

คาร์ทีนีในประวัติศาสตร์อินโดนีเซียสมัยใหม่ ค.ศ. 1904 - 1967

นางสาว สลิลทิพ แซ่ด่าน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

KARTINI IN THE HISTORY OF MODERN INDONESIA, 1904 - 1967

Miss Salilthip Sae-Dan

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts Program in History

Department of History

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2010

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การตีพิมพ์ประวัติศาสตร์อินโดนีเซียสมัยใหม่ ค.ศ. 1904 - 1967

โดย

นางสาว สลิลทิพ แซ่ด่าน

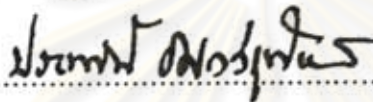
สาขาวิชา

ประวัติศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

อาจารย์ ดร. วิลลา วิลัยทอง

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

คณบดีคณะอักษรศาสตร์

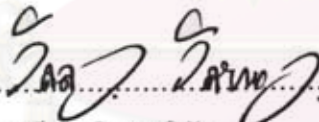
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อัครวิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

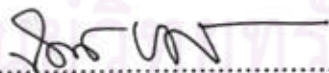
ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุวิมล รุ่งเจริญ)

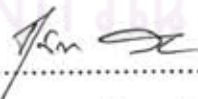
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(อาจารย์ ดร. วิลลา วิลัยทอง)

กรรมการ

(อาจารย์ ดร. ภาวรรณ เรืองศิลป์)

กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร. ชูสิทธิ์ วิรุณหะ)

สถลทิพ แซ่ด่าน: คาร์ทีนีนีในประวัติศาสตร์อินโดนีเซียสมัยใหม่ ค.ศ. 1904 - 1967.
(KARTINI IN THE HISTORY OF MODERN INDONESIA, 1904-1967) อ.ที่
ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก : อ. ดร. วิลลา วิลัยทอง, 124 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาการสร้างภาพและการรับรู้เกี่ยวกับ "คาร์ทีนีนี" ในสองยุคที่
สำคัญคือ ยุคอาณานิคมและยุคหลังได้รับเอกราช จากการศึกษาพบว่า การสร้างภาพคาร์ทีนีนี
เกิดขึ้นครั้งแรกยุคอาณานิคม ใน ค.ศ. 1911 ข้าราชการชาวดัชต์สร้างภาพคาร์ทีนีนี ในฐานะ
ผู้นำการศึกษาของสตรีพื้นเมือง ผ่านการพิมพ์จดหมายคาร์ทีนีนีถึงชาวดัชต์ ใน
ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 องค์กรบุตึ อูโตโม เป็นองค์กรชาตินิยมแรกที่ก่อตั้งขึ้นโดยได้รับแรง
บันดาลใจจากความคิดของคาร์ทีนีนีที่สนับสนุนการศึกษาของชาวพื้นเมือง การตื่นตัวทาง
การศึกษามีส่วนทำให้เกิด การก่อตั้งโรงเรียนตามัน ซิสวา เพื่อเผยแพร่ความรู้วิชาการควบคู่ไป
กับการถ่ายทอดความคิดชาตินิยมให้กับนักเรียนชาวพื้นเมือง และมีส่วนสนับสนุนให้ผู้หญิง
เกิดความตื่นตัวและรวมตัวกัน เพื่อเรียกร้องสิทธิด้านการศึกษา การแต่งงาน และการประกอบ
อาชีพ

ยุคเอกราช ค.ศ.1945-1967 ในช่วงการสร้างชาติอินโดนีเซียของรัฐบาลประธานาธิบดี
ซูการ์โน ได้สร้างภาพคาร์ทีนีนีผ่านการมอบเกียรติบัตรเชิดชูเกียรติคาร์ทีนีนี การผลิตธนบัตร
คาร์ทีนีนี การสร้างอนุสาวรีย์คาร์ทีนีนี การกำหนดวันคาร์ทีนีนี และการยกย่องคาร์ทีนีนีในฐานะ
วีรสตรีแห่งชาติอินโดนีเซีย

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชา... ประวัติศาสตร์.....ลายมือชื่อนิสิต... *สถลทิพ แซ่ด่าน*
สาขาวิชา... ประวัติศาสตร์.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก... *วิลลา วิลัยทอง*
ปีการศึกษา...2553.....

50802231 : MAJOR HISTORY

KEYWORDS : COLONIALISM / EDUCATION / WOMEN / NATIONALISM

SALILTHIP SAE-DAN: KARTINI IN THE HISTORY OF MODERN INDONESIA,
1904 -1967. THESIS ADVISOR: VILLA VILAITHONG, Ph.D., 124 pp.

This dissertation investigates the image building and understanding of "Kartini" during two important periods—the colonial period and the post-independence period. Findings suggest that the construction of Kartini's image originated during the colonial period. In 1911, a Dutch official in the colonial government, by publishing her letters to a Dutch friend, presented Kartini as *the native women's leader* in education. In the early Twentieth-Century, the Budi Utomo, the first nationalist organization established in the Dutch East Indies, was also inspired by Kartini's idea of supporting education for the native people. Emphasis on the importance of education has also contributed to the establishment of the Taman Siswa School, which aimed to provide knowledge and intellectual training as well as infuse native students with nationalist ideas. This school also contributed to the rising consciousness and organization of women, encouraging them to demand for further rights in education, marriage, and careers.

During the period of independence (1945-1967 C.E.), the nation-building era of Indonesia, President Sukarno's government cultivated Kartini's image by presenting her family with a certificate of honor, printing her image on bank notes, building a monument of Kartini, establishing Kartini Day as a national holiday, and honoring Kartini as a *heroine of the Indonesian Nation*.

Department : History

Field of Study : History

Academic Year : 2010

Student's Signature *Salitthip Sae-Dan*

Advisor's Signature *Villa Vilaithong*

กิตติกรรมประกาศ

การทำวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ นับเป็นช่วงเวลาที่ต้องใช้ความเพียรพยายาม ความอดทน และกำลังใจจากคนรอบข้างอย่างมากมาย ขอขอบพระคุณอาจารย์ที่ปรึกษาอาจารย์ ดร. วิลลา วิลัยทอง ที่ให้ความเมตตาและความช่วยเหลือแก่ศิษย์อยู่เสมอตลอดการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณกรรมการสอบทุกท่าน โดยเฉพาะประธานกรรมการสอบ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุวิมล รุ่งเจริญ ที่กรุณาอ่านงานให้กับข้าพเจ้าด้วยความเมตตา ขอขอบพระคุณกรรมการภายใน อาจารย์ ดร. ภาวรรณ เรืองศิลป์ ที่ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการถ่ายเสียงจากภาษาดัตช์เป็นภาษาไทย และขอขอบพระคุณกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก รองศาสตราจารย์ ดร. ชุติพร วิรุณหะ ที่กรุณารับสอบวิทยานิพนธ์ให้กับข้าพเจ้า

ขอขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านที่ช่วยถ่ายทอดความรู้ ขอขอบพระคุณ อาจารย์ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ อาจารย์ธีรวัต ฒ ป้อมเพชร อาจารย์สุเนตร ชุตินธรานนท์ อาจารย์ปิยนารถ บุนนาค อาจารย์ตินาร์ บุญธรรม และอาจารย์ วาสนา วงศ์สุรวัฒน์ ที่ให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับการเขียนบทคัดย่อภาษาอังกฤษให้กับข้าพเจ้า รวมถึงอาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ทุกท่านที่ให้ความรู้แก่ศิษย์ และขอขอบคุณ พี่สมพร ตั้งคำ พี่วราภรณ์ นิ่มนวล ที่ช่วยให้คำแนะนำต่างๆ แก่น้องๆ

ขอขอบพระคุณ พี่ท็อป (นภนาท อนุพงศ์พัฒน์) ที่ช่วยข้าพเจ้าในการทำวิทยานิพนธ์มาตลอด แม้กระทั่งช่วงที่ข้าพเจ้าประสบวิกฤติอย่างถึงที่สุด หากไม่มีพี่ท็อปคอยช่วยเหลืออย่างจริงใจและจริงจัง วิทยานิพนธ์เล่มนี้คงไม่เกิดขึ้น นอกจากนั้นขอขอบคุณบรรดาพี่ๆ น้องๆ และเพื่อนฝูงที่มีส่วนช่วยในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอขอบคุณ พี่เล็ก (พัชลินจ์ จินนุณ) พี่อ้น (ปราการ กลิ่นฟุ้ง) พี่หนุ่ม (กำพล จำปาพันธ์) พี่เพ็ยะ (เพชรชดา ชั่งจิตสิริโรจน์) พี่ต้น (สุรชัย ใจสูงเนิน) พี่ต่าย (นิตยาภรณ์ พรหมปัญญา) พี่พิชัย ลิมปวีรพรพรรณ รวมถึงน้องอู๋ (วริศรา ตั้งคำวาณิชย์) น้องขวัญ (ภัทรมน กาเย็ม) น้องอู๋ หนูดา กิฟท์ ตาล เอ และขอขอบพระคุณทุกท่านที่ไม่ได้กล่าวถึงในที่นี้

หากไม่มีอินโดนีเซียศึกษาข้าพเจ้าคงไม่มีวันรู้จักกับคาร์ตินี ขอขอบพระคุณอาจารย์ที่ก่อตั้งอินโดนีเซียศึกษา แห่งมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ อาจารย์ทวิศักดิ์ เผือกสม และอาจารย์แพทริก โจวี รวมถึงอาจารย์อรอนงค์ ทิพย์พิมล ที่ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภาษาอินโดนีเซียให้แก่ศิษย์ ขอขอบพระคุณอาจารย์จิรวุฒน์ แสงทอง ที่สนับสนุนให้เรียนต่อปริญญาโทตั้งแต่เริ่มแรก และคอยช่วยเหลือศิษย์อยู่เสมอ แม้กระทั่งช่วงสุดท้ายของการทำวิทยานิพนธ์

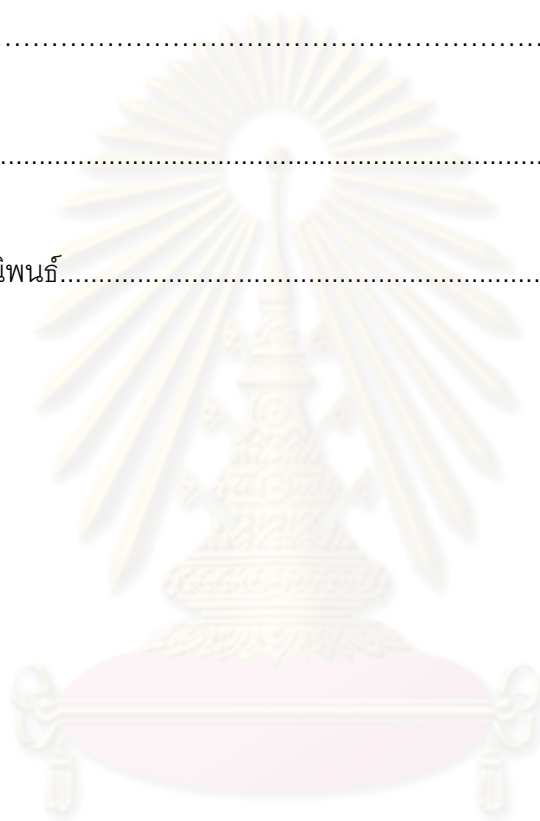
ท้ายที่สุด วิทยานิพนธ์เล่มนี้คงไม่มีวันเกิดขึ้น หากปราศจากการสนับสนุนที่ดีจากครอบครัว ขอขอบพระคุณแต่กับแม่ที่ส่งเสริมด้านการศึกษาให้กับข้าพเจ้าอย่างถึงที่สุด รวมทั้งคำพูดที่ทำให้ลูกมีพลังในการต่อสู้กับอุปสรรคทั้งปวง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	3
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	7
1.4 สมมติฐานของการวิจัย.....	7
1.5 ขอบเขตของการวิจัย.....	8
1.6 วิธีดำเนินการวิจัย.....	8
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	8
.	
บทที่ 2 ประวัติและผลงานของระเด่นอาเจ็ง คาร์ตีนี้.....	9
2.1 ประวัติคาร์ตีนี้.....	9
2.1.1 ชีวิตครอบครัวคาร์ตีนี้.....	9
2.1.2 การศึกษาเล่าเรียน.....	14
2.1.3 การแต่งงานและชีวิตช่วงสุดท้าย.....	22
2.2 ผลงานของคาร์ตีนี้.....	24
2.3 จดหมายของคาร์ตีนี้.....	28
2.3.1 ตัวตนของคาร์ตีนี้ในจดหมาย.....	28
2.3.2 ครอบครัวของคาร์ตีนี้.....	30

2.3.3 การศึกษา.....	32
2.3.4 ความรักและการแต่งงาน.....	34
2.3.5 ศาสนา.....	36
บทที่ 3 การสร้างภาพและการรับรู้เกี่ยวกับคาร์ดินีเยอคาณานิคม (ค.ศ 1904- ค.ศ.1945).....	38
3.1 บทบาทของข้าราชการชาวต่างชาติในการเผยแพร่การศึกษาแบบตะวันตก ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20.....	38
3.1.1 การสร้างภาพคาร์ดินีโดยข้าราชการชาวต่างชาติ.....	40
3.1.2 การพิมพ์จดหมายคาร์ดินี.....	46
3.1.3 โรงเรียนคาร์ดินี.....	49
3.2 การสร้างภาพคาร์ดินีโดยกลุ่มนักชาตินิยมขวา.....	51
3.3 การสร้างภาพคาร์ดินีโดยกลุ่มผู้หญิง.....	56
3.3.1 กลุ่มเยาวชนผู้หญิง.....	58
3.2.2 นิตยสารผู้หญิง.....	60
บทที่ 4 การสร้างภาพและการรับรู้เกี่ยวกับคาร์ดินีเยอคาณานิคม (ค.ศ. 1945-1967).....	64
4.1 พัฒนาการขบวนการชาตินิยมและการสร้างชาติอินโดนีเซีย.....	64
4.1.1 การได้รับเอกราชของอินโดนีเซีย.....	67
4.1.2 ปัญหาภายหลังจากการได้เอกราชของอินโดนีเซีย.....	73
4.2 บทบาทผู้หญิงช่วงสงครามโลกครั้งที่สองและความสำคัญต่อการเมืองหลัง ได้รับเอกราช.....	76
4.2.1 องค์การสตรีช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง.....	76
4.2.2 ความสำคัญของผู้หญิงต่อการเมืองอินโดนีเซียหลังการประกาศเอกราช.....	78
4.3 การสร้างชาติอินโดนีเซียภายใต้รัฐบาลซูการ์โน.....	81
4.4 .การสร้างภาพคาร์ดินีในยุคการสร้างชาติภายใต้รัฐบาลซูการ์โน.....	85
4.4.1 การสร้างภาพคาร์ดินีผ่านหลักปรัชญา.....	85
4.4.2 ทักษะคติของซูการ์โนต่อผู้หญิง.....	89
4.4.3 การสร้างภาพคาร์ดินีผ่านธนบัตรคาร์ดินี.....	90

4.4.4 การสร้างวีรบุรุษและวีรสตรีแห่งชาติ.....	96
4.4.5 การสร้างภาพคาร์ดินีผ่านการสร้างอนุสาวรีย์คาร์ดินี.....	100
4.4.6 การสร้างภาพคาร์ดินีผ่านการสถาปนาวันคาร์ดินี.....	106
บทที่ 5 บทสรุป.....	110
รายการอ้างอิง.....	115
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	124

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

3.1 จำนวนนักเรียนในโรงเรียนสตรีประเภทต่างๆ ระหว่าง ค.ศ. 1930-1938.....60

4.1 จำนวนประชากรอินโดนีเซีย เปรียบเทียบชาย-หญิง ระหว่างปี ค.ศ. 1950 -1965....80

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
3.1 จดหมายคาร์ตินีและปกหนังสือชุด Door Duisternis Tot Licht.....	47
3.2 นิตยสารผู้หญิง Keoetamaan Isteri [แปลเป็นไทยได้ความว่า ความเหนือกว่าของภรรยา] พิมพ์ขึ้นในปี ค.ศ. 1939 [วาระ 35 ปี ของการจากไปของคาร์ตินี].....	61
4.1 ภาพแสดงตราสัญลักษณ์อย่างเป็นทางการของสาธารณรัฐอินโดนีเซียเป็นรูปพญาครุฑทศกัณฐ์และข้อความ “เอกภาพท่ามกลางความหลากหลาย”.....	86
4.2 ประกาศนียบัตรยกย่องคาร์ตินีในฐานะผู้บุกเบิกการศึกษาของผู้หญิงอินโดนีเซีย.....	88
4.3 ธนบัตร 5 รูเปียห์.....	91
4.4 ธนบัตร 10 รูเปียห์.....	91
4.5 ธนบัตร 25 รูเปียห์.....	91
4.6 ธนบัตร 50 รูเปียห์.....	92
4.7 ธนบัตร 100 รูเปียห์.....	92
4.8 ธนบัตร 500 รูเปียห์.....	92
4.9 ธนบัตร 1000 รูเปียห์.....	93
4.10 รูปผู้นำเอกราชอินโดนีเซียและการจัดวางตำแหน่งของภาพ ค.ศ. 1953.....	97
4.11 โมนาส (Monas) อนุสาวรีย์แห่งชาติอินโดนีเซีย.....	102
4.12 อนุสาวรีย์คาร์ตินี.....	105
4.1.3 การแต่งกายชุดเกอบายา (Kebaya).....	108

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ระเด่นอาเจ็ง คาร์ตีนิ (Raden Ajeng Kartini, ค.ศ. 1879-1904) เป็นผู้ที่มีความสำคัญอย่างมากในประวัติศาสตร์อินโดนีเซียสมัยใหม่ โดยเฉพาะการถูกยกย่องในฐานะผู้มีบทบาทสำคัญในการนำเสนอแนวความคิด “ก้าวหน้า” ด้านต่างๆ ในสังคมอินโดนีเซียตั้งแต่ยุคสมัยอาณานิคม เช่น การเรียกร้องสิทธิการศึกษาของสตรี ความเสมอภาคระหว่างชายหญิง และการเรียกร้องเอกราช เป็นต้น

คาร์ตีนิเกิดเมื่อวันที่ 21 เมษายน ค.ศ. 1879 เป็นชาวพื้นเมืองชนชั้นสูงชาว บรพบุรุษของ คาร์ตีนิทำงานให้แก่รัฐบาลเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีส คาร์ตีนิได้รับการศึกษาในระดับประถมศึกษาจากโรงเรียนชั้นต้น (Europese Lagere School) ของรัฐบาลอาณานิคมในหมู่เกาะอินดีส โรงเรียนดังกล่าวใช้ภาษาดัตช์เป็นสื่อกลางในการเรียนการสอน นักเรียนส่วนใหญ่เป็นลูกหลานชาวดัตช์และชนชั้นสูงชาวที่ทำงานให้กับข้าราชการชาวดัตช์ คาร์ตีนิมีโอกาสศึกษาเล่าเรียนเพียงอายุถึง 12 ปี หลังจากนั้นก็ต้องเก็บตัวอยู่บ้านตามประเพณีดั้งเดิมของชาวมุสลิมชาวที่ กำหนดให้ผู้หญิงชาวทุกคนต้องปฏิบัติงานบ้านงานเรือนเพื่อนำไปปรนนิบัติสามีและดูแลลูก แม้ว่า คาร์ตีนิไม่สามารถเรียนต่อได้เหมือนกับพี่น้องผู้ชาย แต่ก็ยังได้เรียนภาษาดัตช์พร้อมๆ กับการขยันศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ โดยผ่านการอ่านหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร บทความ หรือนวนิยาย หนังสือเหล่านี้ทำให้คาร์ตีนิรับรู้เรื่องราวที่เกิดขึ้นในหมู่เกาะอินดีส จนมีความคิดล้าหน้ากว่าหญิงพื้นเมืองชาวทั่วไป ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อเองที่คาร์ตีนิได้เริ่มเขียนจดหมายแลกเปลี่ยนทัศนคติกับเพื่อนชาวดัตช์อย่างต่อเนื่องระหว่างวันที่ 25 พฤษภาคม ค.ศ. 1899 ถึง 7 กันยายน ค.ศ. 1904 จดหมายเหล่านั้นซึ่งได้กล่าวถึงสังคมในหมู่เกาะอินดีสด้านต่างๆ เช่น การปกครองของรัฐบาล รัฐบาลเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีส การศึกษาของผู้หญิง ฯลฯ ในเวลาต่อมาได้กลายเป็นเอกสารสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมอินดีส และทำให้คนรุ่นต่อมาได้รู้จักหญิงสาวหัวก้าวหน้าคนนี้

คาร์ตีนิแต่งงานเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน ค.ศ. 1903 กับระเด่นอาดีปาตี โจโยดินิงกรัต (Raden Adipati Joyodiningrat) ข้าหลวงเมืองเรมบัง (Rembang) หลังจากแต่งงานแล้วคาร์ตีนิก็สร้างโรงเรียนสำหรับผู้หญิงครั้งแรกที่เรมบัง และเจอบารา (Jepara) ภายใต้คำแนะนำของแจ็ค อองรี อาเบนดานอน (Jacques Henri Abendanon, ค.ศ. 1900-1905) ข้าราชการชาวดัตช์ผู้ทำหน้าที่ดูแลระบบการศึกษาภายในหมู่เกาะอินดีส

หลังจากที่ให้กำเนิดบุตรชายได้เพียงสี่วัน คาร์ดินีก็เสียชีวิตในวันที่ 17 กันยายน ค.ศ. 1904 ขณะที่มีอายุเพียง 25 ปีเท่านั้น หลังจากนั้นก็มีการสร้างสุสานของคาร์ดินีที่หมู่บ้าน บูลู (Desa Bulu) เมืองเริมบัง ภายหลังจากที่คาร์ดินีเสียชีวิต อาเบนดานอนได้รวบรวมจดหมายของ คาร์ดินีตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1911 โดยใช้ชื่อว่า Door Duisternis Tot Licht ซึ่งแปลว่า “สิ้นความมืด พลันเกิดแสงสว่าง” อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าในช่วงเวลานั้นมีผู้ที่รับรู้เรื่องราวของคาร์ดินีอยู่เพียงแค่ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มชนพื้นเมืองชั้นสูงและกลุ่มข้าราชการชาวดัตช์ เนื่องจากสองกลุ่มนี้สามารถอ่าน ภาษาดัตช์ซึ่งเป็นภาษาที่คาร์ดินีใช้เขียนจดหมายได้ คาร์ดินีได้กลายมาเป็นบุคคลที่มีนัยยะสำคัญ สำหรับข้าราชการชาวดัตช์ กล่าวคือ สามารถหยิบยกขึ้นมาเพื่อสร้างภาพลักษณ์อันดีของเจ้า อาณานิคม ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาจากเนื้อความจดหมายคาร์ดินีสิ่งหนึ่งที่สะท้อนออกมาให้เห็นได้ ชัดเจนคือความสำคัญของระบบการศึกษาแบบตะวันตกที่รัฐบาลอาณานิคมในหมู่เกาะอินดีสได้นำมาให้แก่ชาวพื้นเมืองชาว จนทำให้เกิดผู้หญิงที่มีหัวคิดก้าวหน้าอย่างคาร์ดินี ด้วยเหตุนี้จึงได้มีการยกย่องคาร์ดินีเป็น “ผู้นำการศึกษาของสตรีพื้นเมือง” ซึ่งมีนัยยะแสดงให้เห็นถึงบทบาทและ คุญูปการของรัฐบาลอาณานิคมที่มีต่อการพัฒนาการศึกษาและสร้างความเป็นตะวันตกให้แก่สตรีพื้นเมือง

ระหว่าง ค.ศ. 1911-1945 หลังจากมีการพิมพ์จดหมายคาร์ดินี นอกจากกลุ่มข้าราชการ ชาวดัตช์แล้วยังมีกลุ่มอื่นๆ ที่นำและสร้างภาพลักษณ์ของคาร์ดินีขึ้นด้วยเช่นกัน กลุ่มสำคัญที่มี บทบาทในการสร้างภาพคาร์ดินี คือกลุ่มนักชาตินิยมและกลุ่มองค์กรสตรี โดยได้มีการสร้างภาพ คาร์ดินี เพื่อเป็นต้นแบบการสำหรับการศึกษาแบบตะวันตกให้กับกลุ่มผู้หญิง การศึกษาแบบ ตะวันตกได้กระตุ้นให้กลุ่มผู้หญิงตระหนักถึงสิทธิทางด้านการศึกษาที่ผู้หญิงชาวถูกกีดกันมาโดย ตลอด รวมทั้งความต้องการในการปลดปล่อยตนเองจากสังคมผู้ชายเป็นใหญ่ในชาวดัตช์ด้วย กลุ่ม องค์กรสตรีจึงได้สร้างภาพคาร์ดินีให้เป็น “ผู้ปลดปล่อยผู้หญิงพื้นเมือง”

ในยุคเอกราชระหว่าง ค.ศ. 1945 -1967 ภายใต้อำนาจของรัฐบาลชุการ์โนซึ่งอินโดนีเซีย เพิ่งได้รับเอกราชจากอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ และเป็นช่วงเริ่มแรกของการสร้างชาติอินโดนีเซีย รัฐบาลชุการ์โนต้องสร้างความเป็นหนึ่งเดียวให้กับประเทศอินโดนีเซีย และเห็นว่ากลุ่มผู้หญิงมี ความสำคัญทางการเมือง หนึ่งในนโยบายที่สำคัญของรัฐบาลคือการสนับสนุนการเคลื่อนไหวของ องค์กรสตรีในเรื่องการศึกษาและการแต่งงาน รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของผู้หญิง โดย รัฐบาลชุการ์โนได้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าและการให้ความสำคัญกับผู้หญิงผ่านการสร้างภาพคาร์ ดินีอย่างเป็นทางการ ได้แก่ การสร้างภาพคาร์ดินีให้สอดคล้องกับหลักปรัชญาศีลา การยกย่องคาร์ ดินีเป็นแบบอย่างของสตรีอินโดนีเซีย การเสนอภาพคาร์ดินีผ่านธนบัตร การสร้างอนุสาวรีย์คาร์ดินี เพื่อยกย่องในฐานะวีรสตรีผู้ต่อสู้เพื่ออิสรภาพแห่งชาติอินโดนีเซีย และการกำหนดให้มีวันแม่คาร์ ดินีที่เปรียบเหมือนวันแม่แห่งชาติ

ด้วยเหตุนี้ จึงเห็นได้ว่าคาร์ตินีเป็นบุคคลที่มีความน่าสนใจและมีความสำคัญเป็นอย่างสูง ต่อประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของอินโดนีเซีย การศึกษาการสร้างภาพคาร์ตินีในครั้งนี้ก็เพื่อหาคำตอบ ต่อชีวิตและความคิดของคาร์ตินี ที่ทำให้ได้รับการยกย่องให้เป็นบุคคลสำคัญในแต่ละยุคสมัย หลังจากเธอเสียชีวิตลง ขณะเดียวกัน การศึกษาการสร้างภาพลักษณ์ของคาร์ตินีในแต่ละยุคสมัย ดังกล่าวก็จะสามารถเป็นการขยายให้เห็นถึงแนวความคิด อุดมการณ์ของช่วงเวลาสำคัญใน ประวัติศาสตร์อินโดนีเซียสมัยใหม่ให้กระจ่างชัดมากขึ้น

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานตีพิมพ์กลุ่มที่สำคัญที่สุดเกี่ยวกับคาร์ตินีคือการรวบรวมบรรดาจดหมายที่คาร์ตินีได้ เขียนขึ้น โดยได้มีการนำมาแปลเป็นทั้งภาษาอังกฤษและภาษาอินโดนีเซีย บางครั้งได้มีการ คัดเลือกจดหมายนำมาตีพิมพ์เพื่อแยกและเน้นให้เห็นประเด็นร่วมบางประเด็นเด่นชัด เช่น ประเด็นสตรีนิยม อุดมการณ์ในแนวทางชาตินิยม เป็นต้น¹ ขณะที่การเขียนประวัติของคาร์ตินี โดยตรงในภาษาอินโดนีเซียในลักษณะงานพื้นฐานเกี่ยวกับคาร์ตินีนั้น มีหนังสือที่ถือได้ว่าเป็น หนังสือเล่มสำคัญคือ งานของปรามูเดีย อนันตา ตูร์ (Pramoedya Ananta Toer)² นักประพันธ์คน สำคัญของอินโดนีเซีย โดยปรามูเดียได้ศึกษาถึงประวัติคาร์ตินี ตั้งแต่การเข้ามาของรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีสในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 การเกิด นโยบายจริยธรรมจริยธรรม (Ethical Policy, 1901- ค.ศ. 1920) ในหมู่เกาะแห่งนี้ จนนำไปสู่การ ให้โอกาสทางการศึกษากับชาวพื้นเมืองโดยเฉพาะบุตรหลานของข้าราชการชนชั้นสูงพื้นเมืองที่ ทำงานให้กับรัฐบาลอาณานิคม การสนับสนุนการศึกษาของรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ในหมู่ เกาะอินดีส มีนัยสำคัญทางการเมืองคือ การสร้างบุคลากรที่มีคุณภาพทำงานให้กับอาณานิคม

¹ ตัวอย่างการแปล ตีพิมพ์ซ้ำ และคัดเลือกพิมพ์จดหมายของคาร์ตินีในภาษาอังกฤษ เช่น Raden Ajeng Kartini, *Letters of a Javanese Princess*, translated by Agnes Louise Symmers (Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1976); *Letters from Kartini: An Indonesia Feminist, 1900-1904*, translated by Cote, Joost (Melbourne: Monash Asia Institute, Monash University, 1992); *On Feminism and Nationalism: Kartini's Letters to Stella Zeehandelaar 1899-1903*, translated by Cote, Joost (Clayton Vic: Monash Asia Institute, 1995) เป็นต้น ส่วนการแปลเป็นภาษาอินโดนีเซีย เช่น Sulastin Sutrisno, *Surat-surat Kartini: Renungan Tentang dan untuk Bangsaanya* [จดหมายคาร์ตินี: เรื่องราวเกี่ยวกับประชาชน] (Penerbit: Djambatan, 1979); Sulastin Sutrisno, *Surat-surat Kepada Ny.R.M. Abendanon-Mandri dan Suaminya* [จดหมายคาร์ตินีที่เขียนถึงคู่สามี-ภรรยา ครอบครัวอาเบนดานอน] (Jakarta: Karya University Press, 1989).

² Pramoedya Ananta Toer, *Panggil Aku Kartini Sadja: Sebuah Penganatar pada Kartini* [เรียกฉันว่าคาร์ตินีกีฬอ: คำนำหนึ่งถึงคาร์ตินี] (Jakarta: Nusantara, 1962).

ต่อไป ในขณะที่เดียวกัน ชนชั้นสูงพื้นเมืองชาวได้ถือโอกาสนี้สนับสนุนการศึกษาให้กับบุตรชายคือ ปะแงรัน อารีโอ จ็อนโดรเนอโกโร (Pangeran Ario Tjondronegoro) ผู้เป็นปู่ของคาร์ตินี และต่อมา บิดาของคาร์ตินีระเด่นมัส ซอสโรนิงกรัต (Raden Mas Sosroningrat) ได้สนับสนุนบุตรธิดาให้ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก คาร์ตินีจึงเป็นผู้หญิงพื้นเมืองที่มีความรู้และใช้ความรู้ที่ได้ร่ำเรียน เขียนจดหมายติดต่อกับเพื่อนชาวต่างชาติ ทำให้คาร์ตินีได้รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับผู้หญิงของชาวตะวันตก ขณะเดียวกันสิ่งเหล่านี้ช่วยหล่อหลอมให้คาร์ตินีมีความคิดก้าวหน้า และต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้หญิง งานเขียนของปราชญ์เดียวต้องการนำเสนอให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับชีวิตของคาร์ตินีในยุคการเปลี่ยนผ่านของระบบวัฒนธรรมแบบจารีตไปสู่ความเป็น วัฒนธรรมแบบตะวันตก และประวัติของคาร์ตินีได้ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจของกลุ่มผู้หญิงในการ เรียกร้องสิทธิให้กับตนเอง ขณะเดียวกัน ความเท่าเทียมที่เกิดขึ้นไม่ได้เฉพาะผู้หญิงและผู้ชาย เท่านั้น แต่ความเท่าเทียมในที่นี้คือ ความเท่าเทียมของคนทุกชนชั้น

งานเขียนเกี่ยวกับประวัติคาร์ตินีโดยตรงในภาษาอินโดนีเซียชิ้นสำคัญอีกสองเล่ม คือ *Kartini Sebuah Biografi* [ประวัติคาร์ตินี] เขียนโดยซิติซุมันดารี ซูโรโต (Sitisoemandari Soeroto)³ และ *Tragedi Kartini* [โศกนาฏกรรมคาร์ตินี] เขียนโดยซุรยันโต ซัสโตรออตโมโจ (Suryanto Sastroatmodjo)⁴ หนังสือทั้งสองเล่มนี้ได้กล่าวถึงตั้งแต่ประวัติของคาร์ตินีตั้งแต่เกิด จนกระทั่งเสียชีวิต บทบาทความสำคัญของคาร์ตินีต่อสังคมอินโดนีเซียสมัยอาณานิคม พร้อมทั้ง ได้มีการรวบรวมจดหมายของคาร์ตินีบางส่วนด้วยเช่นกัน งานทั้งสองชิ้นได้ศึกษาถึงคาร์ตินีตั้งแต่ บรรพบุรุษของคาร์ตินีที่เชื่อมโยงกับอาณาจักรมัชปาหิต (Majapahit) แสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ ของชาวในอดีต และเมื่อรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์เข้ามายึดครองหมู่เกาะอินดีสส่งผลให้ชาว พื้นเมืองได้รับโอกาสทางการศึกษา การศึกษาแบบตะวันตกทำให้คาร์ตินีเห็นถึงความแตกต่าง ระหว่างโลกของตะวันตกและโลกของชาวพื้นเมือง การศึกษาแบบตะวันตกทำให้คาร์ตินีริเริ่มใน การสร้างโรงเรียนให้กับเด็กผู้หญิงพื้นเมือง เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้รับการศึกษาทัดเทียมกับ ผู้ชาย งานเขียนเล่มนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงความประวัติของคาร์ตินีควบคู่ไปกับประวัติศาสตร์ของ ผู้หญิงชาว ที่ต้องอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ชายเป็นใหญ่ในชาว

ส่วนความต่างของหนังสือเล่มนี้อยู่ที่วัตถุประสงค์ของการเผยแพร่ กล่าวคือ หนังสือเรื่อง *Kartini Sebuah Biografi* เป็นการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับคาร์ตินี เพื่อการรับรู้โดยทั่วไป ในขณะที่

³ Sitisoemandari Soeroto, *Kartini Sebuah Biografi* [ประวัติคาร์ตินี] (Jakarta: Penerbit Gunung Agung, 1977).

⁴ Suryanto Sastroatmodjo, *Tragedi Kartini* [โศกนาฏกรรมคาร์ตินี] (Yogyakarta: Penerbit Narasi, 2005).

หนังสือเรื่อง *Tragedi Kartini* นอกจากเป็นการนำเสนอประวัติคาร์ตินีแล้ว การตีพิมพ์หนังสือเล่มนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญ เพื่อระลึกถึงการจากไปของคาร์ตินี และการแสดงถึงความสำคัญของคาร์ตินีในสังคมอินโดนีเซีย

นอกเหนือจากงานพื้นฐานดังกล่าวเหล่านั้น ได้มีงานวิชาการประวัติศาสตร์อินโดนีเซียกล่าวถึงคาร์ตินี ซึ่งหากพิจารณาที่คำอธิบายต่อบทบาท สถานะ ความสำคัญของคาร์ตินี จากการศึกษาวิจัยงานศึกษาวิชาการและงานเขียน ทั้งที่เป็นภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาอินโดนีเซีย สามารถที่จะแบ่งกลุ่มงานเขียนออกเป็น 3 กลุ่มคำอธิบาย ดังนี้

กลุ่มที่ 1 คือกลุ่มที่เน้นกล่าวถึงบทบาทของคาร์ตินีในฐานะ “ผู้นำการศึกษาของสตรีพื้นเมือง” คำอธิบายดังกล่าวนี้เห็นได้ตั้งแต่งานประวัติศาสตร์ด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาชิ้นสำคัญในยุคแรก คืองานของดี.จี.อี. ฮอลล์ (D.G.E Hall)⁵ คำอธิบายในแนวทางยกย่องคาร์ตินีในบทบาทดังกล่าวเห็นได้ในงานประวัติศาสตร์อินโดนีเซียหลายต่อหลายชิ้นในเวลาต่อมา เช่นงานของเอลซา ไชนูดีน⁶ นักประวัติศาสตร์ชาวอินโดนีเซียซึ่งอธิบายให้เห็นถึงอิทธิพลของระบบการศึกษาแบบตะวันตกในกลุ่มชนชั้นนำชาวที่ให้ความสำคัญต่อระบบการศึกษาแบบตะวันตกและส่งเสริมให้ลูกหลานเรียนในโรงเรียนของดัตช์ โดยตระกูลของคาร์ตินี เป็นตระกูลแรกๆ ที่ให้ความสำคัญในระบบการศึกษาแบบตะวันตก งานของจิน เทย์เลอร์ (Jean Taylor)⁷ กล่าวถึงการให้การศึกษาแก่ชาวชวาตั้งแต่ช่วงที่รัฐบารุบันเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีสเข้ามาในหมู่เกาะอินดีส และงานของทาคาชิ ชิราอิชิ (Takashi Shiraishi)⁸ อธิบายการเกิดขึ้นของนโยบายจริยธรรม (Ethical policy) เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตให้แก่ชาวพื้นเมืองและในขณะเดียวกันก็หยิบยกเรื่องราวชีวิตของคาร์ตินีเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุนนโยบายจริยธรรม ทั้งยกย่องคาร์ตินีว่าเป็นผู้หญิงที่ทันสมัย (modern woman) เช่นเดียวกับงานเขียนประวัติศาสตร์อินโดนีเซียโดย

⁵ ดี.จี.อี. ฮอลล์, *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิสดาร*, เล่ม 2, แปลโดย วรณยูพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มุลนิธิโดยตำประเทศไทย และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2549), หน้า 700-701.

⁶ Ailsa Zainu'ddin, *A Short History of Indonesia* (Sydney: Cassell Australia, 1968), pp. 147-149.

⁷ คูบทนำของเทเลอร์ใน *Kartini*, “Educate the Javanese,” translated by Jean Taylor, *Indonesia* 17 (April 1974): 83-98.

⁸ Takashi Shiraishi, *An Age in Motion: Popular Radicalism in Java, 1912-1926* (Ithaca: Cornell University Press), p. 27.

นักวิชาการชาวไทย เช่น งานของทวีศักดิ์ เผือกสม⁹ ที่กล่าวถึงคาร์ตินีในฐานะผู้บุกเบิกระบบการศึกษาของสตรีพื้นเมือง ซึ่งในขณะนั้นสังคมอินโดนีเซียอยู่ในยุคของการเปลี่ยนผ่านจากระบบจารีตไปสู่ยุคสมัยใหม่ที่การศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาในหมู่เกาะอินดีสแห่งนี้

กลุ่มที่ 2 คือกลุ่มที่เน้นอธิบายคาร์ตินีในฐานะ “ผู้นำการปลดปล่อยผู้หญิงพื้นเมือง” ซึ่งเป็นคำอธิบายในแนวทางสตรีนิยม งานชิ้นสำคัญในแนวทางคำอธิบายนี้ได้แก่ งานศึกษาภายใต้การเป็นบรรณาธิการโดยลอรี เจ.เซียร์ส (Laurie J. Sears)¹⁰ ซึ่งกล่าวถึงความสำคัญของคาร์ตินีในฐานะผู้นำหญิงที่ช่วยปลดปล่อยผู้หญิงอินโดนีเซีย และศึกษากระบวนการสร้างภาพคาร์ตินีในฐานะแม่ของชาวอินโดนีเซีย ผ่านการใช้สัญลักษณ์คาร์ตินี มีคำเรียกเกี่ยวกับคาร์ตินีว่า อีบุ คาร์ตินี (Ibu Kartini) ขณะที่ยังงานศึกษาของปราณี วงษ์เทศ¹¹ ได้ชี้ให้เห็นวิถีชีวิตของหญิงอินโดนีเซียที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าผู้ชาย เห็นได้จากโอกาสทางการศึกษา การแต่งงาน และการประกอบอาชีพ ซึ่งการให้ความสำคัญกับคาร์ตินีนี้ เนื่องจากเป็นผู้ที่ทำให้สภาพสังคมของผู้หญิงอินโดนีเซียเปลี่ยนแปลงไปภายใต้ความคิดที่ว่าการศึกษาทำให้ผู้หญิงสามารถเลื่อนสถานภาพทางสังคมของตนเทียบเท่ากับผู้ชาย และการศึกษาจะช่วยขจัดปัญหาเกี่ยวกับการมีภรรยาหลายคน การแต่งงาน และการประกอบอาชีพของผู้หญิงได้

กลุ่มที่ 3 คือกลุ่มที่เน้นอธิบายบทบาทของคาร์ตินีในฐานะ “ผู้นำขบวนการชาตินิยม” งานในกลุ่มนี้โดยส่วนใหญ่เป็นงานเขียนและงานศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ของนักเขียนและนักวิชาการชาวอินโดนีเซีย ตัวอย่างเช่น งานประวัติศาสตร์ของเอลซา ไชนูติน¹² ชี้ให้เห็นความคิดเสรีนิยมของคาร์ตินีจากการเขียนจดหมายของคาร์ตินีเอง และว่าต่อมากลุ่มนักชาตินิยมได้นำเอาความคิดที่สำคัญของคาร์ตินีมาประยุกต์ใช้เพื่อกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวที่จะนำไปสู่การเรียกร้องเอกราชให้แก่สังคมอินโดนีเซีย ส่วนงานของซาร์โตโน คาร์โตดิโรโจ (Sartono Kartodirdjo)¹³ ยกย่องให้คาร์ตินีเป็นปัญญาชนหญิงคนแรกของชาวพื้นเมือง และอธิบายว่าความคิดด้านการศึกษา ความก้าวหน้า และการเมืองของคาร์ตินีนี้เป็นแบบอย่างให้กลุ่มปัญญาชนรุ่นหลังใช้เป็นแนวทางในการปลดปล่อยประชาชน โดยเฉพาะต่อองค์กรและเครือข่าย

⁹ ทวีศักดิ์ เผือกสม, อินโดนีเซียรายา: รัฐจารีต สู “ชาติ” ในจินตนาการ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547), หน้า 80-81.

¹⁰ Laurie J. Sears, ed., *Fantasizing the Feminine in Indonesia* (Durham: Duke University Press, 1996), pp. 54-55.

¹¹ ปราณี วงษ์เทศ, *เพศสภาวะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์)* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), หน้า 315.

¹² เอลซา ไชนูติน, *ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย*, แปลโดย เพ็ชรี สุมิตร (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2523), หน้า 127.

¹³ Sartono Kartodirdjo, *Indonesian Historiography* (Yogyakarta: Kanisius, 2001), pp. 59-63.

เคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องเอกราชให้กับอินโดนีเซีย เช่น องค์กรูตี อุโตโม (Budi Utomo) เครือข่ายคนหนุ่มสาวชาว (Jong Java) เครือข่ายคนหนุ่มสาวสุมาตรา (Jong Sumatra) และเครือข่ายปาซุนดาน (Pasoedan) ที่ได้สร้างอัตลักษณ์ของตนเองเพื่อนำไปสู่การรวมตัวและการเรียกร้องเอกราชให้กับอินโดนีเซีย สารโตนต้องการอธิบายให้เห็นว่ากลุ่มต่างๆ ได้ยกชูคาร์ตินี่ขึ้นมาภายใต้พื้นฐานความเชื่อที่ว่า ประวัติศาสตร์สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน อันจะนำไปสู่รูปแบบการสร้างควมทรงจำ รวมทั้งการสร้างสัญลักษณ์ต่างๆ ขึ้นมาเพื่อบ่งบอกถึงความเป็นชาติอินโดนีเซียในยุคของการเรียกร้องเอกราชจากรัฐบาลอาณานิคมในหมู่เกาะอินดีส

จะเห็นได้ว่าคาร์ตินี่ได้ถูกหยิบยกมาเป็นตัวอย่างในการอภิปรายถึงสังคมและการเมืองอินโดนีเซียอยู่ตลอดเวลาและอย่างยาวนาน คำอธิบายสถานะและบทบาทความสำคัญของคาร์ตินี่นั้นได้รับการเน้นย้ำแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิต เรื่องราว และบทบาทของคาร์ตินี่กันมาก แต่ยังไม่มียานวิจัยเล่มใดที่เจาะลึกกระบวนการในการสร้างภาพและคำอธิบายเกี่ยวกับตัวของคาร์ตินี่โดยตรง กอปรกับผู้วิจัยพบว่าการศึกษาชีวิตของคาร์ตินี่ที่ผ่านมายังมีช่องว่างอยู่ เนื่องจากนักวิชาการส่วนใหญ่มักเน้นพิจารณาใช้จดหมายคาร์ตินี่เป็นเอกสารสำคัญที่สุดในการพิจารณาคาร์ตินี่ โดยละเลยไม่ได้พิจารณาสิ่งประดิษฐ์และสัญลักษณ์ต่างๆ เกี่ยวกับคาร์ตินี่ซึ่งถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาหลังจากที่คาร์ตินี่ได้เสียชีวิตและเริ่มต้นการสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับเธอโดยกลุ่มอุดมการณ์ต่างๆ เช่น การสร้างโรงเรียนคาร์ตินี่ การกำหนดวันสำคัญคาร์ตินี่ การผลิตธนบัตรคาร์ตินี่ หรือการสร้างอนุสาวรีย์คาร์ตินี่ เป็นต้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงต้องการศึกษาประเด็นสำคัญที่แตกต่างไปจากเดิม คือ ความสำคัญของคาร์ตินี่ การสร้างภาพคาร์ตินี่โดยกลุ่มต่างๆ และการรับรู้เกี่ยวกับคาร์ตินี่นับตั้งแต่การเสียชีวิตจนกระทั่งถึงยุคเอกราชอันเป็นช่วงเวลาสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์อินโดนีเซียสมัยใหม่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความสำคัญของคาร์ตินี่ในประวัติศาสตร์อินโดนีเซียสมัยใหม่
2. เพื่อศึกษากลุ่มต่างๆ ที่มีส่วนในการสร้างภาพและการรับรู้เกี่ยวกับคาร์ตินี่
3. เพื่อศึกษานัยยะทางการเมืองของการสร้างภาพและการรับรู้เกี่ยวกับคาร์ตินี่

สมมติฐานของการวิจัย

1. ระเด่นอาเจ็ง คาร์ตินี่ เริ่มมีความสำคัญในประวัติศาสตร์อินโดนีเซียสมัยใหม่หลังจาก ค.ศ. 1904 เป็นต้นมา
2. กลุ่มคนที่มีบทบาทในการสร้างภาพและการรับรู้เกี่ยวกับคาร์ตินี่ ได้แก่ (1) ข้าราชการรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีส ซึ่งทำให้คาร์ตินี่ได้รับการยกย่องในฐานะ “ผู้นำ

การศึกษาของสตรีพื้นเมือง” ใช้คาร์ดินีเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ตนเองและเชิดชูนโยบายจริยธรรม (2) กลุ่มนักชาตินิยมและกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองต่างๆ ซึ่งสร้างภาพของคาร์ดินีในฐานะ “ผู้นำขบวนการชาตินิยม” (3) กลุ่มผู้หญิง ซึ่งสร้างภาพของคาร์ดินีขึ้นมาในฐานะ “ผู้ปลดปล่อยผู้หญิงพื้นเมือง” ทั้งนี้กลุ่มที่สองและสามได้ใช้คาร์ดินีเพื่อต่อต้านระบอบอาณานิคมและเรียกร้องเอกราชด้วย

3. เมื่ออินโดนีเซียได้รับเอกราช ประธานาธิบดีซูการ์โนทำให้คาร์ดินีกลายเป็นบุคคลสำคัญระดับชาติในฐานะ “วีรสตรีแห่งชาติอินโดนีเซีย” ตามอุดมการณ์ของการสร้างชาติ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ช่วงเวลาในการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ยุค ยุคแรกคือ ยุคอาณานิคม (ค.ศ. 1904 – ค.ศ. 1945) ยุคที่สอง คือ ยุคเอกราช (ค.ศ. 1945 – ค.ศ. 1967)
2. เนื้อหาในการศึกษา เน้นการสร้างภาพและการรับรู้เกี่ยวกับคาร์ดินีตามช่วงระยะเวลาทางประวัติศาสตร์ที่ศึกษา
3. หลักฐานที่ใช้สำหรับการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ หลักฐานชั้นต้น ประกอบไปด้วย จดหมายคาร์ดินี หนังสือระลึกถึงคาร์ดินี แบบเรียนประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ร่วมสมัยคาร์ดินี นิตยสารผู้หญิง แดงการณัฐบาลประธานาธิบดีซูการ์โน ธนบัตรคาร์ดินี และอนุสาวรีย์คาร์ดินี หลักฐานประเภทที่สอง คือ หลักฐานชั้นรอง แบ่งเป็น หนังสือ และบทความวิชาการ

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยเรียบเรียงพร้อมทั้งนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยศึกษาจากเอกสารร่วมสมัย เช่น เอกสารราชการ หนังสือพิมพ์ และบันทึกส่วนบุคคล รวมทั้งศึกษาเอกสารชั้นรองประเภทงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ซึ่งอยู่ในขอบข่ายเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ทำให้เข้าใจกระบวนการสร้างภาพ และการรับรู้เกี่ยวกับคาร์ดินีของกลุ่มต่างๆ ในแต่ละช่วงของประวัติศาสตร์อินโดนีเซียสมัยใหม่
2. ทำให้เข้าใจและรับรู้ประวัติศาสตร์อินโดนีเซียสมัยใหม่มากขึ้น
3. ทำให้เป็นแนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์บุคคลด้านต่างๆ ต่อไป

บทที่ 2

ประวัติและผลงานของระเด่นอาเจ็ง คาร์ตินี

2.1 ประวัติคาร์ตินี

2.1.1 ชีวิตครอบครัวคาร์ตินี

ระเด่นอาเจ็ง คาร์ตินี (Raden Ajeng Kartini, ค.ศ.1879-1904) เกิดเมื่อวันที่ 21 เมษายน ค.ศ. 1879 ที่หมู่บ้านมายอง (Mayong) เมืองเจอปารา (Jepara) ซึ่งตั้งอยู่ตอนกลางก่อนไปทางเหนือของชวา สำหรับเมืองเจอปาราเป็นเมืองท่าที่มีความสำคัญมาตั้งแต่ ค.ศ.1513 ในขณะนั้นเป็นเมืองที่มีความทันสมัย มีถนนสมัยใหม่อย่างดีเข้าถึงตัวเมือง¹ สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์เช่นนี้ส่งผลให้การติดต่อระหว่างรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีส์กับเมืองเจอปาราสะดวกมาก ค.ศ. 1900 มีเทคโนโลยีใหม่ๆ มากมายเกิดขึ้นในเจอปาราแห่งนี้ ได้แก่ จดหมายและไปรษณีย์ 24,492 ฉบับ มีการส่งเอกสารติดต่อสื่อสารถึง 10,296 ชิ้น ชุมสายโทรศัพท์ 43 แห่ง เป็นต้น² รัฐบาลเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีส์เห็นความสำคัญของเมืองเจอปารามาก จึงสนับสนุนให้ข้าราชการชาวพื้นเมืองได้รับการศึกษาแบบตะวันตก เพื่อเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งด้านการจัดการผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกันก็เข้ามาเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองของชนชั้นปกครองเดิมด้วย โดยลดบทบาทของสุลต่านผู้เป็นประมุขของรัฐที่เคยมีอำนาจเต็มที่ในการจัดการบ้านเมือง เหลือเพียงข้าราชการชั้นสูงหรือเรียกว่า ตำแหน่งบูปาตี (bupati) ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญชาวพื้นเมืองชาวที่รัฐบาลเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีส์จ้างให้เป็นข้าราชการฝ่ายปกครอง

บูปาตีเป็นตัวกลางในการนำการตัดสินใจและมาตรการต่างๆ ของรัฐบาลมาใช้ปกครองชาวพื้นเมืองอีกทีหนึ่ง ส่วนใหญ่มีสายเลือดกษัตริย์อยู่ไม่มากก็น้อย รัฐบาลเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีส์เห็นว่าการรักษาตำแหน่งบูปาตีเท่ากับเป็นการรักษา “อำนาจตามประเพณีดั้งเดิม” เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองของอาณานิคม บูปาตีคนหนึ่งมีอาณาเขตปกครองของตนเอง และจะมีผู้ช่วยผู้ว่าราชการ (Assistant Resident) ชาวดัตช์หนึ่งคน ซึ่งเป็นผู้กุมอำนาจในการปกครองท้องถิ่นอย่างแท้จริง ผู้ช่วยผู้ว่าราชการจะมีอธิปไตยเป็นผู้ช่วยทำหน้าที่ปรึกษาและประสานงานกับ

¹ Rudolf Mrázek, *Engineers of Happy Lands: Technology and Nationalism in a Colony* (New Jersey: Princeton University Press, 2002), p. 7.

² Ibid., p. 271.

เจ้าหน้าที่ชาวพื้นเมือง³ หากเปรียบเทียบกับเมืองอื่นๆ เมืองที่อยู่ไกลออกไปจะมีระบบโครงสร้างทางการปกครองภายใต้อำนาจของสุลต่าน และผู้ปกครองขาดโอกาสที่จะได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ในขณะที่เมืองเจอปาราที่เป็นเมืองท่าสำคัญ มีระบบโครงสร้างการปกครองบูปัติภายใต้รัฐบาลเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีส⁴

ชนพื้นเมืองชาวที่ทำงานให้กับรัฐบาลอาณานิคม คือ ปะแวงรัน อารีโอ จ็อนโดรเนโกโร (Pangeran Ario Tjondronegoro)⁵ ปู่ของคาร์ตินี และเป็นบุคคลแรกๆ ที่ได้รับอิทธิพลจากระบบการศึกษาแบบตะวันตก⁶ ชายผู้นี้เคยดำรงตำแหน่งเป็นข้าราชการชั้นสูงเมืองคูดูส (Kudus) ในปี ค.ศ. 1836-1850 และเมืองเดมัค (Demak) ในปี ค.ศ. 1850-1866⁷ นอกจากนี้ เขายังสืบเชื้อสายมาจากชนชั้นสูงที่เรียกว่า กลุ่มปริยาयी (Priyayi)⁸ ต่อมาได้เป็นบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ **เดอโลโคโมตีฟ** (Locomotief) หนังสือพิมพ์ที่สนับสนุนนโยบายจริยธรรม⁹ เจ้าชายอารีโอได้จ้างครูชาวดัชต์มาสอนหนังสือให้กับบุตรชายของตน 4 คน ได้แก่ ระเด่นมัส.อา.อา. จ็อนโดรเนโกโร ที่ห้า (R.M.A.A. Tjondronegoro V) ข้าราชการเมืองคูดูส (Kudus) ระเด่นมัส.อา.อา. ปูร์โบนิงกรัต (R.M.A.A. Poerboningrat) ข้าราชการเมืองเซอมารัง (Semarang) และข้าราชการเมืองเจอปารา ระเด่นมัส.อา.อา. ซอสโรนิงกรัต (R.M.A.A. Sosroningrat) ซึ่งเป็นบิดาของคาร์ตินี

ลูกชายทั้งสี่คน ต่อมากลายเป็นปัญญาชนรุ่นแรกที่ได้รับอิทธิพลจากระบบการศึกษาแบบตะวันตกที่เข้ามาในหมู่เกาะอินดีส¹⁰ อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าระบบการศึกษาแบบ

³ “อภิธานศัพท์และคำอธิบาย,” อ้างถึงใน ปรามุเตีย อนันตา ตูร์, **ผู้สืบทอด**, แปลโดย ภัคดี วีระภาสพงษ์ (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2544), หน้า 436.

⁴ Suryanto Sastroatmodjo, **Tragedi Kartini** [โศกนาฏกรรมคาร์ตินี] (Yogyakarta: Penerbit Narasi, 2005), p. 87.

⁵ Pangeran เป็นคำนำหน้าชื่อแสดงถึงยศฐาบรรดาศักดิ์ หมายถึงเจ้าชาย

⁶ Suryanto Sastroatmodjo, **Tragedi Kartini** [โศกนาฏกรรมคาร์ตินี], p. 8.

⁷ Dri Arbaningsih, **Kartini dari Sisi Lain: Melacak Pemikiran Kartini tentang Emansipasi “Bangsa,”** [คาร์ตินีด้านอื่นๆ: ความคิดคาร์ตินีเกี่ยวกับการปลดปล่อยชาติ] (Jakarta: Kompas, 2005), p. 98.

⁸ เกียรติได้ให้ความหมายของกลุ่มปริยาयी หมายถึง กลุ่มผู้ดี ที่อาศัยอยู่ในเมือง และส่วนมากเป็นกลุ่มข้าราชการ พวกเขาทำงานนั่งโต๊ะ และพวกเขาครูอาจารย์ เดิมที “ปริยาयी” หมายถึง พวกที่มีเชื้อสายเจ้าเท่านั้น ต่อมาหลังจากดัชต์ผู้เป็นเจ้าของอาณานิคมจ้างคนพวกนี้มาทำราชการ คำว่า “ปริยาयी” จึงหมายถึงรวมถึงพวกข้าราชการโดยทั่วไป อ้างถึงใน ม.ร.ว. อดิชน รพีพัฒน์, **วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียรติ** (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2551), p. 43.

⁹ Ailsa Zainu'ddin, **A Short History of Indonesia** (Sydney: Cassell Australia, 1986), p. 147.

¹⁰ Sitisemandari Soeroto, **Kartini Sebuah Biografi** [ประวัติคาร์ตินี] (Jakarta: Penerbit Gunung Agung, 1977), p. 12.

ตะวันตกโดยมากจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มชั้นสูงชาวที่เป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิง เนื่องจากรัฐบาลอาณานิคมเห็นว่าถึงแม้สนับสนุนให้ผู้หญิงมีการศึกษา แต่การที่จะให้ผู้หญิงมาช่วยงานในระบบราชการของอาณานิคมนั้นเป็นไปได้ยาก¹¹ เนื่องจากขนบธรรมเนียมชวานิยมให้ผู้หญิงเฝ้าบ้านและทำงานบ้าน ส่วนงานนอกบ้านเป็นหน้าที่ของผู้ชาย อย่างไรก็ตาม ระเบิดนัสมัส ซอสโรนิงกรัต (Raden Mas Sosroningrat, ค.ศ. ?-1905) หรือบรูปาตีเมืองเจอบารา ผู้เป็นบิดาของคาร์ตินีก็กลับเป็นบุคคลกลุ่มแรกที่ท้าทายประเพณีนิยมดั้งเดิมของชวา โดยการสนับสนุนให้บุตรสาวได้รับการศึกษาจากตะวันตก ทั้งนี้เนื่องจากบิดาของคาร์ตินีทำงานให้กับอาณานิคมนั่นเองจึงมีโอกาสศึกษาหาความรู้แบบตะวันตกเช่นเดียวกับบรูปาตีคนอื่น ซึ่งเดิมทีในระยะแรกๆ คือช่วง ค.ศ.1872 บิดาของคาร์ตินีทำงานตำแหน่งบรูปาตีเมืองมายอง ต่อมาก็พบรักกับมารดาของคาร์ตินีซึ่งเป็นหญิงสามัญชนชาวพื้นเมือง ชื่อ งาชิระห์ (Ngasirah) นางเป็นบุตรสาวของ คีโย ฮาจี มาดีโรโน (Kyai Haji Madirono) ครูผู้สอนศาสนาในเจอบารา

ต่อมา ปี ค.ศ. 1875 บิดาของคาร์ตินีได้แต่งงานใหม่กับระเบิดนัสมัส วูร์จัน (Raden Ajeng Woerjan) ซึ่งมีเชื้อสายสืบมาจากกษัตริย์แห่งมาดูรานามว่า แอรู.อา.อา โจโตรวิโครโม (R. A. A. Tjitrowikromo) โดยมีผลประโยชน์ทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง¹² กล่าวคือ ในขณะนั้นรัฐบาลอาณานิคมกำหนดว่า ผู้ที่สามารถดำรงตำแหน่งหัวหน้าบรูปาตีได้ต้องแต่งงานกับผู้หญิงที่เป็นเชื้อพระวงศ์ ยิ่งไปกว่านั้นกษัตริย์มาดูราทรงสนับสนุนระบบการศึกษาของรัฐบาลอาณานิคมด้วย ผลที่ตามมาจากการแต่งงานครั้งนี้ คือบิดาของคาร์ตินีได้รับการแต่งตั้งให้เป็นบรูปาตี ซึ่งแสดงนัยทางการเมืองได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ทำให้คาร์ตินีสัมผัสได้หลังจากที่บิดาแต่งงานใหม่ คือการเห็นความเจ็บปวดของผู้เป็นมารดา ซึ่งแม้จะเป็นภรรยาคนแรกแต่ก็ไม่ได้เป็นภรรยาเอกที่ได้รับการยกย่อง เนื่องจากนางเป็นเพียงสามัญชนชาวพื้นเมืองที่ไม่มีใครยอมรับ (ในภาษาอินโดนีเซียใช้คำว่า Selir หมายถึงภรรยาที่ไม่ถูกต้อง)¹³ ฐานะของนางจึงเป็นเพียงภรรยารองเท่านั้น เมื่อบิดา

ศูนย์วิทยพัชกร ของกรมมหาวิทยาลัย

¹¹ Sulastin Sutrisno, Surat-surat Kartini: Renungan Tentang dan untuk Bangsaanya [จดหมายคาร์ตินี: เรื่องราวเกี่ยวกับประชาชน] (Penerbit: Djambatan, 1979), p. 377.

¹² Sitisoeemandari Soeroto, Kartini Sebuah Biografi [ประวัติคาร์ตินี], p. 12.

¹³ เบามัน (Bouman) นักเขียนชาวดัตช์ เป็นคนแรกที่เขียนเรื่องชีวิตส่วนตัวของคาร์ตินี ได้อธิบายความหมายของ Selir ไว้ว่าเป็นภรรยาที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย แม้ว่าจะเป็นภรรยาแรกก็ตาม เพราะในสมัยนั้นชนชั้นนำชาวชวามักจะมีภรรยาหลายคน ภรรยาที่มีตระกูลต่ำกว่าสามีมักจะไม่ค่อยได้รับการยอมรับ ภรรยาที่มีศักดิ์เท่าเทียมกับสามีเท่านั้นจะได้รับเกียรติเป็นภรรยาเอกซึ่งเรียกว่า Raden Ayu และภรรยาหลวงสามารถปรากฏตัวในสังคมกับสามีได้, อ้างถึงใน Ibid., pp. 151-152.

ของคาร์ดินีแต่งงานใหม่ มารดาและพี่น้องของคาร์ดินีก็ย้ายเข้ามาอยู่ที่เจอบารา มีสมาชิกอยู่รวมกัน 11 คน โดยคาร์ดินีเป็นบุตรคนที่ 5 ในบรรดาพี่น้องทั้งรวมมารดาและต่างมารดา ดังนี้¹⁴

บุตรชายและหญิงที่เกิดกับมารดาเดียวกันกับคาร์ดินี 8 คน ได้แก่ (1) ระเด่นมัด สลามิต (R.M. Slamet, ค.ศ. 1873-?) (2) ระเด่นมัด บูโซโน (R.M. Boesono, ค.ศ.1874-?) ต่อมากลายเป็น พี.อา. ซอสโร บูโซโน (P.A. Sosro Busono) ข้าราชการเมืองฮาวิ (Ngawi) (3) ระเด่นมัด คาร์โตโน (R.M. Kartono, ค.ศ. 1877-1951) ต่อมากลายเป็นปัญญาชน นักคิด และนักเขียนคนสำคัญของอินโดนีเซีย รู้จักกันในนาม เอ็นโดโร ซอสโรคาร์โตโน (Noro Sosrokartono) (4) ระเด่นอาเจ็ง คาร์ดินี (R.A.Kartini, ค.ศ. 1879-1904) ต่อมาแต่งงานกับระเด่น อาดีปาตี โจโยดิงนิงรัต (Raden Adipati Joyodiningrat, ค.ศ. ?-1912) ข้าราชการเมืองเรimbang (5) ระเด่นอาเจ็ง คาร์ดินะห์ (R.A.Kardinah, 1881-? 1971) ต่อมาแต่งงานกับ ระเด่นมัด.อา.อา. เรกโซเนโกโร (R.M.A.A. Reksonegoro, (?-1901) ข้าราชการเมืองเตกัล (Tegal) (6) ระเด่นมัด มุลโจโน (R.M. Muljono, ค.ศ.1885-?) (7) ระเด่นอาเจ็ง ซูมาตรี (R.A. Sumatri, ค.ศ. 1888-1963) ต่อมาแต่งงานกับ ระเด่น ซอสโรฮาดีคุซูโม (R. Sosrohadikusumo) และ (8) ระเด่นมัด ราวิทอ (R.M. Rawito, ค.ศ. 1892-?)

บุตรสาวเกิดกับมารดา ชื่อ ระเด่นอาเจ็ง วูร์จัน (Raden Ajeng Woerjan) ได้แก่ (1) ระเด่นอาเจ็ง ซูลัสตรี (R.A. Soelastri, ค.ศ.1877-?) ต่อมาแต่งงานกับ ระเด่น โจโคโรฮาดีซอสโร (R. Tjokrohadisoso) ซึ่งเป็นนายทหารชั้นสูง (2) ระเด่นอาเจ็ง ร็อกมินี (R.A. Roekmini, ค.ศ. 1880-1951) ต่อมาแต่งงานกับ ระเด่น ซานโตโซ (R. Santoso) (3) ระเด่นอาเจ็ง คาร์ดินะห์ (R.A. Kartinah, ค.ศ. 1883-1963) ในเวลาต่อมาได้กลายเป็นผู้นำเยาวชนหญิงคนสำคัญที่ต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีของอินโดนีเซียทั้งยังเป็นผู้สืบทอดเจตนารมณ์ต่อจากคาร์ดินี และได้แต่งงานกับระเด่น ดิโรโจปราวีโร (R. Dirdjoprawiro)

คาร์ดินีเติบโตขึ้นมาท่ามกลางบรรดาพี่น้องชายหญิงที่อยู่ร่วมกัน อย่างไรก็ตาม คาร์ดินีก็ค่อนข้างสนิทสนมกับบิดามากกว่าบุตรสาวคนอื่นๆ ซึ่งบิดามักเรียกชื่อเล่นของคาร์ดินีว่า นี - ตินี (Ni - Tini)¹⁵ ในช่วงที่คาร์ดินีติดตามบิดาไปตรวจราชการ คาร์ดินีรับรู้เรื่องราวต่างๆ มากมาย โดยเฉพาะสภาพสังคมของชนพื้นเมืองในขณะนั้น คาร์ดินีเติบโตท่ามกลางสังคมชาวที่กำลังเปลี่ยนแปลงทั้งด้านวิถีชีวิตและรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม อันเนื่องจากการควบคุมของชาวต่างชาตินับตั้งแต่ปี ค.ศ.1830-1870 โดยนำเอาระบบบังคับเพาะปลูก(Cultivation System) มาใช้ในชวา และจัดการวางระเบียบและกลไกต่างๆ ที่เกี่ยวกับที่ดินและแรงงานชาวชวาในการเพิ่ม

¹⁴ Ibid., pp. 14-15.

¹⁵ Sulastin Sutrisno, Surat-surat Kepada Ny.R.M. Abendanon-Mandri dan Suaminya [จดหมายคาร์ดินีที่เขียนถึงคู่สามี- ภรรยา ครอบครัวอาเบนดานอน] (Jakarta: Penerbit Djambatan, 1989), p. 105.

ผลผลิตทางการเกษตรเพื่อการส่งออก และตอบสนองต่อการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม ระบบบังคับเพาะปลูก เริ่มนำมาใช้ใน ค.ศ. 1830 โดยข้าหลวงใหญ่โยฮันเนส ฟัน เดิน บ็อส (Johannes van den Bosch, ค.ศ. 1830-1833)¹⁶ เป็นการใช้จ่ายแรงงานที่ดินของเกษตรกร 1 ใน 5 ส่วน มีเป้าหมายเพื่อขยายพืชผลเพื่อการส่งออกโดยพืชเศรษฐกิจที่ชาวดัตช์ให้ความสำคัญ คือ กาแฟ อ้อย คราม ชา ยาสูบ และหม่อนเลี้ยงไหม อันเนื่องจากสินค้าการเกษตรเหล่านี้กำลังเป็นที่ต้องการของตลาดโลกในขณะนั้น รัฐบาลอาณานิคมจึงต้องบังคับให้ชาวพื้นเมืองผลิตพืชผลตามที่รัฐบาลต้องการ รวมทั้งคอยผูกขาดการค้าด้วย ทำให้เห็นว่า ระบบนี้มุ่งตักตวงทรัพยากรจากหมู่เกาะอินดีส์ให้มากที่สุดเพื่อช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจของดัตช์¹⁷

ระบบบังคับเพาะปลูกได้บังคับให้ทุกหมู่บ้านในเกาะชวาต้องกันที่ดินหนึ่งในห้ามาปลูกพืชเพื่อการส่งออก พืชผลที่ปลูกได้ต้องนำมาส่งรัฐบาลแทนการจ่ายภาษี ผลที่ตามมา คือ ระบบการบังคับการเพาะปลูกนี้สร้างรายได้ให้ชาวดัตช์เป็นอย่างมาก และยังเปิดช่องว่างให้ข้าราชการท้องถิ่นและชนชั้นปกครองแสวงหาผลประโยชน์ แต่ระบบดังกล่าวกลับส่งผลกระทบต่อชีวิตและสังคมของชาวชวา คือชาวพื้นเมืองต้องทำงานหนัก แต่ได้ค่าตอบแทนน้อยหรือไม่ได้เลย เนื่องจากรัฐบาลอาณานิคมตักตวงแรงงานและกดขี่เรื่องผลประโยชน์มากเกินไป หลักฐานยืนยันได้จากการสำรวจผลกระทบของระบบการเพาะปลูกที่มีต่อผู้นำพื้นเมืองและเกษตรกรชาวชวา เห็นได้ว่านโยบายการเพาะปลูกส่งผลกระทบต่อชาวพื้นเมืองทั้งสิ้น ยิ่งไปกว่านั้นในช่วงต้นทศวรรษ 1870 หมู่เกาะอินดีส์ได้เริ่มเปิดทำธุรกิจกับกลุ่มทุนเอกชนจากเนเธอร์แลนด์ รัฐบาลอาณานิคมประกาศใช้กฎหมายการเกษตรและน้ำตาล (Agrarian and Sugar Law) เพื่อจัดการสวนเกษตรขนาดใหญ่ (Plantation) ในหมู่เกาะอินดีส์ ทำให้เกิดการลงทุนและการขยายตัวทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นไปตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม ส่งผลให้หมู่เกาะอินดีส์ กลายเป็นดินแดนที่ใกล้ชิดกับระบบการค้าโลกโดยอยู่ภายใต้การบริหารของเอกชนดัตช์ ต่อมาเมื่อเศรษฐกิจโลกเริ่มถดถอยช่วงกลางทศวรรษที่ 1880 รัฐบาลอาณานิคมจึงเข้ามาควบคุมเศรษฐกิจและการลงทุนผ่านกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ เอง

อย่างไรก็ตามเศรษฐกิจของดัตช์ในหมู่เกาะอินดีส์ก็เจริญรุ่งเรืองพอสมควร¹⁸ แต่อีกด้านหนึ่งคือกลุ่มแรงงานชาวชวาที่ทำไร่ทำสวนขนาดใหญ่มีชีวิตที่ลำบากและยากจนมากขึ้น เพราะนักลงทุนดัตช์ลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำที่สุด แต่ชาวพื้นเมืองก็จำต้องทำงาน เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรชาวพื้นเมืองอย่างรวดเร็วจนเกิดปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกิน สุดท้ายชาวพื้นเมืองก็

¹⁶ ภาวุดล ทรงประเสริฐ, อินโดนีเซีย: อดีตและปัจจุบัน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 133.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 169-170.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 188-190.

กลายเป็นทาสแรงงาน ถูกกดค่าจ้างและขูดรีดแรงงานจากนายจ้าง นอกจากนี้โอกาสในการหางานของเกษตรกรพื้นเมืองก็ยังมีน้อย มีหน้าที่การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพาะปลูกในชาวให้เป็นไร่อ้อยขนาดใหญ่ ทำให้การบุกเบิกที่ดินเพื่อปลูกข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักของชาวชวาเป็นไปได้ยากขึ้น ทำให้ชาวชวาต้องถูกกดขี่อยู่ร่ำไป คาร์ตินีรับรู้ว่าการที่ชาวพื้นเมืองทั่วไปที่ถูกขูดรีดกดขี่ทางเศรษฐกิจนั้นมีชีวิตอยู่อย่างยากลำบากเพียงใด

2.1.2 การศึกษาเล่าเรียน

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ขบวนการเสรีนิยม (Liberal Movement) เป็นขบวนการทางการเมืองที่มีฐานอยู่ในชนชั้นกลางชาวดัตช์ ทั้งในเนเธอร์แลนด์และหมู่เกาะอินดีสในระยะเวลาต่อมา มีการเคลื่อนไหวของขบวนการเสรีนิยม ที่นำโดย เซ. เท ฮา. ฟัน เดเวนเตอร์ (C.Th. van Deventer) ขบวนการนี้เรียกร้องให้รัฐบาลใช้นโยบายปรับปรุงการศึกษาและระบบชลประทานในหมู่เกาะอินดีส รวมทั้งการอพยพย้ายถิ่นออกจากเกาะชวา ทั้งนี้ขบวนการเสรีนิยมเป็นจุดเริ่มต้นของการนำไปสู่นโยบายจริยธรรมโดยเฉพาะเกี่ยวกับการปรับปรุงคุณภาพทางการศึกษาให้กับชาวพื้นเมือง¹⁹ นโยบายจริยธรรม (Ethical Policy, ค.ศ. 1901-1920)²⁰ เป็นนโยบายที่ได้รับการรับรองว่าเป็นนโยบายสำคัญของรัฐอย่างเป็นทางการ ผู้นำนโยบายจริยธรรมเข้ามาคือ อาเล็กซานเดอร์ ดับเบิลยู เอฟ อีเดนเบิร์ก (Alexander W.F. Idenburg) หลักการของระบบจริยธรรมนี้เน้นสามประการ คือ การศึกษา การชลประทาน และการโยกย้ายถิ่นฐาน²¹ โดยเฉพาะระบบการศึกษาที่มีส่วนผลักดันให้ข้าราชการรัฐบาลอาณานิคมหมู่เกาะอินดีส นำระบบการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาในหมู่เกาะอินดีส²²

การนำระบบการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาในหมู่เกาะอินดีสเริ่มโดยคริสตียาน สนูค ฮูร์มรอนเยอะ (Christiaan Snouck Hurgronje) ผู้เชี่ยวชาญในศาสนาอิสลามและผู้นำกิจกรรมชนพื้นเมืองคนสำคัญ ในปี ค.ศ. 1889-1906²³ เขาได้สนับสนุนการศึกษาแบบตะวันตกในหมู่ชนชั้นสูงชวา ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลในประเทศเนเธอร์แลนด์ได้ส่งแจ็คส์ อองรี อาเบนดานอน (Jacques

¹⁹ Ailsa Zainu'ddin, *A Short History of Indonesia*, p. 145.

²⁰ Howard M. Federspiel, *Indonesia Muslim Intellectuals of the 20th Century* (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies), p. 13.

²¹ ทวีศักดิ์ เผือกสม, *อินโดนีเซียรายา: รัฐจาริต สู่ชาติในจินตนาการ* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547), หน้า 140.

²² Ailsa Zainu'ddin, *A Short history of Indonesia*, p. 145.

²³ Haryati Soebadio, *Satu Abad Kartini [หนึ่งศตวรรษคาร์ตินี]* (Jakarta: Penerbit Sinar Harapan, 1979), p. 404.

Henri Abendanon) ข้าราชการชาวดัตช์เข้ามาทำหน้าที่ดูแลระบบการศึกษาภายในหมู่เกาะอินดีส ในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1900-1905²⁴ ทั้งอาเบนดานอนและคริสตียาน สนูค สุร์ฆรนเยอะ มีหน้าที่สำคัญต่อการสนับสนุนให้เกิดการแพร่กระจายของระบบการศึกษาแบบตะวันตกในหมู่เกาะอินดีส ณ เวลานั้น

ใน ค.ศ. 1819 รัฐบาลอาณานิคมได้ตั้งโรงเรียนระดับประถมศึกษาขึ้น มีชื่อเรียกเป็นภาษาดัตช์ว่า ELS (Europese Lagere School) เพื่อให้การศึกษาแก่บุตรหลายชาวยุโรปที่ทำงานให้กับรัฐบาล โดยใช้ภาษาดัตช์เป็นสื่อกลางการสอน มีวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และภาษาดัตช์เป็นต้น จำนวนนักเรียนที่เป็นชาวพื้นเมืองมีน้อยหากเทียบกับชาวยุโรป²⁵ ขณะเดียวกันอนุญาตให้บุตรหลานของชาวพื้นเมืองชั้นสูงสามารถเข้าเรียนในโรงเรียนของดัตช์ได้ ต่อมาข้าราชการดัตช์ได้แบ่งประเภทโรงเรียนให้กับชาวพื้นเมือง คือ ใน ค.ศ. 1893 พวกเขาได้จัดโรงเรียน 2 ประเภทให้กับชาวพื้นเมือง²⁶ คือ โรงเรียนชั้นต้น (First-Class Native Schools) เป็นโรงเรียนที่ใช้ภาษาดัตช์ในการสอน จัดไว้สำหรับบุตรหลานของชนชั้นปรียายี (Priyayi) หรือชนชั้นสูงที่ได้รับการศึกษาจากรัฐบาลอาณานิคมหมู่เกาะอินดีส โดยจัดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษา ต่อมาโรงเรียนประเภทนี้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ส่วนโรงเรียนประเภทที่สอง คือ โรงเรียนชั้นสอง (Second-Class Native Schools) จะจัดให้แก่บุตรหลานของชาวพื้นเมืองทั่วไป โดยเน้นการอบรมวิชาชีพ เช่น บัญชี และช่างฝีมือ โดยตั้งโรงเรียนขึ้นมาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 โรงเรียนนี้เน้นพัฒนาระบบการเรียนการสอนเพื่อสอนชาวดัตช์ที่อาศัยอยู่ในหมู่เกาะอินดีสโดยเฉพาะ อย่างไรก็ตาม โรงเรียนประเภทนี้ยังมีมาตรฐานต่ำกว่าโรงเรียน Europese Lagere School (ELS) หมายถึงโรงเรียนประถมของชาวดัตช์ในอาณานิคม ซึ่งเป็นโรงเรียนที่จัดให้กับลูกหลานชาวดัตช์ หรือชนชั้นสูงที่มีความใกล้ชิดกับรัฐบาลอาณานิคมในคริสต์ศตวรรษที่ 19 อย่างเช่นคาร์ดินีที่ได้เรียนในระดับประถมศึกษาพร้อมกับชาวดัตช์²⁷

²⁴ Solichin Salam, R.A. Kartini Seratus Tahun (1879-1979) [ร้อยปีระเด่น อาเจ็ง คาร์ดินี, 1879-1979] (Jakarta: Penerbit Gunung Muria, 1979), p.27.

²⁵ อรอนงค์ ทิพย์พิมล, “บทบาทนักศึกษาอินโดนีเซียกับการสิ้นสุดอำนาจของประธานาธิบดีซูฮาร์โต,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), หน้า 16-17.

²⁶ Takashi Shiraishi, *An Age in Motion: Popular Radicalism in Java, 1912-1926* (Ithaca: Cornell University Press 1990), p. 28.

²⁷ David Joel Steinberg, ed., *In Search of Southeast Asia: A Modern History* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1987), p. 302.

ถัดมาในปี ค.ศ. 1860 รัฐบาลอาณานิคมหมู่เกาะอินดีสได้เปิดโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาครั้งแรกที่เมืองปัตตาเวีย ชื่อ โรงเรียน Gymnasium Willem III ซึ่งตั้งตามพระนามของกษัตริย์ฮอลแลนด์ในขณะนั้น ใน ค.ศ. 1864 รัฐบาลอาณานิคมได้อนุญาตบุตรหลานของบรูปาตีเข้าเรียนในโรงเรียนยุโรป ในอดีตจำนวนนักเรียนในโรงเรียนที่เป็นชาวพื้นเมืองมีจำนวนน้อยมาก ต่อมาโรงเรียนประเภทนี้พัฒนาเป็นโรงเรียนมัธยมชื่อว่า Hogere Burger School (HBS) ที่เมืองสุราบายา (Surabaya) ใน ค.ศ. 1875 และที่เมืองเซอมารัง (Semarang) ใน ค.ศ. 1877 เมื่อ ค.ศ. 1890 โรงเรียน HBS มีนักเรียนชาวพื้นเมืองเพียง 5 คน ในค.ศ. 1900 มีการปรับโรงเรียนของชาวพื้นเมือง 3 แห่ง ที่บันดุง (Bandung) มาลัง (Malang) และ ปราบาลิงกา (Prabalingga) ให้เป็นโรงเรียนสำหรับข้าราชการและได้ชื่อใหม่ว่า OSVIA หรือโรงเรียนฝึกข้าราชการพื้นเมืองหลักสูตรการเรียนการสอน 5 ปี เรียนภาษาดัตช์และเปิดให้ชาวพื้นเมืองที่สำเร็จการศึกษาจาก The European Lower School และผู้ที่เข้าศึกษาใหม่ไม่จำเป็นต้องมาจากชนชั้นสูงอีกต่อไป ใน ค.ศ. 1927 หลักสูตรถูกลดลงเหลือ 3 ปี ระหว่าง ค.ศ. 1900-1902 มีการเปิดโรงเรียน The Dokter Jawa ในเวลเตอเวเดน (Welterreden) กลายเป็นโรงเรียน STOVIA (School tot Opleiding van Indische Artsen) โรงเรียนฝึกหัดแพทย์พื้นเมือง) หลักสูตรได้สอนเป็นภาษาดัตช์ STOVIA ได้เปิดโอกาสให้กับชาวพื้นเมืองและคนที่มีฐานะเท่านั้นที่สามารถจ่ายค่าเล่าเรียนได้แต่มีจำนวนไม่มากนัก²⁸ การศึกษาเหล่านี้ได้มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาชาวพื้นเมืองให้กลายเป็นปัญญาชนสมัยใหม่ ทำให้ผู้ปกครองอย่างบิดาของคาร์ตินีสสนับสนุนให้คาร์ตินีได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ส่งเสริมให้คาร์ตินีพัฒนาตนเองมาก คาร์ตินีเข้าเรียนระดับประถมศึกษาที่โรงเรียน ELS ในช่วง ค.ศ. 1885 ถึง ค.ศ. 1891²⁹ โรงเรียน ELS เป็นโรงเรียนสหศึกษา ก่อตั้งโดยรัฐบาลรัฐบาลอาณานิคมหมู่เกาะอินดีสในหมู่เกาะอินดีส³⁰

การศึกษาแบบตะวันตกนี้เกิดจากแนวคิดของข้าราชการชาวดัตช์ต่อไปนี้ จัคซ์ อองรี ออบเนดานอน ข้าราชการของรัฐบาลอาณานิคมในหมู่เกาะอินดีสทำหน้าที่ดูแลระบบการศึกษา, ศาสนา และอุตสาหกรรม³¹ เขามีแนวคิดให้การศึกษาแก่ชนชั้นสูงได้แก่ กลุ่มบุตรหลานของ

²⁸ M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1200*, 4th edition (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2008), p. 189.

²⁹ Christine Dobbin, "The Search for Women in Indonesia History," in *Kartini Centenary: Indonesian Women Then and Now*, ed. Ailsa Thomson Zainu'ddin (Cheltenham: Standard Commercial Press, 1980), p. 2.

³⁰ Ibid.

³¹ Raden Ajeng Kartini, *Realizing the Dream of R.A. Kartini: Her Sisters' Letters from Colonial Java*, translated by Joost Cote (Athens: Ohio University, 2008), p. 224.

ข้าราชการชาวดัตช์และชนชั้นสูงชาว เพื่อที่กลุ่มชนชั้นสูงเหล่านี้กลายมาเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพทำงานให้กับระบอบอาณานิคมลทธิพลของศาสนาอิสลามที่มีต่อคนพื้นเมือง และเป็นตัวอย่างที่ทำให้แรงบันดาลใจแก่ชนชั้นล่างในสังคม ขณะที่ข้าราชการชาวดัตช์อีกสองคน ได้แก่ อีเดนเบิร์ก (Idenburg) ผู้ดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในประเทศเนเธอร์แลนด์และ ฟาน ฮุทซ์ (Van Heutsz, ค.ศ. 1904-1909) มีส่วนสนับสนุนการศึกษาขั้นพื้นฐานด้วยภาษาถิ่นสำหรับคนระดับล่าง³²

กล่าวได้ว่า อาเบนดานอนได้เปิดโอกาสให้ชาวพื้นเมืองที่ไม่ใช่ชนชั้นสูงได้รับการศึกษาตามแบบตะวันตก อย่างไรก็ตามในการปฏิรูปการศึกษาอาเบนดานอนต้องเผชิญกับการต่อต้านจากหลากหลายทาง รวมถึงกลุ่มบูปาคี คือ กลุ่มพวกอนุรักษนิยม เขาจึงพยายามหาช่องทางที่จะเพิ่มโอกาสทางการศึกษาให้กับผู้หญิงชั้นสูงชาว การแพร่กระจายการศึกษาแบบตะวันตกนี้ได้รับการสนับสนุนจาก คริสตอาน สนูค สุร์ชมรณะยะ คาร์ตินีจึงเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาแบบตะวันตก การศึกษาแบบตะวันตกนี้เน้นการใช้ภาษาดัตช์ ส่วนผู้ที่สอนภาษาดัตช์ให้แก่คาร์ตินี คือ แมรี โอวิงค์ ซูร์ (Marie Ovink Sour) สตรีชาวดัตช์ คาร์ตินีเริ่มเรียนตั้งแต่ 2 โมงเช้าไปจนถึง 4 โมงเย็น ในช่วงที่เรียนร่วมกับชาวดัตช์ในชั้นเรียน หากเด็กพื้นเมืองทำคะแนนสูงกว่าชาวดัตช์ ครูก็จะทำให้เด็กชาวพื้นเมืองมีคะแนนที่ต่ำกว่าชาวดัตช์³³ แสดงให้เห็นว่าแม้คาร์ตินีจะสามารถร่วมชั้นเรียนกับชาวดัตช์ แต่มีการแบ่งแยกระหว่างชาวดัตช์และชาวพื้นเมืองอย่างชัดเจน เมื่อเรียนที่โรงเรียนแล้ว ชาวพื้นเมืองต้องกลับไปเรียนภาษาชวาที่บ้านด้วย

การได้รับการศึกษาของคาร์ตินีทำให้เธอถูกมองจากครอบครัวชนพื้นเมืองที่เคร่งในวัฒนธรรมชวาว่า คาร์ตินีแสดงพฤติกรรมที่ขัดต่อวัฒนธรรมชวาที่ห้ามไม่ให้ผู้หญิงเรียนหนังสือ ซึ่งสร้างความลำบากใจให้แก่บิดาของคาร์ตินีด้วย เพราะไม่อยากให้ชาวชวามองครอบครัวของตนแปลกแยกไปจากชาวชวาทั่วไป อันเนื่องจากการศึกษาดั้งเดิมของชวามีพื้นฐานมาจากราชสำนักซึ่งมักถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมากกว่าการเข้าเรียนตามโรงเรียน โดยบุตรชายจะได้รับการถ่ายทอดการแสดงศิลปะว้าง เช่น การทำกริช ไม้สลัก หรือการทำเครื่องเงิน ส่วนบุตรสาวจะเรียนรู้งานบ้านงานเรือนจากมารดา รวมทั้งได้รับการสอนกฎศาสนาอิสลามและการท่องคัมภีร์อัลกุรอานจากโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามเล็ก ๆ³⁴ ความคิดเช่นนี้ส่งผลให้คาร์ตินีต้องออกจากโรงเรียนเมื่ออายุได้ 12 ปี ต่อมาต้องเก็บตัวอยู่เฉพาะภายในห้องและรอจนกว่าจะได้แต่งงานกับชายที่บิดาเป็นผู้หาให้ ขณะที่พี่น้องผู้ชายสามารถเรียนต่อในระดับมัธยมในประเทศเนเธอร์แลนด์ได้

³² M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1200*, p. 189.

³³ Rudolf Mrázek, *Engineers of Happy Land: Technology and Nationalism*, p. 13.

³⁴ เอลซา ไชนูติน, *ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย*, แปลโดย เพ็ชรี สุมิตร (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 219.

แม้คาร์ตินีจะมีโอกาสได้รับการศึกษาจากตะวันตก แต่เมื่อเปรียบเทียบกับบรรดาพี่น้องผู้ชายแล้ว ถือว่าคาร์ตินีมีโอกาสน้อยกว่ามาก เพราะได้เรียนแค่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เท่านั้น ซึ่งสันนิษฐานว่าบิดาของคาร์ตินีไม่ต้องการที่จะเผชิญกับกฎจารีตประเพณีดั้งเดิมนั่นเอง แต่บิดาของคาร์ตินีก็เปิดโอกาสให้บุตรสาวเรียนรู้สิ่งต่างๆ นอกบ้านในส่วนที่ผู้หญิงพื้นเมืองชาวทั่วไปไม่มีโอกาสได้ทำ เช่น เข้าร่วมในงานสังสรรค์ และเขียนบทความ อย่างไรก็ตาม คาร์ตินีก็แสดงทัศนคติว่าการแลกเปลี่ยนความคิดเป็นสิ่งที่ไม่ควรแบ่งแยกเพศ ไม่ว่าจะบุรุษหรือสตรีก็สามารถแลกเปลี่ยนทัศนคติกันได้³⁵ เมื่อครั้งยังเยาว์วัยความใฝ่ฝันของคาร์ตินีมีหลายอย่างหนึ่งในนั้นคือ คาร์ตินีอยากเป็นกะลาสีเรือ เธอมักจะคิดถึงเรื่องเรือบ่อยๆ การสร้างถนนใหม่ คาร์ตินีมีโอกาสติดสอยห้อยตามบิดาไปรับแขกบ้านแขกเมืองที่สถานีรถไฟทำให้คาร์ตินีได้เจอผู้คน ได้รับข่าวสาร และทราบเรื่องราวต่างๆ ที่อยู่ภายนอก³⁶

การมีประสบการณ์จากการเรียนรู้สังคมภายนอก ทำให้คาร์ตินีเริ่มคิดถึงการเปลี่ยนแปลงสังคมในอนาคต เห็นได้จากจดหมาย 2 ฉบับของคาร์ตินี ที่เขียนถึงเพื่อนชาวดัตช์ชื่อ สเตลลา เซฮันเดอลาร์ (Stella Zeehandelaar) ที่แสดงความล้าหลังของสังคมชาว และควรมีการเปลี่ยนแปลง ดังความว่า

การเปลี่ยนแปลงในทุกภาคส่วนของสังคมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแน่นอนในอนาคต เพราะพื้นฐานมันได้ถูกกำหนดขึ้นมาแล้ว เพียงแต่เมื่อไหร่ นั่นคือคำถามที่ยิ่งใหญ่มาก พวกเราไม่สามารถทำให้เร็วได้³⁷

จดหมายฉบับที่สอง กล่าวถึงการแบ่งแยกชนชั้นของสังคมชาวที่ขาดความสามัคคี จำเป็นต้องมีการสร้างและชี้นำ ดังความว่า

ความสามัคคีไม่มีอยู่ในสังคมของคนพื้นเมือง ดังนั้น ต้องมีการสร้างและการชี้นำ มิเช่นนั้นแล้ว เป็นไปไม่ได้ที่ประชาชนจะพัฒนาได้ ชนชั้นสูงมีความเห็นว่าพวกเขา

³⁵ Pramoedya Ananta Toer, *Panggil Aku Kartini Sadja: Sebuah Penganatar pada Kartini* [เรียกฉันว่าคาร์ตินีก็พอ: คำนำหนึ่งถึงคาร์ตินี] (Jakarta: Nusantara, 1962), p. 204.

³⁶ Rudolf Mrázek, *Engineers of Happy Lands: Technology and Nationalism in a Colony*, p. 7.

³⁷ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 7 สิงหาคม 1899 รวบรวมโดย Sitisomandari Soeroto, *Kartini Sebuah Biografi* [ประวัติคาร์ตินี], p. 273.

จะต้องได้ในสิ่งที่ดีกว่า เพราะพวกเขาถือว่าพวกเขาเป็นมนุษย์ที่สูงส่งกว่าชนชั้นอื่นที่ต่ำกว่า³⁸

นอกจากบิดาจะเป็นแรงผลักดันให้คาร์ตินีได้รับการศึกษาแบบตะวันตกแล้ว ยังมีปู่ของคาร์ตินี คือ เจ้าชายอาริโย จ็อนโดรเนอโกโร ด้วย ปู่ของคาร์ตินีได้เขียนบันทึกไว้ว่า “ลูกของข้า ถ้าพวกเขาไม่มีความรู้ พวกเขาก็จะไม่มีความสุข และสุดท้ายพวกเขาจะกลายเป็นคนยากจน”³⁹ การที่ปู่ของคาร์ตินีมีความคิดก้าวหน้าและคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงของหมู่เกาะอินดีส เพราะเห็นว่าการเข้ามาของอาณานิคมเปรียบเสมือนเหรียญสองด้าน มีทั้งด้านมืดและด้านสว่าง ด้านมืดคือการถูกรบอบงำจากระบบรัฐบาลอาณานิคมหมู่เกาะอินดีส ด้านสว่างหมายถึงความรู้ที่มาจากตะวันตก ช่วยทำให้คนได้พบกับแสงสว่างในชีวิต สิ่งสำคัญคือช่วยปลดปล่อยตนเองและชีวิตผู้คนที่ออกจากการถูกกดขี่ของอาณานิคม⁴⁰

นอกจากนี้คาร์ตินียังแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมืองกับพี่ชายร่วมมารดาที่ชื่อ ระเด่นมัส คาร์โตโน อยู่เสมอ อันเนื่องจากพี่ชายของคาร์ตินีก็สนใจศึกษาหาความรู้เช่นเดียวกับคาร์ตินี อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ของทั้งสองก็เป็นระยะเวลาสั้นๆ เพราะต่อมาพี่ชายของเธอถูกส่งไปเรียนต่อในโรงเรียนระดับมัธยมของรัฐบาลอาณานิคม (Hooge Burge School)⁴¹ หลังจากนั้นก็เดินทางไปศึกษาต่อที่เนเธอร์แลนด์ คาร์ตินีจึงเริ่มสนิทกับพี่น้องผู้หญิงมากขึ้น ซึ่งมีกันสามคน จนกระทั่งได้รับสมญานามว่า “สามพี่น้อง” (Tiga Saudara)⁴² ได้แก่ คาร์ตินี คาร์ตินะห์ และรือคมิณี เนื่องจากทั้งสามคนมีความคิดร่วมกันในการสร้างโรงเรียนเพื่อสตรีชาวพื้นเมือง เพราะเห็นว่าผู้หญิงพื้นเมืองถูกกีดกันไม่ให้เรียนหนังสือ ส่งผลให้สภาพชีวิตผู้หญิงไม่ได้รับการพัฒนา

นับตั้งแต่วัยที่คาร์ตินีออกจากโรงเรียน ค.ศ. 1892 จนถึง ค.ศ. 1898 เป็นช่วงที่คาร์ตินีเก็บตัวอยู่ที่บ้าน⁴³ คาร์ตินีต้องเตรียมตัวแต่งงานกับชายที่บิดาหามาให้ สะท้อนให้เห็นสังคมปิตาธิปไตย (Patriarchy) ซึ่งมีอยู่ในสังคมชาวและสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยทั่วไปอย่าง

³⁸ Ibid., pp. 273, 157.

³⁹ Ibid., p. 18.

⁴⁰ Ibid., p. 13-14.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ny. Marie Ovink-Soer เป็นภริยาของข้าราชการเมืองเจอบาราและเป็นครูสอนภาษาดัตช์ให้กับคาร์ตินีและน้องสาว ได้ตั้งฉายาให้คาร์ตินีว่า สามพี่น้อง, อ้างถึงใน Sitisoesmandari Soeroto, *Kartini Sebuah Biografi* [ประวัติคาร์ตินี], p. 285.

⁴³ Christine Dobbin, “The Search for Women in Indonesia History,” p. 4.

ชัดเจน⁴⁴ คาร์ตินีต้องการเป็นอิสระจากระบบดังกล่าว ดังคำพูดของเธอว่า “ฉันต้องการอิสระ เพื่อที่ฉันจะได้ช่วยเหลือตนเอง ไม่ต้องขึ้นอยู่กับคนอื่น และไม่จำเป็นต้องแต่งงาน”⁴⁵ อย่างไรก็ตาม ความคิดของคาร์ตินีก็สวนทางกับหลักปฏิบัติของศาสนาอิสลามที่ว่า การไม่แต่งงานเป็นบาปอันยิ่งใหญ่ของผู้หญิงมุสลิม ในช่วงเวลานี้คาร์ตินีได้เก็บตัวอยู่ที่บ้านซึ่งในช่วงเก็บตัวนี้ เรียกว่า “Pingitan” คือ การจำกัดพื้นที่ให้ผู้หญิงอยู่เฉพาะในบริเวณบ้านห้ามออกนอกบ้าน เพื่อเตรียมตัวให้พร้อมในเรื่องงานบ้านงานเรือน เพื่อแต่งงานกับสามีที่บิดาเป็นผู้จัดหาให้⁴⁶ ช่วงที่คาร์ตินีเก็บตัวอยู่ที่บ้าน คาร์ตินีใช้เวลาอ่านหนังสือและเป็นช่วงเวลาที่คาร์ตินีเริ่มต้นเขียนจดหมายตั้งแต่ ค.ศ. 1899 ถึง ค.ศ. 1904 โดยเริ่มต้นเขียนจดหมายเป็นฉบับแรกถึงเพื่อนชาวดัตช์⁴⁷ คาร์ตินีลงโฆษณาลงในหนังสือพิมพ์ในประเทศเนเธอร์แลนด์ชื่อ **เดอะ ฮอลแลนด์เซอะ เลลลี่** (De Hollandsche Lelie) เพื่อหาเพื่อนทางจดหมายที่เป็นผู้หญิงยุโรป มีสเตลลา เซฮันเดอลาร์ (Stella Zeehandelaar) ตอบจดหมายคาร์ตินี เธอเป็นผู้หญิงชาวดัตช์เชื้อสายยิว เป็นสมาชิกขบวนการเคลื่อนไหวของสตรี แม้ว่าคาร์ตินีจะไม่ได้ศึกษาต่อเหมือนพี่น้องผู้ชาย แต่คาร์ตินีก็ไม่หยุดเรียนรู้อยู่แค่นั้น เพราะเธอขยันอ่านหนังสืออยู่เสมอ แม้กระทั่งการฝึกฝนภาษาดัตช์ด้วยตนเอง ข้อความในจดหมายแสดงถึงทัศนคติเกี่ยวกับการเรียนภาษาดัตช์ว่าต้องฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ พร้อมๆ กับการเรียนรู้ภาษาตนเองด้วย ความว่า

การเรียนภาษาให้ได้ดีนั้นจะต้องพูดด้วยภาษานั้นบ่อยๆ และบางครั้ง แต่อย่างไรก็ตามจะต้องไม่ลืมภาษาของตัวเอง พร้อมกันนั้นภาษาของตัวเองก็ต้องเรียนรู้ไปพร้อมๆ กับภาษาดัตช์ซึ่งเป็นภาษาต่างประเทศ และจะเป็นความคิดที่ดีมากๆ หากงานเขียนของชาวยุโรปได้ถูกแปลเป็นภาษาชวา เพื่อสอนให้คนชวามีความฉลาดขึ้น แต่ตอนนี้นั้นแปลเหล่านั้นยังไม่มี และในเวลาอันใกล้นี้ก็คิดว่ายังไม่มี ดังนั้นจำเป็นหรือที่คนชวาจะยังรอคอยงานแปลเหล่านั้นกันต่อไป โดยที่คนชวาเองทุกวันกำลังเติบโตไปพร้อมๆ กับความโง่เขลา⁴⁸

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴⁴ ระบบบิดาเป็นใหญ่ (patriarchy) ในสังคมชวา บิดาเป็นผู้มีอำนาจกำหนดการแต่งงานของบุตรสาว

⁴⁵ Laurie J. Sears, ed., *Fantasizing the Feminine in Indonesia* (Durham: Duke University Press, 1996), p. 55.

⁴⁶ Christine Dobbin, “The Search for Women in Indonesia History,” p. 6.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง อีเดนเบิร์ก ฉบับวันที่ 6 พฤศจิกายน ค.ศ. 1899 รวบรวมโดย Solichin Salam, R.A. *Kartini Seratus Tahun (1879-1979)* [ร้อยปีระเด่น อาเจ็ง คาร์ตินี, 1879-1979], p.379.

คาร์ตีนี้อ่านหนังสือที่เข้ามาในสมัยรัฐบาลอาณานิคมหมู่เกาะอินดีส์ที่มีการแพร่กระจายของวัฒนธรรมการพิมพ์ (Print Culture) เทคโนโลยีสิ่งพิมพ์ทำให้ข้อจำกัดเกี่ยวกับความรู้ลดลงหรือหายไป เนื่องจากในอดีตถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีมุขปาฐะ และการพิมพ์ทำให้ความรู้แพร่กระจายออกไปได้ง่ายกว่าโดยไม่มีข้อจำกัดเรื่องระยะทางและเวลา สำหรับในหมู่เกาะอินดีส์แล้วการเข้ามาของอาณานิคมได้นำเอานวัตกรรมทางเทคโนโลยี คือ การพิมพ์ มีการแพร่กระจายตั้งแต่ครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 17 ทำให้เกิดหนังสือ นิตยสารและบทความ บรรจุความรู้ต่าง ๆ ให้แพร่หลายความรู้จากยุโรปมาสู่ชนพื้นเมือง หนังสือเล่มสำคัญที่คาร์ตีนี้อ่าน ได้แก่ นวนิยายเรื่อง **มักซ์ ฮาเวลลาร์** (Max Havelaar) ของ มุลตาตุลี (Multatuli: ภาษาละตินแปลว่า “ฉันทนทุกข์มาอย่างใหญ่หลวง”) เป็นนวนิยายต่อต้านอาณานิคมที่มีชื่อเสียง และสะท้อนภาพเลวร้ายของชาวดัตช์และชนชั้นสูงร่วมกันชูดรีดชาวอินเดียนาในระบบบังคับเพาะปลูก⁴⁹

มุลตาตุลี เป็นนามปากกาของเอดูอาร์ด เดอเวส เดกเกอร์ (Eduard Douwes Dekker, ค.ศ. 1820-1887) ชาวดัตช์ ผู้ประพันธ์นวนิยายต่อต้านอาณานิคมที่มีชื่อเสียงและเป็นผู้วิจารณ์ลัทธิล่าอาณานิคมของดัตช์ด้วยจุดยืนของนักมนุษยนิยม เน้นแนวคิดที่ให้ความสำคัญและสนับสนุนชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของคนพื้นเมือง มุลตาตุลี หรือเดกเกอร์เกิดในปี ค.ศ. 1820 ที่ อัมสเตอร์ดัม เป็นบุตรชายของกัปตันเรือชาวดัตช์ ต่อมาในปี ค.ศ. 1838 เขาได้ย้ายไปที่อินดีส์เพื่อเป็นข้าราชการพลเรือน หลังจากนั้นเขาได้แต่งงานและมีบุตรสองคนในปี ค.ศ. 1846 กล่าวได้ว่านวนิยายเรื่อง **มักซ์ ฮาเวลลาร์** จุดประเด็นให้เห็นโทษของระบอบอาณานิคม ครั้นในปี ค.ศ. 1860 หนังสือเรื่อง **มักซ์ ฮาเวลลาร์** ก็ได้ถูกตีพิมพ์ขึ้นท่ามกลางความขัดแย้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ จนส่งผลให้ เอดูอาร์ด เดอเวส เดกเกอร์ เป็นนักประพันธ์ผู้ยิ่งใหญ่ชาวดัตช์ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ปลุกกระแสการฟื้นฟูวรรณกรรมดัตช์ขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1880 เขาตีแผ่เรื่องราวของชาวดัตช์กับนโยบายการเพาะปลูกโดยใช้วิธีเอาเปรียบและชูดรีดแรงงานชาวพื้นเมือง ทำให้ชาวพื้นเมืองขาดแคลนอาหาร และกลายเป็นทาสทั้งที่มีที่ดินเป็นของตนเอง นอกจากนี้ คาร์ตีนี้ยังอ่านหนังสือพิมพ์ **เดอ โคลโมตีฟ** (De Locomotief) จากเซอมารัง (Semarang) ด้วย ซึ่งหนังสือพิมพ์ดังกล่าวนำเสนอเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมือง และการศึกษา ตลอดจนการอ่านวารสารวิชาการด้านประวัติศาสตร์ที่มีชื่อว่า **เดอ นิว กิดส์** (De Nieuwe Gids)⁵⁰ กล่าวได้ว่า ความเพียรที่ได้จากการอ่านหนังสือ ส่งผลให้คาร์ตีนี้มีหัวคิดค่อนข้างก้าวหน้า นอกจากนั้นคาร์ตีนี้ยังอ่านนิตยสาร **ปีเตอร์ บรูชฮอฟท์** (Pieter Brooshooft) และนิตยสารผู้หญิงภาษาดัตช์ **เดอ ฮอลแลนด์เซอ เลลี** คาร์ตีนี้อ่านหนังสือเหล่านี้และจดบันทึกความรู้ลงในสมุด

⁴⁹ Rob Nieuwenhuys, *Mirror of the Indie* (Amherst: The University of Massachusetts, 1982), p. 160.

⁵⁰ Ibid.

นอกจากคาร์ตินีจะอ่านหนังสือที่เกี่ยวกับวิชาการแล้ว คาร์ตินียังสนใจผลงานประเภทอื่นๆ เช่น นวนิยายเรื่อง *Love Letters* ของมุลตาตุลี ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1861 กล่าวถึงหญิงสาวที่เขียนจดหมายบรรยายเรื่องราวเกี่ยวกับความรัก หนังสือเล่มนี้สอนให้คาร์ตินีรู้จักความรักอย่างลึกซึ้ง และคาร์ตินีได้อ่านหนังสือ นวนิยายแนวชีวิตประวัติ เรื่อง **ฮิลดา ฟัน ซูเกลินเบิร์ก** (Hilda van Suglenburg) กล่าวถึงชีวิตของผู้หญิงคนหนึ่งที่มีโอกาสได้รับการศึกษา ตอนหนึ่งของหนังสือได้กล่าวว่า “ความรู้ ความเข้าใจ และความต้องการ เป็นบาปที่มีอยู่ในตัวผู้หญิง” หนังสือเล่มนี้ชี้ให้เห็นการถูกจำกัดพรหมแดนความรู้ของผู้หญิง รวมทั้งการปฏิบัติต่อผู้หญิงในสังคม เหมือนกับชีวิตของคาร์ตินีที่ถูกกักขัง และต้องแต่งงานกับชายแปลกหน้า เรื่องนี้ช่วยให้คาร์ตินีมีกำลังใจขึ้นมาก ทั้งช่วยจุดประกายความคิดที่จะปลดปล่อยผู้หญิง รวมทั้งการสร้างความเสมอภาคให้กับผู้หญิงพื้นเมืองด้วย⁵¹ เป็นที่น่าสังเกตว่า หนังสือส่วนใหญ่ที่คาร์ตินีอ่านมักมีเรื่องราวเกี่ยวกับความรัก ซึ่งเป็นไปได้ว่า คาร์ตินีใฝ่ฝันถึงความรักที่สวยงามเช่นเดียวกับหนุ่มสาวทั่วไป การอ่านนิยายรักจึงเป็นการปลดปล่อยจิตวิญญาณให้เป็นอิสระได้

2.1.3 การแต่งงานและชีวิตช่วงสุดท้าย

คาร์ตินีแต่งงานเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน ค.ศ. 1903 ขณะอายุ 24 ปี กับระเด่น อาดีปาตี โจโยดีนิงรัต (Raden Adipati Joyodiningrat, ค.ศ. ?-1912) ระเด่นผู้นี้เป็นข้าราชการหัวก้าวหน้าแห่งเมืองเรมบัง (Regent of Rembang)⁵² เคยศึกษาที่ประเทศเนเธอร์แลนด์ มีภรรยาอยู่แล้ว 3 คน แต่บิดาของคาร์ตินีกลับเล็งเห็นว่าหากคาร์ตินีแต่งงานกับชายผู้นี้ เขาจะช่วยสนับสนุนความปรารถนาของคาร์ตินีที่จะสร้างโรงเรียนให้ผู้หญิงพื้นเมือง อีกทั้งคาร์ตินีต้องการทำหน้าที่ของลูกที่ดี และความเป็นห่วงสุขภาพของบิดาจึงยอมแต่งงานตามคำขอ แม้ว่าคาร์ตินีจะรู้ว่าไม่สามารถเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของหญิงชาวเรื่องการแต่งงานได้ แต่ข้อดีของการแต่งงานกับชายที่มีอำนาจคือ ความสำเร็จในการสร้างโรงเรียนในอนาคต เพราะแม้แต่หญิงชนชั้นสูง หากไม่ผ่านการแต่งงาน ย่อมไม่สามารถจัดการเรื่องต่างๆ ได้เท่ากับหญิงที่แต่งงานแล้ว ภายหลังจากแต่งงานเธอจึงย้ายไปอยู่กับสามีที่เรมบัง⁵³

ชีวิตสมรสของคาร์ตินีไม่แตกต่างจากตอนที่ปรณนิบัติรับใช้บิดา ทั้งนี้เพราะสังคมชวายึดผู้ชายเป็นใหญ่ อย่างไรก็ตาม สามีก็รักคาร์ตินี และใน ค.ศ. 1903 สามีของเธอได้สนับสนุนการ

⁵¹ Hurustiati Subandrio, *Kartini* [คาร์ตินี] (Jakarta: Penerbit Djambatan, 1950), p. 96.

⁵² M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1200*, p. 189.

⁵³ PPP. Muslimat N.U., *Ibu Kartini Seratus Tahun* [หนึ่งร้อยปีคาร์ตินี] (Jakarta: Penerbit Djambatan, 1979), p. 25. และ E.M. Beekman.

สร้างโรงเรียนสตรีพื้นเมือง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองเริมบัง⁵⁴ นักเรียนส่วนใหญ่เป็นลูกของข้าราชการพื้นเมือง ช่างฝีมือ บุรุษไปรษณีย์ ชาวประมง และผู้ใช้แรงงาน แม้จะเป็นโรงเรียนผู้หญิง แต่เด็กผู้ชายก็สามารถเรียนได้⁵⁵ เมื่อโรงเรียนคาร์ตินีแห่งแรกเปิดสอนนั้นมีนักเรียน 10 คน⁵⁶

คาร์ตินีสอนหนังสือด้วยตัวเอง และสนับสนุนให้เด็กอ่านหนังสือหลากหลายประเภท เช่น จุลสาร นิตยสาร (รายเดือน รายสัปดาห์) รวมทั้งหนังสือพิมพ์รายวันต่าง ๆ นอกจากนี้ คาร์ตินียังปลูกฝังให้เด็กรู้จักหน้าที่ของตัวเอง การเป็นลูกที่ดี และมีความกตัญญูต่อบิดามารดาควบคู่ไปกับวิชาการ มีการบันทึกไว้ในจดหมายว่า "หน้าที่ของครู คือ ต้องสั่งสอนให้นักเรียนเป็นนักเรียนที่มีความฉลาด เก่ง และมีความกตัญญู"⁵⁷ การสอนด้านศีลธรรมนี้ นับว่าเป็นความรู้ขั้นพื้นฐานเพื่อให้มนุษย์นำไปปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาต่อมา โรงเรียนสำหรับเด็กผู้หญิงพื้นเมืองประสบกับปัญหาขาดแคลนอุปกรณ์การเรียน ปัญหาเกี่ยวกับการจัดหาครูผู้สอน รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับการสื่อสารระหว่างครูและนักเรียนพื้นเมือง⁵⁸ คาร์ตินีจึงเขียนจดหมายขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลอาณานิคมให้ช่วยสร้างโรงเรียนแก่เด็กหญิงและสตรีพื้นเมืองต่อไป แต่เธอไม่ทันเห็นความเปลี่ยนแปลง เนื่องจากคาร์ตินีได้เสียชีวิตเสียก่อน

ในสมัยดังกล่าวนั้นการสร้างโรงเรียนของคาร์ตินียังไม่ค่อยรู้จักกันอย่างแพร่หลายเมื่อเทียบกับโรงเรียนทั่วไป ชาวพื้นเมืองในหมู่เกาะอินดีสสมัยนั้นให้การสนับสนุนการสร้างโรงเรียนให้กับเธอน้อยมาก แต่ในขณะที่รัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีสสนับสนุนการสร้างโรงเรียนให้กับคาร์ตินี ต่อมาเมื่อข้าราชการชาวดัตช์เข้ามาในหมู่เกาะอินดีสได้รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับคาร์ตินี ข้าราชการชาวดัตช์เลือกที่จะสนับสนุนโรงเรียนของคาร์ตินีและได้ยกย่องคาร์ตินีให้เป็นผู้นำการศึกษาของสตรีพื้นเมือง โดยมีเหตุผลดังนี้ ประการแรก เกี่ยวข้องกับนโยบายจริยธรรม ดัตช์ต้องการคนที่ฉลาดมีการศึกษาและที่สำคัญไม่ต่อต้านพวกเขา คาร์ตินีเป็นคนหนึ่งที่ถูกเลือก เพราะคาร์ตินีได้รับการศึกษาแบบตะวันตกและมีความสามารถอ่านออกเขียนได้ในภาษาดัตช์ ดัตช์ทำให้ผู้หญิงชาวคนหนึ่งสามารถเขียนจดหมายถึงพวกเขาได้ ประการสอง ดัตช์ต้องการจะรู้ถึงการเคลื่อนไหวของชาวพื้นเมืองจากการเขียนจดหมายของคาร์ตินี ทำให้ดัตช์สามารถรู้ว่าเกิดอะไรขึ้น ประการที่สาม ดัตช์รู้ว่ากลุ่มที่ต่อต้านดัตช์มากที่สุดคือกลุ่มมุสลิม โดยเฉพาะนักเรียนโรงเรียน

⁵⁴ Suryanto Sastroatmodjo, *Tragedi Kartini* [โศกนาฏกรรมคาร์ตินี], p. 6.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 162.

⁵⁶ H. Bouman, *Meer Licht over Kartini* [คาร์ตินี], p. 167.

⁵⁷ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง โรซ่า อาเบนดานอน เมื่อ ค.ศ. 1902, รวบรวมโดย Sulastin Sutrisno, *Surat-surat Kepada Ny.R.M. Abendanon-Mandri dan Suaminya* [จดหมายคาร์ตินีที่เขียนถึงคู่สามี-ภรรยาครอบครัวอาเบนดานอน], p. 382.

⁵⁸ Suryanto Sastroatmodjo, *Tragedi Kartini* [โศกนาฏกรรมคาร์ตินี], p. 6.

มุสลิม (Santri) ฉะนั้นวิธีที่ดีที่สุดที่จะเอาชนะกลุ่มมุสลิมกลุ่มนี้ คือ การกำจัดอิทธิพลมุสลิมใน รัฐบาลอาณานิคมหมู่เกาะอินดีสและเผยแพร่อารยธรรมตะวันตกไปสู่ความคิดของผู้คน ชั้นแรก โดยการเข้าถึงชนชั้นปรียาอี (Priyayi) ให้กลายเป็นตะวันตก มีแนวคิดการกระทำแบบตะวันตก และคาร์ตินีก็กลายเป็นเป้าหมาย

คาร์ตินีเป็นหญิงสาวชาวพื้นเมืองคนหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาแบบตะวันตก คาร์ตินีรู้ว่าตัวเองตั้งครุภรรยาเมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. 1904 และคลอดบุตรชายคนแรก ชื่อว่า ซิงฮีร์ (Singgih, ค.ศ. 1904-?) ในวันที่ 13 กันยายน ค.ศ. 1904 ต่อมาเมื่อวันที่ 17 กันยายน ค.ศ. 1904 เธอก็เสียชีวิตลงด้วยวัยเพียง 25 ปี จากการคลอดบุตรครั้งนี้ คาร์ตินีเสียชีวิตในอ้อมแขนของสามี ขณะนั้นมีนายแพทย์ ชื่อ ดร. ฟาน ราเฟสเตียน (Dr. van Ravesteijn) มาเฝ้าไข้ด้วย⁵⁹ สุสานของ คาร์ตินีตั้งอยู่ที่เดซา บูลู (Desa Bulu) เมืองเริมบิง หลังจากที่คาร์ตินีเสียชีวิต มารดาส่งป่าของคาร์ตินีที่ชื่อว่า มังคุนวิโครโม (Mangunwikromo) มาช่วยเลี้ยงดูบุตรชายของคาร์ตินี เมื่อสิงฮีร์อายุได้ 6 เดือน มารดาของคาร์ตินีจึงให้สิงฮีร์กลับไปอยู่กับบิดาของเขาที่เมืองเริมบิง และเปลี่ยนชื่อเป็น ซูซาลิต (Soesalit) ซึ่งซูลาลิตผู้นี้ได้กลายเป็นผู้นำการติดตั้งสื่อวิทยุ เพื่อรับส่งข้อมูลจากตะวันตกสู่หมู่เกาะอินดีสให้กระจายไปทั่วหมู่เกาะอินดีสในเมืองต่าง ๆ ได้แก่ บันดุง (Bandung) ยอกยาการ์ตา (Yogyakarta) เซอมารัง (Semarang) สุราบายา (Surabaya) มาคัสซาร์ (Makassar) เมอเนาโด (Menado) บาลิคปาปัน (Balikpapan) บันเจอมาซิน (Banjermasin) เมดาน (Medan) ปาเล็มบิง (Palembang) และปาดัง (Padang)⁶⁰

2.2 ผลงานของคาร์ตินี

งานเขียนที่คาร์ตินีที่บรรจรูเรื่องราวชีวิตและความคิดของเธอไว้นั้น สามารถที่จะจำแนกออกได้เป็นสองประเภท คือ งานเขียนบทความ และจดหมาย ในส่วนของบทความ คาร์ตินีได้เริ่มต้นงานเขียนเมื่ออายุ 21 ปี เธอเขียนบทความลงในนิตยสารผู้หญิงเป็นภาษาดัตช์ชื่อ **เดอะ ฮอลแลนด์เชอะ เลลี** นิตยสาร **เดอ เอคโค** (De Echo)⁶¹ ซึ่งเป็นนิตยสารที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ทั่วไป มีบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ ได้แก่เรื่อง "Het Huwelijk bij de Kodja's" (ค.ศ. 1899) ใน

⁵⁹ "Letter: The True Fate of Kartini," [Online]. Available from: <http://www.thejakartapost.com> [April 6, 2011].

⁶⁰ Rudolf Mrázek, "Let Us Become Radio Mechanics": Technology and National Identity in Late-Colonial Netherlands East Indies," *Comparative Studies in Society and History* 39 (January 1997): 5.

⁶¹ Hurustiati Subandrio, *Kartini* [คาร์ตินี], p. 75.

นิตยสาร *Bijdragen tot de Taal* เรื่อง “Een Gouverneur Generaalsdag” (ค.ศ.1900) ใน นิตยสาร **เดอ เอกโค** เรื่อง “Van een vergeten uitboekje” (ค.ศ. 1903) ในนิตยสาร *Eigen Haard* และเรื่อง “Ontgoocheling” (ค.ศ. 1904) ในนิตยสาร *Weekblad voor Indie*

การเขียนบทความของคาร์ตินีสร้างแรงบันดาลใจให้ตีร์โต อาดิ ซูรโย (Tirto Adhi Suryo, ค.ศ 1880-1918) กลายมาเป็นผู้สนับสนุนการสร้างโรงเรียนคาร์ตินี⁶² ตีร์โต อาดิ ซูรโย เริ่มอาชีพจากการเป็นนักหนังสือพิมพ์และเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์ *Daughter of the Indie* ซึ่งได้รับการสนับสนุนส่วนการเงินจากเจ้าหญิงเอมมา (Princess Emma) เป็นพระมารดาของพระราชินีวิลเฮลมีนา (Queen Wilhelmina) หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ก่อตั้งขึ้นด้วยความร่วมมือจากผู้หญิงคนหนึ่ง ก่อตั้งโรงเรียนคาร์ตินีในเมืองชวาตะวันตก⁶³ นอกจากนี้เขายังใช้สื่อในการต่อต้านดัชต์ อีกทั้งมีอิทธิพลในการเรียกร้องอิสรภาพ รวมทั้งต่อสู้เรื่องความเท่าเทียมกันด้านเพศ เชื้อชาติ และสังคม ถือว่าเขาเป็นนักหนังสือพิมพ์ชาวพื้นเมืองที่เป็นผู้นำลัทธิชาตินิยม ตีร์โตเป็นชาวพื้นเมืองคนแรกที่ใช้หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือในการสร้างสื่อโฆษณาชวนเชื่อสำหรับการต่อสู้กับอิทธิพลของอาณานิคมอย่างเนเธอร์แลนด์⁶⁴

ส่วนในกรณีของจดหมายซึ่งเป็นงานเขียนกลุ่มสำคัญของคาร์ตินีนั้น คาร์ตินีเริ่มเขียนจดหมายถึงเพื่อนชาวดัชต์ตั้งแต่ ค.ศ. 1899 โดยการติดต่อหาเพื่อนทางจดหมายผ่านนิตยสาร **เดอะ ฮอลแลนด์เชอะ เลลี** นิตยสารผู้หญิงรายเดือนที่บิดาของเธอบอกรับเป็นสมาชิกให้ หลังจากครูชาวดัชต์ชื่อ แมรี โอวิงค์ ซูร์ แนะนำให้คาร์ตินีรู้จักกับนิตยสารฉบับนี้ คาร์ตินีได้เขียนจดหมายถึงบรรณาธิการของนิตยสารเพื่อขอให้ตีพิมพ์ประกาศหาเพื่อนจดหมายให้แก่เธอ ประกาศหาเพื่อนของคาร์ตินีได้รับการตีพิมพ์ลงในนิตยสารฉบับวันที่ 15 มีนาคม ค.ศ. 1899 มีเนื้อหาดังนี้

หญิงสาวผู้อาศัยอยู่ในชวา ผู้ได้รับการศึกษามาเป็นอย่างดีจะมีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง หากเพื่อนสมาชิกผู้มีอุปการคุณในฮอลแลนด์จะยินดีในการเขียนจดหมายหาผู้กับกับหญิงสาวผู้มีการศึกษานี้ เพื่อแลกเปลี่ยนมุมมองระหว่างกัน⁶⁵

⁶² Adrian Vickers, *A History of Modern Indonesia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), p. 57.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Pramoedya Ananta Toer, *Panggil Aku Kartini Sadja: Sebuah Pengantar pada Kartini* [เรียกฉันว่าคาร์ตินีนี่ก็พอ: คำนำหนึ่งถึงคาร์ตินี], p. 27.

⁶⁵ Joost Cote, “Introduction,” in Raden Ajeng Kartini, *On Feminism and Nationalism: Kartini's Letters to Stella Zeehandelaar 1899-1903* (Clayton Vic: Monash University, 1995), p. iv-v.

สเตลลา เซฮันเดอลาร์ได้เห็นประกาศและกลายเป็นเพื่อนทางจดหมายคนแรกของคาร์ตินี มีหลักฐานยืนยันว่าคาร์ตินีเขียนจดหมายถึงเพื่อนชาวดัตช์ตั้งแต่วันที่ 25 พฤษภาคม ค.ศ. 1899 ถึงวันที่ 7 กันยายน ค.ศ. 1904 จดหมายที่คาร์ตินีเขียนติดต่อกับเพื่อนชาวดัตช์มีทั้งหมด 105 ฉบับ⁶⁶ บุคคลที่คาร์ตินีเขียนถึง มีดังนี้

สเตลลา เซฮันเดอลาร์ (14 ฉบับ) โรซ่า อาเบนดานอน (Rosa Abendanon) (49 ฉบับ) แมรี โอวิกซ์ ซูร์ (8 ฉบับ) ฮิลดา เดอ บอย – บุกิสเซอะเวีย (5 ฉบับ) เนลลี ฟัน โคล (Nellie van Kol) (7 ฉบับ) เอ. เอ. อาเบนดานอน (E.E. Abendanon) (6 ฉบับ) อาดริอานี (Dr. Adriani) (6 ฉบับ) อันนี กลาสเซอร์ (Annie Glasser) (2 ฉบับ) จัคซ์ อองรี อาเบนดานอน (5 ฉบับ) และ เฮ็นรี ฟัน โคล (Henry van Kol) (3 ฉบับ)⁶⁷ และจดหมายที่คาร์ตินีเขียนถึงเพื่อนชาวดัตช์นี้เองได้สะท้อนถึงความคิดด้านต่างๆ และตัวตนของคาร์ตินีได้เป็นอย่างดี

คาร์ตินีเริ่มเขียนจดหมายเป็นครั้งแรกใน ค.ศ. 1899 เพื่อนชาวดัตช์ที่คาร์ตินีเขียนถึงเป็นคนแรกคือ สเตลลา เซฮันเดอลาร์ บิดาของเธอเป็นหมอและเสียชีวิตตั้งแต่เธอยังเด็ก หลังจากนั้นเธอได้อาศัยอยู่กับครอบครัวของลุง และได้ทำงานเป็นเสมียนในสำนักงานไปรษณีย์⁶⁸ จดหมายที่คาร์ตินีเขียนถึงสเตลลาส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับครอบครัว และความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องของเธอ อาจจะกล่าวได้ว่าสเตลลาเป็นจุดเริ่มต้นทำให้คาร์ตินีเขียนถึงผู้หญิงชาวดัตช์คนอื่นในเวลาต่อมา

การเขียนจดหมายถึงเพื่อนชาวดัตช์ในเวลาต่อมานั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากคาร์ตินีต้องการเรียนรู้ถึงวิถีชีวิตของผู้หญิงชาวดัตช์ และทัศนคติเกี่ยวกับความเท่าเทียมกันระหว่างชายหญิง คาร์ตินีได้เขียนจดหมายถึง โรซ่า อาเบนดานอน ผู้มีอาชีพเป็นนักเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีที่มีความคิดก้าวหน้า หากเปรียบเทียบระหว่างการเขียนจดหมายของคาร์ตินีที่เขียนถึงสเตลลาจะมีลักษณะของความเป็นเพื่อนมากกว่าการเขียนถึงโรซ่า การเขียนจดหมายของคาร์ตินีถึงโรซ่ามีการใช้ภาษาที่แตกต่างจากสเตลลา เพราะโรซ่ามีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับมารดาของคาร์ตินี ในการสนทนาเธอจึงใช้ภาษาที่เป็นทางการและให้ความเคารพโรซ่าในฐานะแม่ของเธอคนหนึ่ง จดหมายที่คาร์ตินีเขียนถึงโรซ่ามีเนื้อหาที่คาร์ตินีระบายถึงความอัดอั้นตันใจเกี่ยวกับครอบครัวของเธอ และสภาพสังคมระหว่างชายหญิงชาว โรซ่าจึงเปรียบเสมือนผู้ให้คำปรึกษาและให้กำลังใจแก่ คาร์ตินี⁶⁹

⁶⁶ Suryanto Sastroatmodjo, *Tragedi Kartini [โศกนาฏกรรมคาร์ตินี]*, p. 143.

⁶⁷ Pramoedya Ananta Toer *Panggil Aku Kartini Sadja: Sebuah Pengantar pada Kartini [เรียกฉันว่าคาร์ตินีก็พอ: คำนำหนึ่งถึงคาร์ตินี]*, p.207.

⁶⁸ Joost Cote, "Introduction," p. vi

⁶⁹ *Ibid.*, p. iii.

ภายหลังจากที่คาร์ตินีได้เขียนจดหมายถึงสเตลลาและโรซ่า ทำให้คาร์ตินีชื่นชอบในความคิดของผู้หญิงชาวดัตช์รวมทั้งกำลังใจที่มีให้เธอ คาร์ตินีจึงมีความต้องการที่จะรู้จักผู้หญิงที่มีความคิดก้าวหน้าเหล่านี้เพิ่มขึ้น ในระยะเริ่มแรกคาร์ตินีได้อ่านนิตยสารเกี่ยวกับผู้หญิงซึ่งได้สร้างแรงบันดาลใจให้เธอได้รู้จักกับนักเขียนคนสำคัญที่เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับผู้หญิง และเธอได้เขียนถึงนักเขียนหญิงเหล่านี้ เช่น แมรี โอวิกซ์ ชูร์ และเนลลี ฟัน โคล ทั้งสองมีอาชีพเป็นนักเขียนหนังสือเกี่ยวกับเด็กและผู้หญิง นอกจากนี้ทั้งสองคนยังมีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งนิตยสารเกี่ยวกับผู้หญิงชื่อ **เดอ ฟร้าว** (De Vrouw)⁷⁰ ขณะที่ ฮิลดา เดอะ บอย - บูลิสเซอะเวีย และ เจ. เดอะ วัวเดอะ (J. de Woude) ทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการของนิตยสาร **เดอ เอกโค** และนิตยสาร **เดอะ ฮอลแลนด์เซอะ เลลี**⁷¹

นอกจากนี้คาร์ตินีได้ติดต่อกับเพื่อนชาวดัตช์คนอื่นๆ ได้แก่ เอ. เอ. อาเบนดานอน เป็นลูกชายของอาเบนดานอน คาร์ตินีได้เขียนจดหมายเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนทัศนคติระหว่างชายหญิงและคาร์ตินีต้องการรู้ถึงความคิดของชายชาวดัตช์ที่มีต่อหญิงพื้นเมืองในประเทศที่เกี่ยวกับการแต่งงานของชาวชวาที่ผู้ชายมีสิทธิ์ขาดในตัวผู้หญิง คาร์ตินียังได้เขียนจดหมายถึงอาดริอานี นักบวชโปรเตสแตนต์ จดหมายมีเนื้อหาเกี่ยวกับการเปรียบเทียบระหว่างศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ นอกจากนี้เพื่อนทางจดหมายแล้วคาร์ตินียังรู้จักกับอันนี ซลาเซอร์ ครูสอนภาษาฝรั่งเศสให้กับคาร์ตินี คาร์ตินีได้ขอคำแนะนำเกี่ยวกับการเรียนภาษาฝรั่งเศสและเรื่องราวเกี่ยวกับผู้หญิงฝรั่งเศส ทั้งสามคนรู้จักคาร์ตินีผ่านการแนะนำของอาเบนดานอน⁷²

การแลกเปลี่ยนกับเพื่อนชาวดัตช์ในความคิดต่างๆ เริ่มทำให้คาร์ตินีต้องการเขียนจดหมายถึงข้าราชการชาวดัตช์ เพื่อสร้างโรงเรียนให้กับผู้หญิง เธอได้ติดต่อกับข้าราชการชาวดัตช์คนสำคัญ คือ จัคซ์ อองรี อาเบนดานอน ข้าราชการชาวดัตช์เป็นผู้อำนวยการการศึกษา ศาสนา และอุตสาหกรรม ในหมู่เกาะอินดีส และเป็นข้าราชการชาวดัตช์ที่สนับสนุนการสร้างโรงเรียนให้กับผู้หญิงพื้นเมือง รวมทั้งเฮ็นรี ฟัน โคล หัวหน้าพรรคสังคมนิยม ที่สนับสนุนให้คาร์ตินีเรียนต่อยังประเทศเนเธอร์แลนด์⁷³

⁷⁰ Ibid., pp. iii-vi.

⁷¹ Ibid., p. iv.

⁷² Suryanto Sastroatmodjo, *Tragedi Kartini* [โศกนาฏกรรมคาร์ตินี], p. 77.

⁷³ Joost Cote, "Introduction," pp. v-vi.

2.3 จดหมายของคาร์ตินี

การพิมพ์จดหมายต่อสาธารณชนถือว่าการเปิดเผยอย่างที่สุดนอกจากเนื้อ
หนังสือของเขาเองแล้วจะไม่มีสิ่งใดปกปิดเขาจากสายตาโลกได้อีกต่อไป
นักเขียนแสดงตัวตนได้หลายแบบตามกวีวิธีเขียนที่มีต่างๆ กันมากมาย แต่นักเขียน
จดหมาย จะมีตัวตนได้เพียงแบบเดียว คือแบบที่เขาเป็นในจดหมายตลอดไป⁷⁴

การเขียนหนังสือมีจุดประสงค์ต่างๆ กันไป ขึ้นอยู่กับว่าผู้เขียนต้องการจะสื่อสารเรื่องอะไร
และผู้รับสารนั้นเป็นใคร มีจำนวนมากหรือไม่ การ “ปรุงแต่ง” ข้อความในสารนั้นย่อมต่างกันไป
ตามวาระ โอกาส และตัวบุคคล สำหรับการเขียนจดหมายนั้นถือว่าการสื่อสารในวงจำกัด มีผู้
รับรู้ไม่มากนัก ทั้งยังให้ผู้ส่งสารเลือกผู้รับสารได้อย่างเฉพาะเจาะจง ดังนั้น บางครั้งเรื่องราวใน
จดหมายเป็นความลับที่รู้กันเพียงแค่ผู้เขียนและผู้อ่าน ทั้งยังเป็นการแสดงออกถึงความปรารถนา
ลึกๆ ที่อยู่ใฝ่ใจผู้เขียน แม้ผู้เขียนมิได้กล่าวถึงตรงๆ แต่เราก็มองได้จาก “น้ำเสียง” ที่ปรากฏใน
จดหมายและการเลือกใช้คำ ใช้สำนวนบางอย่าง อาจกล่าวได้ว่าการเขียนจดหมายแท้จริงแล้วก็
เป็นการเปิดเผยตัวตนของผู้เขียนอย่างหมดเปลือกและแนบเนียนที่สุดโดยที่ผู้เขียนอาจไม่รู้ตัวเสีย
ด้วยซ้ำ

ลักษณะการเขียนจดหมายของคาร์ตินีที่เขียนถึงเพื่อนชาวดัตช์ สามารถแบ่งเป็น 2
ประเภท ประเภทแรกคือ เขียนจดหมายถึงเพื่อนใช้ภาษาไม่เป็นทางการ เล่าถึงความทุกข์ใจและ
เรื่องราวเกี่ยวกับสังคมผู้หญิง ประเภทที่สอง คือ เขียนถึงข้าราชการชาวดัตช์ จะใช้ภาษาที่ค่อนข้าง
เป็นทางการ แบ่งประเด็นออกเป็น 5 ประเด็น คือ ตัวตนของคาร์ตินีในจดหมาย ครอบครัวของคาร์
ตินี การศึกษา ความรักและการแต่งงาน และศาสนา

2.3.1 ตัวตนของคาร์ตินีในจดหมาย

จดหมายที่คาร์ตินีเขียนถึงบุคคลต่างๆ ซึ่งเต็มไปด้วยเรื่องราวอันหลากหลายนั้น ก่อนที่จะ
วิเคราะห์ไปถึงเรื่องที่เราได้เขียนแสดงความรู้สึกนึกคิด สิ่งแรกที่น่าจะสังเกตได้ง่ายที่สุดจากการ
อ่านจดหมายคือ “ตัวตน” ของคาร์ตินีที่แสดงออกมาจากจดหมายของเธอเอง

⁷⁴ “A man who publishes his letters becomes a nudist nothing shields him from the world's
gaze except his bare skin. A writer, writing away, can always fix himself up to make himself more
presentable, but a man who has written a letter is stuck with it for all time.” โดย E.B. White นักเขียนชาว
อเมริกัน จาก ปราย พันแสง (นามแฝง), Love Letters จดหมายรัก, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟรี
ฟอร์ม, 2552)

จดหมายถึงสเตลลา เซฮันเดอลาร์ ลงวันที่ 25 พฤษภาคม ค.ศ. 1899 คาร์ตินีได้กล่าวถึง การทำความเข้าใจในเรื่องราวเป็น “modern girl” หรือ “สาวยุคใหม่” ที่น่าภาคภูมิใจ มีอิสระ เป็น ผู้หญิงที่มีความสุข ร่าเริง ดำรงชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ เต็มไปด้วยความกระตือรือร้นและมีกำลังใจที่ ดี ทั้งยังทำการงานไม่เพียงแค่ว่าเพื่อความสุขของตนเองแต่ทำเพื่อให้มนุษยชาติดีมากยิ่งขึ้น⁷⁵ เมื่อได้ อ่านจดหมายคาร์ตินีหลายๆ ฉบับ ผู้อ่านจะพบว่าคาร์ตินีได้ทำตัวเป็น “สาวยุคใหม่” อย่างที่เธอได้ กล่าวไว้จริงๆ ในหลายวาระ หลายโอกาส และหลายเรื่องราว

คาร์ตินีเป็นคนทันสมัย สนใจโลกภายนอกเป็นอย่างยิ่ง ทั้งยังพยายามหาข้อมูล หาความรู้ อยู่ตลอดเวลา เช่น ความสนใจเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสตรี ความสนใจเกี่ยวกับความรู้สึก นึกคิดของผู้หญิงในเนเธอร์แลนด์ เป็นต้น⁷⁶ ความใฝ่รู้ใฝ่เรียนเป็นสิ่งคาร์ตินีมีเสมอมา รวมทั้ง ความเข้าใจว่าภาษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งในการหาความรู้ ความเป็น “สาวยุคใหม่” ของคาร์ ตินีสะท้อนออกมาในเรื่องความเท่าเทียมกันอีกด้วย มีหลายตอนที่คาร์ตินีกล่าวถึงความไม่เท่า เทียมกันของชายกับหญิงในสังคมชวา เช่น ผู้ชายได้ออกไปเรียนหนังสือแต่ผู้หญิงไม่ได้รับโอกาส นั้น หรือขนบธรรมเนียมประเพณีที่ผู้ชายต้องเคารพผู้อาวุโสอย่างมาก ซึ่งคาร์ตินีเห็นว่ามากเกินไป จนดูเป็นการกดขี่ทั้งยังเต็มไปด้วยข้อปฏิบัติที่มีรายละเอียดมากมาย เช่น เรื่องการทำความเคารพ เรื่องการใช้ภาษาพูดกับผู้อาวุโสมากกว่าซึ่งต้องเป็นภาษาชวาชั้นสูงเท่านั้น เป็นต้น⁷⁷

การที่คาร์ตินีมีความปรารถนาให้สังคมชวาที่มีความเท่าเทียมกัน ดังนั้นจึงไม่มีอะไรดีไปกว่า การเริ่มต้นทำที่ตนเองและครอบครัว โดยคาร์ตินีคิดว่า ถ้าหากตนเองมีบุตรชายและบุตรสาวจะ สอนลูกๆ ทุกคนในเรื่องความเท่าเทียมกันของทางเพศ ขจัดอุปสรรคที่กีดขวางระหว่างเพศชายและ เพศหญิงออกไป ทั้งยังคิดว่าจะให้การศึกษาแก่บุตรทั้งสองเพศอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ให้อภิสิทธิ์ เฉพาะเพศชาย⁷⁸ ในช่วงชีวิตที่คาร์ตินีมีชีวิตอยู่ สังคมชวายังเข้มงวด ยึดถือขนบธรรมเนียม ประเพณีเก่าๆ อยู่อย่างมาก ทำให้คาร์ตินีซึ่งมีความคิดอยากเปลี่ยนแปลงสังคมชวา รู้สึกว่าการ เปลี่ยนแปลงคงจะเกิดขึ้นได้ยากและใช้เวลานานมาก อย่างไรก็ตาม คาร์ตินียังคงมีความหวังเสมอ ว่าสถานการณ์ต้องเปลี่ยนแปลง สังคมชวาต้องดีขึ้น นับว่าคาร์ตินีเป็นผู้ที่มองโลกในแง่ดีและให้ กำลังใจตนเองอยู่เสมอ เช่น ความหวังว่ากฎระเบียบขนบธรรมเนียมโบราณที่เข้มงวดของสังคม ชวาซึ่งเป็นดั่งแขนแข็งแกร่งที่ยึดกุมผู้หญิงไว้จะต้องคลายลงไปสักวันอย่างแน่นอน แม้ว่าจะต้องใช้

⁷⁵ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 25 พฤษภาคม 1899 รวบรวมโดย E. M. Beekman, “Kartini: Letters from a Javanese Feminist, 1899-1902,” *The Massachusetts Review* 25, 4 (Winter 1984), p. 585.

⁷⁶ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 25 พฤษภาคม 1899 ใน *Ibid.*, p. 590.

⁷⁷ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 18 สิงหาคม 1899 ใน *Ibid.*, p. 593.

⁷⁸ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 23 สิงหาคม 1900 ใน *Ibid.*, p. 605.

เวลานานมากถึงราว 3-4 ชั่วโมงคนก็ตาม⁷⁹ นอกจากมองโลกอย่างมีความหวัง คาร์ตินียังเป็นผู้ที่ปลอบใจตนเองได้ดี มองชีวิตในด้านบวก และค่อนข้างมั่นใจในความสามารถของตนเอง เช่น เธอเคยกล่าวว่า ถ้าหากไม่ได้เป็นในสิ่งที่ต้องการฉันก็จะไปเป็นผู้ช่วยแม่ครัว เนื่องจากมีความสามารถในการทำครัวอยู่แล้วและเป็นอาชีพที่เป็นที่ต้องการ⁸⁰

จดหมายที่คาร์ตินีเขียน นอกจากจะทำให้รู้ว่าเธอสนใจเรื่องอะไรบ้าง ยังทำให้ทราบถึงนิสัย ความรู้สึกนึกคิดของคาร์ตินีเอง อาจจะสามารถกล่าวได้ว่า คาร์ตินีเป็น “ผู้เกิดก่อนกาล” คือมีความคิดที่ก้าวหน้าไปไกลกว่ายุคสมัยของตนเองซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่ธรรมดาอย่างยิ่ง ณ เวลานั้น แม้ว่าจะเกิดขึ้นท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยและไม่มีโอกาสให้สำหรับผู้หญิงอย่างเธอนัก แต่สิ่งที่คาร์ตินีพยายามทำในอดีตก็ยังคงส่งผลมาจนถึงปัจจุบันซึ่งอาจจะมากกว่าที่คาร์ตินีจะหยิ่งรู้ก็เป็นได้

2.3.2 ครอบครัวของคาร์ตินี

จากชีวประวัติของคาร์ตินี จะเห็นได้ว่าคาร์ตินีใช้เวลาอยู่กับครอบครัวของเธอเกือบแทบทั้งชีวิต พ่อ แม่ พี่ และน้อง บุคคลเหล่านี้มีความสำคัญต่อชีวิตของเธออย่างยิ่ง คาร์ตินีรักครอบครัวมาก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะครอบครัวได้เปิดโอกาสให้คาร์ตินีใช้ชีวิตอย่างที่ต้องการ ทำให้คาร์ตินีและพี่น้องทั้งชายและหญิงได้เรียนหนังสือตามระบบการศึกษาแบบตะวันตก โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้บุตรสาวได้ไปโรงเรียน

แม้แต่ในครอบครัวก็ไม่ได้เลี้ยงให้คาร์ตินีและพี่น้องให้อยู่ในกรอบขนบธรรมเนียมประเพณีแบบชาวออสเตรียเคร่งครัด ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องจึงเป็นไปอย่างเท่าเทียมเหมือนเป็นเพื่อนกัน และเป็นอิสระ โดยไม่ยึดติดกับลำดับความอาวุโส ไม่เว้นแม้แต่เรื่องมารยาทต่างๆ ของคาร์ตินี เธอได้เขียนเล่าในจดหมายว่า ท่าทางการเดินของเธอไม่เรียบร้อยนักและกระโดดกระเดาะกบกับม้าป่า พี่ๆ น้องๆ ในครอบครัวนี้ก็ถูกเรียกว่าเป็น “เด็กไม่มีการศึกษา”⁸¹ ซึ่งมีได้หมายถึงในเรื่องการเรียนหนังสือแต่เป็นเรื่องกิริยามารยาทและการปฏิบัติตนที่ไม่ได้เป็นไปตามธรรมเนียมของสังคมในขณะนั้น

นอกจากนี้ยังมีเรื่องที่คาร์ตินีและพี่น้องได้เรียนรู้ธรรมเนียมการจุมจากชาวอิตาลีที่รู้จักสนิทสนมกับครอบครัวและได้แสดงกิริยาดังกล่าวกันภายในครอบครัว⁸² จะเห็นได้ว่าที่บ้านของคาร์ตินีเลี้ยงดูลูกอย่างอิสระได้เปิดโอกาสให้คาร์ตินีและพี่น้องได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ รอบตัวมากมายด้วยเหตุนี้

⁷⁹ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 25 เมษายน 1899 ใน Ibid., p. 585.

⁸⁰ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 6 พฤศจิกายน 1899 ใน Ibid., p. 598.

⁸¹ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 18 สิงหาคม 1899 ใน Ibid., pp. 593-594.

⁸² จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 6 พฤศจิกายน 1899 ใน Ibid., pp. 599-600.

คาร์ตินีจึงให้ความสำคัญกับสถาบันครอบครัวมาก เธอได้แสดงความคิดเห็นว่าสถาบันครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการดูแลบุตรหลาน ดังนี้

เพียงแค่วิทยาลัยอย่างเดียวไม่สามารถช่วยให้สังคมเจริญขึ้นมาได้ แต่ผู้ปกครองจำเป็นต้องมีบทบาทในการดูแลเด็กนักเรียน แม้ว่าโรงเรียน จะให้การศึกษาแก่เด็ก แต่ในขณะเดียวกันครอบครัวก็มีอิทธิพลต่อบรรดาลูกๆ ทุกคน เพราะเด็กอยู่บ้านทั้งกลางวันและกลางคืน ขณะที่เด็ก ใช้เวลาอยู่โรงเรียนไม่กี่ชั่วโมง⁸³

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างคาร์ตินีกับบิดามารดาที่เป็นไปอีกรูปแบบหนึ่ง คาร์ตินีไม่ค่อยได้อยู่กับมารดา ส่วนบิดาก็ต้องทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวและทำงานตำแหน่งนูปาตี จึงไม่สามารถดูแลบุตรธิดาได้อย่างเต็มที่ ในช่วงที่มารดาย้ายตามบิดามาอยู่ที่เจอบาราภายหลังจากที่บิดาแต่งงานใหม่แล้วนั้น มารดาของคาร์ตินีอาศัยอยู่ในบ้านอีกหลังหนึ่งที่มีใช้บ้านหลังใหญ่ ที่พร้อมหน้าด้วยลูกๆ บิดา และภรรยาคนที่สอง คาร์ตินีจึงไม่ค่อยได้มีโอกาสใกล้ชิดกับมารดาของตนสัก สาเหตุอีกประการหนึ่งคือสมัยที่คาร์ตินียังเด็ก คาร์ตินีใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ที่โรงเรียน รวมทั้งการติดสอยห้อยตามบิดาไปยังสถานที่ต่างๆ อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่คาร์ตินีต้องเก็บตัวอยู่ที่บ้าน คาร์ตินีมีโอกาสใกล้ชิดกับมารดามากขึ้น การได้อยู่กับมารดาอาจทำให้คาร์ตินีรู้สึกอบอุ่นและเป็นสุข ส่งผลให้คาร์ตินีเห็นความสำคัญของสถาบันครอบครัวมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในจดหมายของคาร์ตินีได้กล่าวถึงความรักที่มีต่อบิดามารดาหลายครั้ง โดยเฉพาะกับบิดาซึ่งเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของคาร์ตินีที่สุด คาร์ตินีรู้ว่าบิดาเป็นห่วงตัวเองมากจึงไม่อยากทำให้ท่านผิดหวัง⁸⁴ รวมทั้งการกล่าวถึงมารดาว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นคนที่ลูกนึกถึงและไปหาเมื่อต้องการความช่วยเหลือ ต้องการกำลังใจ รู้สึกว่ามารดาเป็นตัวแทนของความรักและความเสียสละ⁸⁵ กระนั้นก็ดี แม้คาร์ตินีจะรู้สึกว่าจะอยากหนีออกไปจากประเทศที่มีระเบียบอันเข้มงวด อยากทำลายกฎเกณฑ์เหล่านั้นมากเพียงใดแต่ก็ทำไม่ได้ ยังคงมีสิ่งที่แข็งแกร่งกว่าผูกพันเธอไว้ในโลกใบเดิม นั่นคือ ความรักที่มีบุพการีซึ่งเป็นผู้ให้ทุกอย่างแก่ชีวิตของคาร์ตินี⁸⁶

⁸³ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง โรซ่า มานูเอลา อาเบนดานอน ฉบับวันที่ 13 กันยายน 1902 รวบรวมโดย Sulastin Sutrisno, Surat-surat Kepada Ny.R.M. Abendanon-Mandri dan Suaminya [จดหมายคาร์ตินีที่เขียนถึงคู่สามี-ภรรยา ครอบครัวอาเบนดานอน], pp. 377-378.

⁸⁴ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 23 สิงหาคม 1900 รวบรวมโดย E. M. Beekman. "Kartini: Letters from a Javanese Feminist, 1899-1902," p. 603.

⁸⁵ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 19 สิงหาคม 1902 ใน Ibid., p. 608.

⁸⁶ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 6 พฤศจิกายน 1899 ใน Ibid., p. 596.

แม้เธออยากจะทำตามใจตัวเองมากเพียงใด แต่คนที่สำคัญที่สุดในชีวิตของเธอคือ บิดามารดาที่รัก ยิ่ง ทำให้เห็นได้ว่าครอบครัวมีความสำคัญต่อคาร์ตินี เป็นที่พึ่ง ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของเธออย่างแท้จริง

2.3.3 การศึกษา

คาร์ตินีถือเป็นผู้หญิงชาวชวาที่ได้รับการศึกษามากกว่าผู้หญิงชาวพื้นเมืองคนอื่นๆ และแม้ว่าจะมีผู้หญิงที่อยู่ในชนชั้นเดียวกันกับคาร์ตินีได้รับการศึกษาอย่างเธอเช่นกัน แต่ความใฝ่รู้ใฝ่เรียนของคาร์ตินีก็ทำให้เธอก้าวไปได้ไกลกว่าผู้หญิงคนอื่นๆ คาร์ตินีกล่าวถึงในจดหมายฉบับหนึ่งว่า มีผู้เคยถามบิดาของเธอว่าเขาผิดหรือไม่ที่ให้บุตรสาวไปเรียนหนังสือ คาร์ตินีเห็นว่าไม่ควรจะกล่าวหาบิดาของเธอเช่นนั้น เพราะเขาก็ไม่อาจจะล่วงรู้อนาคตได้ว่าการศึกษาอบรมที่ให้แก่บุตรของเขานั้นจะก่อให้เกิดผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อบุตรสาวคนหนึ่ง คือ ตัวคาร์ตินีเอง เพราะครอบครัวชนชั้นสูงอื่นๆ ก็ส่งบุตรสาวไปเรียนหนังสือเช่นกัน⁸⁷ เพียงแต่หญิงสาวเหล่านั้นมิได้มีความคิดที่ก้าวหน้าอย่างคาร์ตินีเพียงเท่านั้น

สิ่งที่น่าสนใจคือ ในช่วงต้น ค.ศ. 1900 คาร์ตินีและน้องสาวอีก 2 คน คือ ร็อบคินีและคาร์ตินะห์ อยากจะขอทุนรัฐบาลเพื่อไปเรียนในยุโรป โดยร็อบคินี อยากจะเรียนทางด้านศิลปะเพราะตั้งใจจะอุทิศตนในเรื่องการฟื้นฟูศิลปะในเกาะอินดีส ส่วนคาร์ตินะห์อยากเรียนทางด้านคหกรรมศาสตร์ เพื่อที่จะกลับมาสอนบรรดาแม่บ้านชาวพื้นเมืองชวาให้รู้จักคุณค่าของเงินและความประหยัดมัธยัสถ์ ส่วนคาร์ตินีตั้งใจจะเรียนทางด้านครุศาสตร์เพื่อที่จะได้กลับมาสอนผู้คนในชวาในสิ่งที่เธอได้เรียนรู้มาจากยุโรป สามพี่น้องคิดว่าถ้ากลับมาจากยุโรปแล้วก็จะมาเปิดโรงเรียนสอนบุตรสาวของพวกชนชั้นสูงเป็นอย่างแรก⁸⁸ อย่างน้อยการที่ทั้งสามสาวพี่น้องต้องการจะไปศึกษาต่างประเทศ นอกจากจะสะท้อนความใฝ่รู้ใฝ่เรียนและความคิดที่ล้ำสมัยไปกว่าหญิงสาวร่วมสมัยของพวกเขาแล้ว นี่ยังเป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้พวกเขาได้ไปเรียนรู้โลกกว้าง ได้เป็นอิสระจากสังคมที่มีกฎระเบียบอันเคร่งครัด แม้เพียงช่วงระยะเวลาหนึ่งก็ยิ่งดี อย่างไรก็ตาม ความปรารถนาของทั้งสามพี่น้องไม่อาจจะเป็นจริงได้ การที่เป็นเช่นนี้ไม่ใช่เพราะพวกเขาไม่มีความสามารถแต่เป็นเพราะเธอไม่มีโอกาสและไม่มีจังหวะเวลาที่เหมาะสม เนื่องจากเวลานั้นบิดาของคาร์ตินีป่วยด้วยส่วนหนึ่ง รวมทั้งถูกปิดกั้นด้วยขนบธรรมเนียมประเพณี

เกี่ยวกับเรื่องการให้ทุนการศึกษาระหว่างชายหญิงนี้ เนื่องจากว่ารัฐบาลอาณานิคมต้องการให้ชาวพื้นเมืองที่ส่วนใหญ่เป็นชนชั้นสูงได้รับการศึกษา ทั้งนี้คริสตอาน สนูค สุร์ชมรมเยอะซึ่งทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้กับรัฐบาลอาณานิคมหมู่เกาะอินดีส ได้เสนอว่าอิทธิพลของศาสนา

⁸⁷ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 6 พฤศจิกายน 1899 ใน Ibid., p. 595.

⁸⁸ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง โอวิงซูร์ ฉบับต้นปี ค.ศ. 1899 ใน Ibid., pp. 600-601.

อิสลามจะไม่กระทบต่อการเผยแพร่การศึกษาแบบตะวันตกในหมู่เกาะอินดีสหากรัฐบาลอาณานิคมให้การศึกษากับชนชั้นสูงชาว⁸⁹ การให้โอกาสทางการศึกษากับชนชั้นสูงมาจากแนวคิดที่เห็นว่า การรวมตัวกันเป็นหนึ่งในของวัฒนธรรม จำเป็นจะต้องเริ่มสร้างจากการให้การศึกษาระบบตะวันตกกับชนชั้นสูงซึ่งมีความใกล้ชิดกับข้าราชการอาณานิคมและการสนับสนุนชนทุกชนชั้นอาจเป็นไปได้ยาก⁹⁰ ดังนั้นการสนับสนุนการศึกษาส่วนใหญ่จึงให้ผู้ที่ได้รับทุนการศึกษาเรียนเกี่ยวกับการบริหารเพื่อนำความรู้มารับใช้อาณานิคมต่อไป

คาร์ตินีได้ช่วยส่งเสริมให้ฮาจี อากูส ซาลิม (Haji Agus Salim, ค.ศ. 1884-1954) ชายผู้มีเชื้อสายมิงกาเบา ไปเรียนต่อด้านการแพทย์ที่เนเธอร์แลนด์ แต่สุดท้าย คริสติอาน สนูค สุร์ชมรณเยอะ ให้เขาเป็นข้าราชการทำงานให้กับอาณานิคม⁹¹ ทั้งนี้เพราะสุร์ชมรณเยอะเห็นว่า การเรียนหมอมิประโยชน์กับรัฐบาลอาณานิคมน้อยกว่าการเรียนเกี่ยวกับการบริหารที่สามารถช่วยงานอาณานิคมได้มากกว่า และหากมองอีกแง่ประเด็นการให้ทุนการศึกษาระหว่างชายและหญิง ระหว่างการให้ทุนการศึกษาของรัฐบาลอาณานิคมระหว่างคาร์ตินีและฮาจี อากูส ซาลิม สามารถพิจารณาได้ว่า รัฐบาลรัฐบาลอาณานิคมหมู่เกาะอินดีสพิจารณาเห็นสมควรกับการให้ทุนการศึกษาหรือการสนับสนุนการศึกษาให้กับผู้ชายมากกว่าผู้หญิง เพราะชาวดัตช์เห็นว่า การให้ทุนการศึกษาให้กับผู้ชายมักจะได้ผลตอบแทนมากกว่าการสนับสนุนการศึกษาให้กับผู้หญิง เพราะ มีสาเหตุสำคัญมาจากปัจจัยทางด้านศาสนาที่จำกัดสิทธิของผู้หญิง หากผู้หญิงได้รับการศึกษากลับมาเธอไม่ได้ใช้ความรู้ที่ได้ศึกษามา เพราะต้องดำเนินรอยตามจารีตประเพณีดั้งเดิมของชาวที่กำหนดให้ผู้หญิงอยู่บ้านทำหน้าที่ดูแลครอบครัวและรับใช้สามี ด้วยสถานะแบบนี้ผู้หญิงจึงไม่สามารถทำงานให้กับรัฐบาลอาณานิคม และอาจเสียเงินโดยเปล่าประโยชน์กระทบต่อสภาพสังคมและเศรษฐกิจของรัฐบาลอาณานิคมที่ขาดบุคลากรที่จะบริหารงานให้กับอาณานิคมต่อไป อย่างไรก็ตาม แม้คาร์ตินีและน้องๆ จะไม่ได้ไปศึกษาที่ยุโรป แต่การศึกษาแบบตะวันตกที่คาร์ตินีเคยเรียนมา มีส่วนกระตุ้นความคิดก้าวหน้าและเป็นแรงบันดาลใจให้คาร์ตินีสร้างโรงเรียนให้แก่ผู้หญิง คาร์ตินีเน้นย้ำว่าการศึกษาคือสิ่งจำเป็นสำหรับผู้หญิง หากแม่ไม่มีการศึกษาจะส่งผลต่อลูกเป็นอย่างมาก ดังนี้

ผู้หญิงเปรียบได้ตั้งผู้ร่วมสร้างอารยธรรม ซึ่งไม่ใช่เพราะผู้หญิงมีความฉลาดเกี่ยวกับเรื่องนั้น แต่ฉันก็มั่นใจว่าไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ดีและเรื่องที่เลวที่จะเกิดกับ

⁸⁹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วิทยา สุจริตธนาภิรักษ์ และสุภาศพรพรณ ชันชัย, **อดีตและอนาคตของอะแจห์** (กรุงเทพฯ: โครงการอาณานิคมศึกษา 5 กุมภาพันธ์, 2546), หน้า 96-97.

⁹⁰ Dri Arbaningsih, *Kartini dari Sisi Lain: Melacak Pemikiran Kartini tentang Emansipasi "Bangsa,"* [คาร์ตินีด้านอื่น ๆ: ความคิดคาร์ตินีเกี่ยวกับการปลดปล่อยชาติ], pp.3-4.

⁹¹ M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1200*, p. 74.

มนุษย์คนหนึ่ง ผู้หญิงคือบุคคลที่มีอิทธิพลต่อสองสิ่งนั้นอย่างมาก เพราะผู้หญิงทำให้มนุษย์คนหนึ่งเริ่มเรียนรู้เกี่ยวกับความรู้สึก การใช้ความคิด และการพูดจา บรรดาผู้หญิงทั้งหลายจะสอนลูกของเธอได้อย่างไรกัน เมื่อตัวเธอไม่มีการศึกษา⁹²

นอกจากคาร์ดินีจะให้ความสำคัญกับการศึกษาของผู้หญิงแล้ว คาร์ดินียังคิดถึงระบบการศึกษาของชาวพื้นเมืองทั่วไปด้วย โดยเธอได้แสดงความคิดผ่านจดหมาย ดังนี้

ข้าพเจ้าไม่เคยคิดที่จะทำให้นักเรียนของข้าพเจ้า [คาร์ดินี] เป็นส่วนหนึ่งของชาวยุโรปหรือครึ่งๆ กลางๆ ระหว่างชวาและยุโรป ข้าพเจ้าตั้งใจที่จะทำให้ชาวชวาเป็นคนชวาที่แท้จริงที่เต็มเปี่ยมไปด้วยพลังและจิตใจที่รักในแผ่นดินของตนเอง ในขณะเดียวกันข้าพเจ้าต้องการให้นักเรียนชาวพื้นเมืองเรียนรู้อารยธรรมของชาวยุโรป แต่มิใช่การเปลี่ยนแปลงทุกอย่าง⁹³

จดหมายข้างต้นกล่าวถึงการศึกษาแบบตะวันตกที่ช่วยสร้างองค์ความรู้ให้ชาวชวา แต่ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงตนเองให้มีวิถีชีวิตตามแบบตะวันตก หากจะเปลี่ยนแปลงก็ควรรับเอาเฉพาะสิ่งดีๆ เพื่อพัฒนาสังคมชวาให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยต้องรักษาเอกลักษณ์ทางสังคมและประเพณีวัฒนธรรมของตนด้วย

2.3.4 ความรักและการแต่งงาน

ความคิดของคาร์ดินีเกี่ยวกับความรักและการแต่งงานนี้ปรากฏชัดเจนในจดหมายของเธอ ส่วนหนึ่งนั้นน่าจะมาจากชีวิตจริง เนื่องจากบิดาของเธอเองก็เลือกที่จะแต่งงานและยกย่องภรรยาคนที่สองซึ่งเป็นชนชั้นสูงมากกว่ามารดาของเธอซึ่งเป็นเพียงสามัญชน คาร์ดินีตั้งคำถามรวมทั้งวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการที่ศาสนาอิสลามอนุญาตให้มีภรรยาได้ 4 คน มีตัวอย่างจดหมายฉบับหนึ่งกล่าวถึงทัศนะของคาร์ดินีที่ไม่เห็นด้วยกับการที่ผู้ชายที่มีภรรยาหลายคน ดังต่อไปนี้

ฉันไม่จำเป็นต้องกลัวว่าจะเป็นผู้หญิงแก่ ถ้าไม่แต่งงานอย่างที่คุณหญิงทั่วไปกลัว กัน แม้ว่าฉันจะได้คู่ครองที่มียศศักดิ์สูงเป็นถึงข้าราชการเมืองเริ่มบัง แต่ผู้ชายคนนี้ก็มิ

⁹² จดหมายคาร์ดินีเขียนถึง โรซ่า มานูเอลา อาเบนดานอน ฉบับวันที่ 4 เดือนธันวาคม 1902 รวบรวมโดย Sulastin Sutrisno, Surat-surat Kepada Ny.R.M. Abendanon-Mandri dan Suaminya [จดหมายคาร์ดินีเขียนถึง คู่สามี- ภรรยา ครอบครัวอาเบนดานอน], p. 386.

⁹³ จดหมายคาร์ดินีเขียนถึง จัคซ์ อองรี อาเบนดานอน 10 มิถุนายน 1902 ใน Ibid., p. 436.

ภรรยาอยู่แล้ว 3 คน หากเป็นเช่นนั้น ฉันไม่ประสงค์ที่จะแต่งงานดีกว่า แต่หากฉันต่อต้านการแต่งงานเท่ากับฉันตั้งตนเป็นศัตรูกับประเพณี ก็เปรียบเสมือนว่าเป็นศัตรูกับบิดาตัวเอง⁹⁴

นอกจากนี้การมีภรรยาหลายคนยังถือว่าไม่บาปอีกด้วย คาร์ตินีได้แสดงความคิดเห็นแย้งว่าเป็นบาปเพราะการทำให้คนอื่น ในที่นี้หมายถึงในหมู่ภรรยาด้วยกันเองต้องเจ็บช้ำน้ำใจ คาร์ตินีเห็นว่านั่นเป็นบาปทั้งสิ้น⁹⁵ สำหรับทัศนะเรื่อง “บาป” และ “ไม่บาป” นี้ คาร์ตินียังได้กล่าวถึงอีกว่า ในศาสนาอิสลาม ผู้หญิงต้องแต่งงาน มิฉะนั้นจะเป็นบาปและเป็นสิ่งที่เสื่อมเสียทั้งตนเองและครอบครัวซึ่งก็ควรต้องเป็นเช่นนั้นในเมื่อกฎเกณฑ์ข้อบัญญัติแทบทุกอย่างนั้นเป็นไปเพื่อผู้ชายไม่ใช่เพื่อผู้หญิงรวมถึงการที่คาร์ตินีตั้งคำถามถึงการแต่งงานแบบคลุมถุงชนด้วยว่าคนที่ไม่รู้จักกันมาก่อนจะมารักกันได้อย่างไร⁹⁶ ทั้งยังได้กล่าวถึงว่า ในเมื่อพระเจ้าสร้างผู้ชายกับผู้หญิงให้มาคู่กัน ก็หวังว่าน่าจะให้ผู้หญิงได้อยู่กินฉันสามีภรรยากับคนที่ตนเป็นผู้เลือก⁹⁷ นอกจากนี้ในจดหมายคาร์ตินี ได้เขียนถึงความปรารถนาที่เธออยากปลดปล่อยผู้หญิงให้เป็นอิสระจากขนบธรรมเนียมชวา โดยเฉพาะเรื่องการแต่งงาน และคาร์ตินีได้มีทัศนคติเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเข้ามาของยุคสมัยใหม่กับการปะทะกับสังคมแบบจารีตเรื่อง การแต่งงานและการศึกษา แต่สุดท้ายผู้หญิงก็ต้องทนทุกข์กับการให้สิทธิเสรีภาพกับผู้ชายมากกว่าผู้หญิงทั้งในเรื่องการศึกษาและการแต่งงาน

อย่างไรก็ตาม มิได้มีแต่คาร์ตินีที่แสดงความคิดเห็นในเชิงต่อต้านการแต่งงานแบบคลุมถุงชน หลังจากคาร์ตินีเสียชีวิตไปแล้ว มีหญิงสาวชนชั้นเดียวกันกับเธอก็ได้ต่อต้านการที่บิดามารดาบังคับให้เธอแต่งงานโดยไม่ยินยอมพร้อมใจ เช่น ในช่วงทศวรรษที่ 1910 หญิงสาวจากสุมาตรา ตะวันตกได้เขียนจดหมายถึงหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์สำหรับผู้หญิง ชื่อ **Soenting Melajoe** หรือ **Malay Ornament** เพื่อแสดงความไม่เห็นด้วยที่บิดามารดาบังคับให้บุตรสาวแต่งงาน ในปี 1912 ก็มีผู้เขียนจดหมายถึงหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวกันนี้ภายใต้หัวข้อว่า “Undesirable Customs of Ours” หรือ “ประเพณีที่ไม่พึงปรารถนาของเรา”⁹⁸

⁹⁴ จดหมายเขียนถึง โรซ่า มานูเอลา อาเบนดานอน ฉบับเดือนสิงหาคม 1900 ใน Ibid., p. 6.

⁹⁵ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 6 พฤศจิกายน 1899 รวบรวมโดย E. M. Beekman. “Kartini: Letters from a Javanese Feminist, 1899-1902,” p. 596.

⁹⁶ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 25 พฤษภาคม 1899 ใน Ibid., p. 588.

⁹⁷ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 23 สิงหาคม 1900 ใน Ibid., p. 604.

⁹⁸ Susan Blackburn and Sharon Bessell. “Marriageable Age: Political Debates on Early Marriage in Twentieth-Century Indonesia.” *Indonesia* 63 (April 1997) p. 110.

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคาร์ตินี้จะรังเกียจการแต่งงานแบบคลุมถุงชนแต่ดูเหมือนว่าเธอก็รู้ว่ คงหนีชะตาชีวิตเช่นนั้นไปไม่พ้น สุดท้ายคาร์ตินี้ก็เลือกเชื่อฟังบิดา โดยอาจมองว่าผู้หญิงชาวไม่ สามารถกำหนดชะตาชีวิตของตนได้ และผู้ที่มีสิทธิ์กำหนดชะตาผู้หญิง คือ บิดาและสามี ดังว่า

เส้นทางชีวิตของผู้หญิงชาวได้ถูกตีกรอบไว้หมดแล้ว พวกเราไม่สามารถที่จะมี ความหวังใดๆ มีเพียงอย่างเดียวที่พวกเราหวังได้คือ วันนี้หรือพรุ่งนี้พวกเราจะได้ เป็นภรรยาของชายคนไหน สำหรับในสังคมของชาวชวาจะมองว่าการยินยอมของ ผู้หญิงถือว่าไม่จำเป็น เพราะอาจจะวันนี้หรือพรุ่งนี้พ่อของฉันมาบอกว่า ข้าได้ยก เจ้าให้กับชายคนนั้นไปแล้วและภายหลังจากการแต่งงานฉันก็ต้องทำตามในสิ่งที่ สามีของฉันต้องการ⁹⁹

2.3.5 ศาสนา

เรื่องศาสนาเป็นประเด็นที่คาร์ตินี้ให้ความสนใจเช่นกัน และพบว่าคาร์ตินี้ได้กล่าวถึงและ วิพากษ์วิจารณ์ศาสนา โดยเฉพาะศาสนาอิสลามไว้ในจดหมายหลายฉบับ รวมทั้งมีสำนวนการ เขียนที่ชวนให้สงสัยว่าคาร์ตินี้มีคำถามหลายประการเกี่ยวกับศาสนาอิสลามที่ตนนับถือ

ดังที่ได้กล่าวมาก่อนหน้านี้ในหลายประเด็นแล้วว่าคาร์ตินี้ตั้งคำถามต่อศาสนาอิสลาม ค่อนข้างมาก โดยเฉพาะเรื่องการแต่งงานและการอนุญาตให้ผู้ชายมีภรรยาหลายคน แม้ว่าตัวคาร์ ตินี้เองก็เป็นมุสลิมแต่เธอก็กล่าวไว้ในจดหมายอย่างชัดเจนว่าผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามหลายคน นับถือตามครอบครัวเท่านั้น โดยที่ไม่ค่อยรู้อะไรเกี่ยวกับศาสนานัก แม้แต่ในกรณีของตัวคาร์ตินี้เอง ก็ตาม ในจดหมายถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ลงวันที่ 6 พฤศจิกายน 1899 ได้กล่าวถึงศาสนา อิสลามอย่างตรงไปตรงมาให้เพื่อนทางจดหมายซึ่งเป็นคนดัตช์ว่า

ฉันไม่สามารถเล่าเกี่ยวกับข้อบัญญัติในศาสนาอิสลามได้, สเตลลา ชาวมุสลิมถูก ห้ามไม่ให้พูดถึงเรื่องนี้กับผู้ที่มีความเชื่อในศาสนาอื่น และโดยสัตย์จริงเลยทีเดียว ฉันนับถือศาสนาอิสลามเพียงเพราะ บรรพบุรุษของฉันเป็นมุสลิม จะให้ฉันรัก ศาสนาที่ฉันไม่รู้จักและไม่อนุญาตให้รู้จักเลยได้อย่างไร คัมภีร์อัลกุรอานศักดิ์สิทธิ์ มากเกินกว่าที่จะได้รับการแปลไม่ว่าจะเป็นภาษาใดก็ตาม ที่นี้ไม่มีใครพูดภาษา อาหรับได้ ดังนั้นก็จะถูกสอนให้อ่านภาษาอาหรับจาก พระคัมภีร์และก็เพียงแค่อ่าน

⁹⁹ จดหมายเขียนถึง โรซ่า มานูเอลา อาเบนดานอน ฉบับเดือนสิงหาคม 1900 รวบรวมโดย Sulastin Sutrisno, Surat-surat Kepada Ny.R.M. Abendanon-Mandri dan Suaminya [จดหมายคาร์ตินี้ที่เขียนถึงคู่ สามี-ภรรยา ครอบครัวอาเบนดานอน], p. 20.

ได้เท่านั้นแต่ไม่เข้าใจ ฉันคิดว่านั่นมันบ้ามากที่สอนให้คนอ่านหนังสือได้แต่ไม่ได้
สอนความหมายของคำ”¹⁰⁰

นอกจากนี้ ยังมีข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ คาร์ตินีมักจะกล่าวถึง “พระเจ้า” หรือ God บ่อยๆ โดยเฉพาะการพูดขอบคุณพระเจ้า (thank god) ขอให้พระเจ้าอวยพร ขอให้พระเจ้าเมตตา ฯลฯ¹⁰¹ ซึ่งจากบริบท ไม่น่าใช่พระเจ้าในศาสนาอิสลามเพราะถ้าเป็นเช่นนั้นคาร์ตินีจะใช้คำว่า “อัลเลาะห์” หรือ Allah¹⁰² ตรงนี้จึงเป็นข้อสังเกตได้ว่าคาร์ตินีซึ่งเข้าศึกษาในระบบการศึกษาแบบตะวันตกนั้นจะได้รับอิทธิพลจากศาสนาคริสต์มาบ้างหรือไม่และมากเพียงใด เพราะในเจตนาหมายของคาร์ตินีนั้นได้แสดงถึงความศรัทธาต่อพระเจ้าในศาสนาคริสต์อย่างเห็นได้ชัด

แม้คาร์ตินีจะมีชีวิตอยู่ในช่วงเวลาสั้นๆ แต่ก็เป็ชีวิตที่น่าสนใจ เนื่องจากเป็นตัวอย่งของ ผู้หญิงที่ได้รับอิทธิพลของระบบการศึกษาแบบตะวันตก และการศึกษาแบบตะวันตกนี้เองที่ช่วย ผลักดันให้ชาวพื้นเมืองเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์จากระบบจารีตไปสู่สังคมสมัยใหม่แบบตะวันตก การ เขียนเจตนาหมายของคาร์ตินีฉบับต่างๆ แสดงถึงตัวตนของคาร์ตินีที่ได้แสดงออกผ่านการเขียน เจตนาหมาย รวมไปถึงทัศนะที่มีต่อสิ่งต่างๆ ได้อย่างน่าสนใจ ทั้งเรื่องครอบครัว การศึกษา การ แต่งงาน และศาสนา การศึกษาประวัติและผลงานของคาร์ตินีจึงช่วยให้รู้จักตัวตนของคาร์ตินีมาก ขึ้น สิ่งสำคัญคือทำให้เห็นภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวชวาในยุคสมัยหนึ่งๆ ได้ เป็นอย่างดี

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁰⁰ เจตนาหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 6 พฤศจิกายน 1899 รวบรวมโดย E. M. Beekman. “Kartini: Letters from a Javanese Feminist, 1899-1902,” p. 599.

¹⁰¹ เจตนาหมายคาร์ตินีเขียนถึงสเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 25 พฤษภาคม 1899 ใน Ibid., pp. 587-588.

¹⁰² เจตนาหมายคาร์ตินีเขียนถึงสเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 15 สิงหาคม 1902 ใน Ibid., p. 608.

การสร้างภาพและการรับรู้เกี่ยวกับคาร์ดินียุคอาณานิคม (ค.ศ. 1904 - ค.ศ. 1945)

ภายหลังจากที่คาร์ดินีเสียชีวิตตั้งแต่ปี ค.ศ. 1904 การรับรู้ของชาวพื้นเมืองเกี่ยวกับคาร์ดินียังไม่ปรากฏในวงกว้าง ต่อมาในปี ค.ศ. 1911 มีการพิมพ์จดหมายคาร์ดินี หลังจากนั้นกลุ่มต่างๆ ได้สร้างภาพของคาร์ดินีในรูปแบบและวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน จากการศึกษาการสร้างภาพและการรับรู้เกี่ยวกับคาร์ดินียุคอาณานิคม (ค.ศ. 1904 - ค.ศ. 1945) พบว่า กลุ่มคนที่มีบทบาทในการสร้างภาพและการรับรู้เกี่ยวกับคาร์ดินีมี 3 กลุ่มที่สำคัญ คือ หนึ่ง กลุ่มข้าราชการรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดิส ทำให้คาร์ดินีได้รับการยกย่องจากรัฐบาลอาณานิคมในหมู่เกาะอินดิส ในฐานะผู้นำการศึกษาของสตรีพื้นเมือง กลุ่มนี้ใช้คาร์ดินีเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ตนเองและเชิดชูนโยบายจริยธรรม ขณะเดียวกันยังมีชาวต่างชาติคนอื่นที่สนับสนุนนโยบายจริยธรรม เพื่อต้องการต่อต้านรัฐบาลอาณานิคม มีการสร้างภาพคาร์ดินีผ่านการสร้างโรงเรียนเพื่อผู้หญิงพื้นเมือง สอง กลุ่มนักชาตินิยมและกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองต่างๆ ที่สร้างภาพของคาร์ดินีในฐานะตัวอย่างของผู้หญิงสมัยใหม่ ผู้บุกเบิกเรื่องการศึกษา สุดท้ายคือ กลุ่มนักเคลื่อนไหวสตรีชาวชวา สร้างภาพของคาร์ดินีขึ้นในฐานะผู้ปลดปล่อยผู้หญิงพื้นเมืองจากสังคมผู้ชายเป็นใหญ่ และเพื่อเรียกร้องเอกราชจากระบอบอาณานิคมเนเธอร์แลนด์

3.1 บทบาทของข้าราชการชาวต่างชาติในการเผยแพร่การศึกษาแบบตะวันตกในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20

การศึกษาแบบตะวันตกในหมู่เกาะอินดิสในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เริ่มต้นจากข้าราชการชาวต่างชาติ ชื่อ จัคซ์ อองรี อาเบนดานอน เข้ามาทำหน้าที่ดูแลระบบการศึกษาภายในหมู่เกาะอินดิสระหว่าง ค.ศ. 1900-1905¹ อาเบนดานอนได้ร่วมมือกับคริสติกอาน สนูค สุร์ฆรมนเยอะ ผู้เชี่ยวชาญศาสนาอิสลามและผู้นำกิจกรรมชนพื้นเมืองคนสำคัญ ที่เข้ามาทำงานให้กับอาณานิคมระหว่าง ค.ศ. 1889-1906² ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้กับข้าราชการ

¹ Haryati Soebadio, *Satu Abad Kartini* [หนึ่งศตวรรษคาร์ดินี] (Jakarta: Penerbit Sinar Harapan, 1979), p. 404.

² Ibid.

อาณานิคมในหมู่เกาะอินดีสโดยเฉพาะการเผยแพร่การศึกษาให้กับชาวพื้นเมือง³ คริสตียาน สนูค ฮูร์ฆรอนเยอะ ในฐานะข้าราชการชาวดัตช์ได้สนับสนุนการศึกษาแบบตะวันตก เริ่มในหมู่ชนชั้นสูงเป็นอันดับแรก เขามีแนวคิดว่าการรวมตัวกันเป็นหนึ่งในของวัฒนธรรม จำเป็นจะต้องเริ่มสร้างจากการให้การศึกษาระบบตะวันตกกับชนชั้นสูงซึ่งมีความใกล้ชิดกับข้าราชการอาณานิคม⁴ แต่เนื่องจากขณะนั้นอิทธิพลของศาสนาอิสลามส่งผลกระทบต่อการศึกษาแบบตะวันตก เพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านี้เขาจึงขอความร่วมมือจากผู้นำศาสนา และยืนยันว่าอิทธิพลของศาสนาอิสลามจะไม่มีผลกระทบต่อการศึกษาแบบตะวันตกในหมู่เกาะอินดีส⁵

ทั้งอาเบนดานอนและคริสตียาน สนูค ฮูร์ฆรอนเยอะได้สนับสนุนให้มีการแพร่ขยายของระบบการศึกษาแบบตะวันตกในหมู่เกาะอินดีส การให้การศึกษาระบบตะวันตกแก่ชนชั้นสูงชาวเป็นจุดเริ่มต้นของความคิดเกี่ยวกับการเผยแพร่วิถีชีวิตแบบดัตช์ ถือเป็นกระบวนการหนึ่งในการสร้างวิถีชีวิตแบบตะวันตกในชวา ภายหลังจากการที่ชนชั้นสูงเหล่านั้นได้รับการศึกษาแบบตะวันตกพวกเขาก็จะกลายเป็นข้าราชการที่ทำงานให้กับรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีส สอดคล้องกับความคิดของคริสตียาน สนูค ฮูร์ฆรอนเยอะ เรื่องการนำความทันสมัยมาสู่หมู่เกาะอินดีส โดยเขาได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

การศึกษาเป็นอาวุธสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชนพื้นเมืองที่จะสร้างอิสรภาพให้กับตนเองเช่นเดียวกับความต้องการของผู้หญิงพื้นเมืองชาวชวาที่ต้องการปลดปล่อยตนเองออกจากสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำทางเพศระหว่างชายหญิงชวา ยิ่งไปกว่านั้นปัจจัยหลักที่นำไปสู่การส่งเสริมสิทธิเสรีภาพของผู้หญิงคือการสร้างโรงเรียนเพื่อผู้หญิงชวาเป็นครั้งแรกโดยคาร์ตินี⁶

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ Robert van Niel, "Christiaan Snouck Hurgronje: In Memory of the Centennial of His Birth," *Journal of Asian Studies* 4 (August 1957): 591.

⁴ Dri Arbaningsih, *Kartini dari Sisi Lain: Melacak Pemikiran Kartini Tentang Emansipasi "Bangsa,"* [คาร์ตินีในด้านอื่นๆ: ความคิดคาร์ตินีเกี่ยวกับการปลดปล่อยชาติ] (Jakarta: Kompas. 2005), pp. 3-4.

⁵ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วิทยา สุจริตธนาภิรักษ์ และสุภาศักดิ์พรรณ ชันชัย, *อดีตและอนาคตของอะแจห์* (กรุงเทพฯ: โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค, 2546), หน้า 96-97.

⁶ Alfian, *Politik Kebudayaan dan Manusia Indonesia* [การเมือง วัฒนธรรม และประชาชนอินโดนีเซีย] (Jakarta: Penerbit Lembaga Penelitian, 1980), p. 165.

คาร์ตินีนับว่าเป็นสตรีรุ่นแรกที่ได้รับโอกาสในการศึกษาจากตะวันตก เธอเข้าเรียนในโรงเรียนดัตช์ระหว่าง ค.ศ. 1885-1891⁷ ขณะนั้น อาเบนดานอนทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยการการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม (Director of Education, Religion and Industry)⁸ ได้ขยายโรงเรียนประถมศึกษาของดัตช์ (The European Lower School) หรือ ELS ที่ใช้ภาษาดัตช์เป็นสื่อกลางในการเรียนการสอนให้กับชาวพื้นเมือง เปิดสอนในระดับชั้นประถมศึกษา⁹ ทำให้คาร์ตินีสามารถอ่านและเขียนภาษาดัตช์ได้ รวมทั้งมีความรู้ใหม่ๆ ที่ได้จากการอ่านหนังสือภาษาดัตช์และเป็นแรงบันดาลใจให้คาร์ตินีเกิดความคิดที่จะสร้างโรงเรียนเพื่อสตรีพื้นเมืองในเวลาต่อมา

อาเบนดานอนมองว่าการศึกษาแบบตะวันตกมีอิทธิพลต่อการจุดประกายความคิดของคาร์ตินีในการเรียนต่อยังต่างประเทศ เพราะเธอมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำความรู้จากเนเธอร์แลนด์มาเผยแพร่ให้กับชาวพื้นเมือง ในขณะที่เดียวกันหากคาร์ตินีได้มีโอกาสเรียนต่อ เธออาจจะมีความคิดที่จะสร้างเครือข่ายเรียกร้องสิทธิสตรีภายนอกประเทศ และหากเป็นจริงก็จะส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินโดนีเซียในอนาคตได้¹⁰ ด้วยเหตุนี้คาร์ตินีจึงเป็นผู้ที่ข้าราชการชาวดัตช์ให้ความสำคัญ ภายหลังจากที่เธอเสียชีวิตรัฐบาลอาณานิคมยกย่องให้เธอเป็นผู้บุกเบิกการศึกษาให้กับผู้หญิงพื้นเมือง และสร้างโรงเรียนเพื่อระลึกถึงเธอ อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์แท้จริงของรัฐบาลอาณานิคม คือ ต้องการให้การศึกษาให้กับชาวพื้นเมืองเพื่อบรรลุมารกิจของตนในการเผยแพร่วัฒนธรรมแบบตะวันตกผ่านโรงเรียน

3.1.1 การสร้างภาพคาร์ตินีโดยข้าราชการชาวดัตช์

อาเบนดานอนเริ่มเผยแพร่เรื่องราวเกี่ยวกับคาร์ตินีและสร้างภาพคาร์ตินีผ่านการรวบรวมและตีพิมพ์จดหมายที่คาร์ตินีเขียนตั้งแต่วันที่ 25 พฤษภาคม 1888 ถึง 7 กันยายน 1904¹¹ ในระยะแรกคาร์ตินีเขียนถึงเพื่อนชาวดัตช์ชื่อว่า สเตลลา ซีฮานเคอลา นักเคลื่อนไหวสตรี สเตลลามี

⁷ Christine Dobbin, "The Search for Women in Indonesia History," in *Kartini Centenary: Indonesian Women Then and Now*, ed. Ailsa Thomson Zainu'ddin (Cheltenham: Standard Commercial Press, 1980), p. 2.

⁸ Joost Cote, "Introduction," in Raden Ajeng Kartini, *On Feminism and Nationalism: Kartini's Letters to Stella Zeelandelaar 1899-1903* (Clayton Vic: Monash University, 1995), p. iv.

⁹ M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1200*, 4th edition (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2008), p. 189.

¹⁰ Sitisemandari Soeroto, *Kartini Sebuah Biografi [ประวัติคาร์ตินี]* (Jakarta: Penerbit Gunung Agung, 1977), pp. 282-283.

¹¹ Suryanto Sastroatmodjo, *Tragedi Kartini [โศกนาฏกรรมคาร์ตินี]* (Yogyakarta: Penerbit Narasi, 2005), p. 87.

ส่วนช่วยให้คาร์ตินีเกิดความคิดที่จะต่อต้านวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของชาว และทำให้คาร์ตินีเป็นที่รู้จักในหมู่ข้าราชการชาวดัตช์ในเนเธอร์แลนด์ การติดต่อกับคาร์ตินีทำให้สเตลลาได้แลกเปลี่ยนทัศนคติกับหญิงสาวชาวชวา ได้รับรู้เกี่ยวกับระบบจารีตประเพณีดั้งเดิมของชาวว่ามีผลต่อการกำหนดแบบแผนการดำเนินชีวิตให้กับผู้หญิง ทั้งยังสังเกตเห็นถึงความสามารถด้านภาษาดัตช์ของคาร์ตินี และยกย่องคาร์ตินีว่าเป็นผู้มีความสามารถด้านศิลปศาสตร์และเป็นนักคิดคนสำคัญ¹² นอกจากนี้การติดต่อทางจดหมายเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้สเตลลาได้รับทราบถึงทัศนคติที่รัฐบาลอาณานิคมมองชาวพื้นเมืองชวา ดังเช่น จดหมายคาร์ตินีที่เขียนถึงสเตลลา เมื่อวันที่ 12 มกราคม ค.ศ. 1900 ที่เขียนแสดงความรู้สึกต่อพฤติกรรมของข้าราชการชาวดัตช์ที่บริหารงานให้แก่รัฐบาลอาณานิคมในหมู่เกาะอินดีส ดังความในจดหมายว่า

ชาวดัตช์ชอบหัวเราะและเยาะเย้ยในความโง่ของพวกเรา แต่เมื่อพวกเราต้องการที่จะเรียนรู้พวกเขากลับห้าม และวางท่าเป็นศัตรูกับพวกเรา เขาเถอะชาวฮอลันดา หากพวกท่านเกลียดในลักษณะที่ไม่ดีของชาวชวาแล้ว ทำไมพวกท่านถึงไม่ทำอะไรเลย เพื่อให้ลักษณะดังกล่าวหมดสิ้นไป พวกท่านเปิดตาดูเถอะแล้วจะเห็นว่าจริงๆ แล้วยังมีอีกหลายลักษณะที่มีอยู่ในนั้น สเตลลา เธอเองไม่ต้องไปหาที่ไหนไกลหรอกเพราะ ณ ตรงหน้าของเธอมี่จดหมายจากความคิดของผู้หญิงผิวเข้มที่ถูกดูถูกมาตลอด กองทับถมอยู่ อย่างไรก็ตามแล้วพวกเขาจะสามารถประเมินการกระทำของพวกเรา พวกเขารู้จักพวกเราดีแล้วหรือ ก็ไม่ เหมือนกับที่พวกเราไม่รู้จักรักพวกเขา¹³

จดหมายฉบับนี้ จึงถือว่าเป็นจดหมายฉบับแรกๆ ที่สเตลลาได้ส่งต่อไปให้กับรัฐบาลชาวดัตช์ในประเทศเนเธอร์แลนด์ เพื่อต้องการให้รัฐบาลในประเทศเนเธอร์แลนด์ทราบเกี่ยวกับความขมขื่นของชาวพื้นเมืองที่ถูกเหมินเฉยจากการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีส ส่งผลให้รัฐบาลในประเทศเนเธอร์แลนด์รับรู้ถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจากการบริหารงานของข้าราชการชาวดัตช์ในหมู่เกาะอินดีสทั้งนี้ ฮา. ฮา. ฟัน โคล หัวหน้าพรรคสังคมนิยมของเนเธอร์แลนด์ที่ต่อต้านการทำงานของรัฐบาลอาณานิคมเป็นผู้อ่านจดหมายฉบับดังกล่าวนี้¹⁴

¹² Pramoedya Ananta Toer, *Panggil Aku Kartini Saja: Sebuah Penganatar pada Kartini* [เรียกฉันว่าคาร์ตินีก็พอ: คำนำหนึ่งถึงคาร์ตินี] (Jakarta: Nusantara, 1962), p. 23.

¹³ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา เซฮันเดอลาร์ ฉบับวันที่ 12 มกราคม 1900 รวบรวมโดย Sitisemandari Soeroto, *Kartini Sebuah Biografi* [ประวัติคาร์ตินี], p. 181.

¹⁴ Bernhard Dahm, *History of Indonesia in the Twentieth Century*, translated by P.S. Falla (London: Pall Mall Press, 1971), p. 21.

สมัยที่คาร์ตินียังมีชีวิตอยู่เธอได้เห็นถึงความทุกข์ยากของประชาชนที่เกิดจากความล่าช้าทางด้านการแพทย์ ดังนั้นเธอจึงคิดว่า หากตัวเธอมีโอกาสเรียนต่อยังประเทศเนเธอร์แลนด์ เธอจะศึกษาวิชาการแพทย์และพยาบาล เพื่อที่จะได้นำความรู้มาช่วยเหลือชาวชวา โดยจะเผยแพร่ความรู้ให้กับผู้หญิงเป็นกลุ่มแรก¹⁵ เมื่อวันที่ 20 เมษายน ปี ค.ศ. 1902 ฮา.ฮา. ฟัน โคลได้เดินทางมาพบคาร์ตินีและน้องสาวเป็นครั้งแรก เมื่อคาร์ตินีได้เจอกับ ฟัน โคล เธอแสดงถึงความต้องการที่จะเรียนต่อในประเทศเนเธอร์แลนด์ ดังนั้นภายหลังจากที่ฟัน โคล กลับไปยังประเทศเนเธอร์แลนด์แล้ว เขาได้ส่งจดหมายสนับสนุนความคิดของคาร์ตินี และยังสะท้อนถึงคุณค่าของระบบการศึกษาแบบตะวันตก ดังข้อความต่อไปนี้

ทั้งหมดที่กล่าวมาจะไม่มีการเรียนรู้อันที่ชาว สำหรับชาวยุโรปเรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องง่ายมาก เพราะทุกอย่างที่นั่นมีพร้อม ภายใต้อายุสองถึงสามเดือน หรือไม่กี่ปี เธอก็สามารถเรียนจบและยิ่งเธอสามารถพูดและเขียนภาษาดัตช์ได้ด้วยแล้วยิ่งง่ายมากขึ้น ความมุ่งมั่นทั้งหมดที่กล่าวมาเธอจะต้องไปแสวงหาที่ยุโรป เพราะที่นั่นเธอไม่สามารถไปแสวงหามันได้ และมันน่าเสียดายมากๆ หากสิ่งที่เธอมุ่งหวังเธอไม่ได้กระทำมัน¹⁶

นอกจากนั้น ฟัน โคล ยังวิจารณ์การทำงานของรัฐบาลอาณานิคมในหมู่เกาะอินดีสไม่สอดคล้องกับหลักบริหารของประเทศเนเธอร์แลนด์ เพราะรัฐบาลในประเทศเนเธอร์แลนด์ต้องการให้ชาวพื้นเมืองได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียมกันไม่มีการแบ่งเพศและชนชั้น รัฐบาลอาณานิคมในหมู่เกาะอินดีสได้ให้โอกาสผู้ชายมากกว่าผู้หญิงและกลุ่มคนชั้นสูงมากกว่าชนชั้นพื้นเมืองทั่วไป การให้โอกาสทางการศึกษากับหญิงพื้นเมืองจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของระบบการศึกษาแบบตะวันตกผ่านการใช้ภาษาดัตช์ ในขณะเดียวกันก็เห็นแนมสังคมนิยมชาวกีตักการพัฒนาของผู้หญิงพื้นเมือง แสดงให้เห็นถึงความล่าช้าของสังคมนิยมชาวกีตักการพื้นเมือง ดังจดหมายต่อไปนี้

ไม่จริงหรอกที่รัฐบาลได้เห็นถึงความสำคัญของการสอนให้คนในชาติเป็นนักรบจากเงินสนับสนุนของรัฐบาล และละเลยการสนับสนุนกลุ่มผู้หญิงในประเทศอาณานิคมให้มีความฉลาดและความชำนาญเพื่อไปศึกษาที่เนเธอร์แลนด์ หากความ

¹⁵ Sitisoemandari Soeroto, Kartini Sebuah Biografi [ประวัติคาร์ตินี], pp. 97-98.

¹⁶ จดหมายฟัน โคลเขียนถึง คาร์ตินี ฉบับวันที่ 17 พฤษภาคม 1902 รวบรวมโดย Sulastin Sutrisno, Surat-surat Kartini: Renungan Tentang dan untuk Bangsaanya [จดหมายของคาร์ตินี: เรื่องราวเกี่ยวกับชาติและเพื่อชาติ] (Penerbit: Djambatan, 1979), p. 175.

เป็นอยู่ของผู้หญิงดี สามารถช่วยให้ปัญหาการมีภรรยาหลายคนในชาวหมดไป เมื่อผู้หญิงได้รับการศึกษาเธอจะนำความรู้ที่ได้สอนให้แก่ผู้หญิงพื้นเมือง¹⁷

จากจดหมายของพัน โคลเขียนถึงคาร์ตินีทั้งสองฉบับ พัน โคลแสดงถึงความต้องการให้คาร์ตินีและน้องสาวได้รับทุนการศึกษาจากรัฐบาลในประเทศเนเธอร์แลนด์ โดยได้รับการเห็นชอบจากรัฐบาลที่นำโดยข้าราชการชาวดัตช์ชื่อว่า อีเดนเบิร์ก ผู้ดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในประเทศเนเธอร์แลนด์ โดยภาพรวมแล้วเขาไม่เห็นด้วยกับด้านการศึกษา แต่เขาสนใจเรื่องราวของคาร์ตินีและสนับสนุนเรื่องการขอทุนของเธอ¹⁸ ต่อมารัฐบาลในประเทศเนเธอร์แลนด์เสนอให้ทุนคาร์ตินีเพื่อไปศึกษาต่อยังประเทศเนเธอร์แลนด์ คาร์ตินีจึงเขียนจดหมายตอบกลับไปยัง พัน โคล มีใจความว่า ชาวพื้นเมืองเป็นหนี้บุญคุณรัฐบาลเนเธอร์แลนด์

ฉันไม่มีวันลืมบุญคุณของท่าน และฉันไม่รู้จะบรรยายอย่างไรถึงความดีทั้งหมดของท่านที่มีอยู่ในใจของฉัน พวกเราได้พยายามหลายต่อหลายครั้งเพื่อความหวังนั้น ซึ่งพวกเราเชื่อว่ายังคงมีความลำบากอีกมากที่พวกเราต้องฝ่าฟัน ก่อนที่ฉันและน้องสาวจะทิ้งทุกสิ่งทั้งที่ชอบและไม่ชอบในใจเราไว้ข้างหลัง และหลังจากนั้นพวกเราจะเริ่มเดินทางไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ ซึ่งเป็นประเทศที่พวกเราหวังและเตรียมพร้อมที่จะสร้างความชำนาญให้กับตัวเอง เพื่อกลับมาทำหน้าที่ต่อไปในวันข้างหน้า¹⁹

ข่าวการให้ทุนการศึกษาของรัฐบาลเนเธอร์แลนด์กับคาร์ตินีแพร่กระจายออกไป ทำให้ข้าราชการชาวดัตช์บางกลุ่มเกิดความไม่พอใจ เพราะเกิดหวาดหวั่นถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตว่าหากคาร์ตินีและน้องสาวได้รับการศึกษาจากตะวันตกแล้ว คงจะมีความคิดที่ก้าวหน้ากว่าเดิมและอาจจะเป็นกำลังสำคัญในการต่อต้านรัฐบาลอาณานิคมในหมู่เกาะอินดีส์ได้ อาเบนดานอนเกลี้ย

¹⁷ จดหมาย พัน โคล เขียนถึงคาร์ตินี เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 1902 รวบรวมโดย Dri Arbaningsih, Kartini dari Sisi Lain: Melacak Pemikiran Kartini tentang Emansipasi "Bangsa," [คาร์ตินีด้านอื่นๆ: ความคิดคาร์ตินีเกี่ยวกับการปลดปล่อยชาติ], p. 98.

¹⁸ Sitisemandari Soeroto, Kartini Sebuah Biografi [ประวัติคาร์ตินี], p. 269.

¹⁹ จดหมายอาเบนดานอนเขียนถึง คาร์ตินี ฉบับวันที่ 3 มกราคม 1903 รวบรวมโดย Surat-surat Kepada Ny.R.M. Abendanon-Mandri dan Suaminya [จดหมายคาร์ตินีที่เขียนถึงคู่สามี-ภรรยา ครอบครัวอาเบนดานอน] (Jakarta: Penerbit Djambatan, 1989), p. 298.

กลุ่มให้คาร์ตินี้เลิกล้มที่จะเรียนต่อในประเทศเนเธอร์แลนด์²⁰ เพราะอาเบนดานอนไม่ต้องการให้คาร์ตินี้สร้างเครือข่ายเรียกร้องสิทธิสตรีภายนอกประเทศ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการเมืองของตน ดังความในจดหมายที่อาเบนดานอนเขียนถึงคาร์ตินี้ ดังนี้

ประการแรก หากคาร์ตินี้และรีอคมินี ได้เดินทางไปศึกษาต่อที่เนเธอร์แลนด์ เป็นเวลาหลายปี ไม่นานสังคมชาวาก็จะลืมพวกเธอทั้งสอง ทั้งๆ ที่พวกเธอได้ตั้งใจที่จะทำงานเพื่อสังคม ประการที่สอง บิดาที่เป็นที่รักของพวกเธอก็ชราามากแล้ว อีกทั้งสุขภาพก็ไม่ค่อยจะดีนัก ประการที่สาม ณ ประเทศเนเธอร์แลนด์ แน่หนอนว่าพวกเธอจะประสบกับความยุ่งยากที่พวกเธอไม่เคยประสบมาก่อน และประการสุดท้าย เมื่อเรียนจบกลับมาสู่แผ่นดินชวา พวกเธอจะถูกมองว่าเป็น “คุณหนูฮอลันดา” และสังคมชาวาก็จะไม่ไว้ใจให้พวกเธอสอนพวกบรรดาลูกๆ ของพวกเขา จนกระทั่งความตั้งใจที่จะสร้างโรงเรียนก็จะล้มเหลวลง²¹

จดหมายข้างต้นสามารถวิเคราะห์สิ่งที่อาเบนดานอนคิดคือ เนื่องจากอาเบนดานอนทำงานให้กับรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ ความรู้สึกที่อาเบนดานอนคิดเกี่ยวกับคาร์ตินี้แบ่งออกเป็นสองด้าน ด้านแรก อาเบนดานอนไม่อยากให้คาร์ตินี้ไปเรียนต่อยังเนเธอร์แลนด์ เพราะเกรงว่าเมื่อคาร์ตินี้สำเร็จการศึกษา เธออาจใช้ความรู้ที่มีก่อให้เกิดการต่อต้านการทำงานของรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ ซึ่งอาจจะกระทบต่อระบบการศึกษาของชาวพื้นเมืองที่เขาดูแลอยู่ ขณะเดียวกันอาเบนดานอนได้เห็นแนมให้เห็นถึงความคิดของชาวชวาที่ไม่ไว้ใจมองชาวพื้นเมืองด้วยกันเองที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกและเห็นว่าเป็น “คนอื่น”²²

คาร์ตินี้ตัดสินใจไม่ขอรับทุนการศึกษาจากรัฐบาลในประเทศเนเธอร์แลนด์ เธอได้เขียนจดหมายระบายความเสียใจและความความอัดอั้นตันใจให้อาเบนดานอนรับรู้ จดหมายฉบับนี้แสดงให้เห็นว่า คาร์ตินี้เสียโอกาสในการไปเรียนต่อยังต่างประเทศ ดังความว่า

นานมากฉันนั่งดูกระดาษที่อยู่ตรงหน้าฉัน แต่เพียงคำนำของหนังสือเท่านั้นที่ฉันได้อ่าน เพราะความคิดของฉันสับสนเต็มสมองของฉันไปหมด และมีหลายๆ

²⁰ Ibid.

²¹ จดหมายคาร์ตินี้เขียนถึง อาเบนดานอน ฉบับวันที่ 27 มกราคม ค.ศ. 1903 รวบรวมโดย Dri Arbaningsih, *Kartini dari Sisi Lain: Melacak Pemikiran Kartini Tentang Emansipasi Bangsa* [คาร์ตินี้ด้านอื่นๆ: ความคิดคาร์ตินี้เกี่ยวกับการปลดปล่อยชาติ], pp. 85-87.

²² Ibid.

ความรู้สึกที่ทำให้ใจฉันสั่น ในเวลานี้ฉันรู้สึกเหมือนว่าความรู้สึกต่างๆ ที่เคยรู้สึกมัน กลับมาอีกครั้ง ฉันรู้สึกว่าความสนุกในวัยเด็กมันกำลังจากฉันไปไกล ในหลายวัน หลายสัปดาห์ที่ผ่านมาฉันได้ประสบกับเหตุการณ์ที่สำคัญๆ มากมายและมีหลาย ความรู้สึกที่เกิดขึ้น ในใจฉันมีทั้งคิดถึง โหยหา ขอบคุณ และอื่นๆ อีกมากมาย อย่างตอนนี้ที่กำลังเขียนจดหมายนี้ ฉันก็ยังมีความรู้สึกดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตาม ฉันจะพยายามเอาชนะความรู้สึกที่ขมขื่น โศกเศร้าและลำบากใจนี้ให้ได้²³

เมื่อคาร์ตินีไม่ได้เรียนต่อในประเทศเนเธอร์แลนด์ เธอจึงขอความร่วมมือจากอาเบนดานอนในการสร้างโรงเรียนให้กับกลุ่มผู้หญิงพื้นเมืองชวา ซึ่งในขณะนั้นอาเบนดานอนก็ทำหน้าที่ดูแลการศึกษาในหมู่เกาะอินดีสอยู่แล้ว เขาช่วยเหลือคาร์ตินีด้วยการออกหนังสือเวียนฉบับเลขที่ 15336 วันที่ 20 พฤศจิกายน 1902 หนังสือเวียนฉบับนี้ได้ถูกส่งไปยังบ้านพักของบรรดาชนชั้นสูงชวา เนื้อหาในหนังสือเวียน กล่าวถึงโครงการที่จะสร้างโรงเรียนให้กับผู้หญิงชวา ซึ่งมีใจความ 3 ประการคือ หนึ่ง การสร้างความเจริญให้กับอารยธรรมของสังคมผู้หญิง สอง การเจริญทางสติปัญญาของชาติไม่สามารถที่จะดำเนินไปอย่างรวดเร็วได้หากองค์ประกอบที่เป็นผู้หญิงถูกปล่อยปละละเลย และสาม ผู้หญิงคือผู้พัฒนาอารยธรรมของสังคม²⁴

หนังสือเวียนดังกล่าวไม่ได้รับการตอบรับจากข้าราชการชนชั้นสูงชวาแต่อย่างใด แม้กระทั่งรัฐบาลอาณานิคมในหมู่เกาะอินดีสก็ไม่สนใจ อาจวิเคราะห์ได้ว่าแท้จริงแล้วคนชวาเองไม่ต้องการให้การศึกษาแก่ผู้หญิงชวา ทำให้คาร์ตินีรู้สึกผิดหวังมากเมื่อรัฐบาลไม่สนับสนุน การศึกษาให้แก่ผู้หญิงพื้นเมือง โอกาสทางการศึกษาส่วนใหญ่จึงมักตกอยู่กับชนชั้นสูงโดยเฉพาะผู้ชาย²⁵ ทั้งนี้ก็เพื่อครอบครองอำนาจไว้กับเฉพาะกลุ่มที่ใกล้ชิดกับรัฐบาลอาณานิคมในหมู่เกาะอินดีสเท่านั้น อาจอนุมานได้ว่า แท้จริงแล้วชนชั้นสูงกลัวการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากระบบ การศึกษาแบบตะวันตก โดยมองว่าหากชนชั้นพื้นเมืองได้รับโอกาสทางการศึกษาอาจสิ้นคลอนต่อ สถานภาพทางสังคม ดังในจดหมายของคาร์ตินีที่จะแสดงให้เห็นว่า การที่สังคมชวาไม่ได้รับการ พัฒนาสาเหตุสำคัญมาจากการขาดความสามัคคีและความเห็นแก่พวกพ้องของชนชั้นสูงชวา ดัง ความว่า

²³ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง อาเบนดานอน ฉบับวันที่ 25 มกราคม 1903 ใน Ibid., pp. 90-91.

²⁴ Sitisemandai Soeroto, *Kartini Sebuah Biografi* [ประวัติคาร์ตินี], p. 231.

²⁵ Dri Arbaningsih, *Kartini dari Sisi Lain: Melacak Pemikiran Kartini tentang Emansipasi "Bangsa,"* [คาร์ตินีด้านอื่นๆ: ความคิดคาร์ตินีเกี่ยวกับการปลดปล่อยชาติ], p. 93.

ชนชั้นสูงชาวไม่มีความสามัคคี พวกเขาต่อสู้และดิ้นรนเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มตนเองเท่านั้น ความรู้ต่างๆ ถือเป็นเอกลักษณ์ของพวกเขาของพวกพ้องของตนเอง ซึ่งการกระทำดังกล่าวสมควรที่จะลบล้างให้หมดสิ้น²⁶

จดหมายของคาร์ดินีที่สื่อสารกับข้าราชการอาณานิคมดัตช์ทำให้เห็นว่า การศึกษาแบบตะวันตกไม่แพร่กระจายมากนักในหมู่เกาะอินดีส ส่งผลให้คุณภาพการศึกษาของชาวพื้นเมืองยังไม่พัฒนาเท่าที่ควร ขณะเดียวกันจดหมายคาร์ดินีได้เป็นที่รับรู้ในกลุ่มข้าราชการชาวดัตช์ในหมู่เกาะอินดีส โดยเฉพาะผู้มีหน้าที่ดูแลระบบการศึกษาของชาวพื้นเมืองโดยตรงอย่าง อาเบนดานอน ซึ่งจดหมายของคาร์ดินีอาจมีผลต่อการทำงานของเข และอาจรวมถึงเสถียรภาพทางการปกครองของรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีส

3.1.2 การพิมพ์จดหมายคาร์ดินี

อาเบนดานอนเป็นคนแรกที่ได้รับรวบรวมจดหมายคาร์ดินีที่เขียนถึงบุคคลต่างๆ ทั้งหมด 105 ฉบับ²⁷ คาร์ดินีเขียนจดหมายขึ้นตั้งแต่วันที่ 25 พฤษภาคม ค.ศ. 1899 จนกระทั่งถึงวันที่ 7 กันยายน ในปี ค.ศ. 1904²⁸ การรวบรวมจดหมายครั้งนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1911 และใช้ชื่อว่า **สิ้นความมืดพลันเกิดแสงสว่าง** (Door Duisternis Tot Licht) ต่อมาจดหมายได้มีการตีพิมพ์ที่เซมารัง (Semarang) สุราบายา (Surabaya) และเดินฮัก (กรุงเฮก) (Den Haag) ตามลำดับ จดหมายดังกล่าวรวบรวมมาจากตอนที่คาร์ดินีเขียนถึงโรซ่า มานูเอลา อาเบนดานอน (Rosa Manuela Abendanon, 1857-1944) นักเคลื่อนไหวสตรีชาวโปรตุเกส ผู้มีอิทธิพลทางความคิดในด้านสิทธิความเท่าเทียมกันระหว่างชายหญิง โรซ่าเป็นภรรยาคนที่สองของอาเบนดานอน อาเบนดานอนได้แต่งงานใหม่กับเธอภายหลังจากภรรยาของเขาเสียชีวิตแล้วเป็นเวลาสองปี ทั้งอาเบนดา

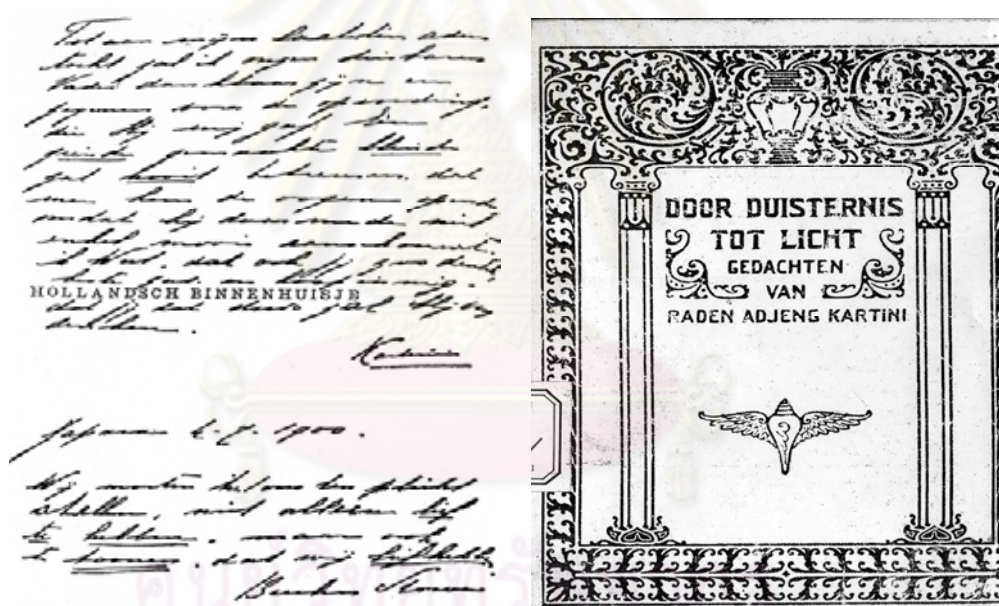
²⁶ จดหมายคาร์ดินีเขียนถึง อีเดนเบิร์ก ฉบับวันที่ 10 มิถุนายน 1903 รวบรวมโดย Surat-surat Kepada Ny.R.M. Abendanon-Mandri dan Suaminya [จดหมายคาร์ดินีที่เขียนถึงคู่สามี-ภรรยา ครอบครัวอาเบนดานอน], p. 370.

²⁷ อาเบนดานอนเลือกจดหมายของคาร์ดินีบางฉบับก่อนการตีพิมพ์รวบรวมจดหมายคาร์ดินีชุด Door Duisternis Tot Licht โดยเขามีความต้องการนำเสนอการเขียนจดหมายคาร์ดินีเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาแบบตะวันตกเท่านั้น, ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Elizabeth Martyn, *The Women's Movement in Post-Colonial Indonesia: Gender and Nation in a New Democracy* (London: Routledge Curzon, 2005), p. 228.

²⁸ Pramoedya Ananta Toer, *Panggil Aku Kartini Sadja: Sebuah Penganatar pada Kartini* [เรียกฉันว่าคาร์ดินีก็พอ: คำนำหนึ่งถึงคาร์ดินี], p. 205.

นอนและโรซารู้จักคาร์ตินีครั้งแรกขณะที่พวกเขาอาศัยอยู่ในชวา (ค.ศ. 1884 ถึง ค.ศ. 1900) จากการแนะนำของคริสตียาน สนูค สุร์ซวนเยอะ²⁹

คาร์ตินีเขียนจดหมายถึงทั้งสองคนเนื่องจากทั้งอาเบนดานอนและโรซ่าเป็นผู้มีอิทธิพลสำคัญต่อระบบการศึกษาอาณานิคมในหมู่เกาะอินดีส จดหมายคาร์ตินีสะท้อนให้เห็นถึงครอบครัวชาวชวา การศึกษาของผู้หญิง การแต่งงาน ระบบการปกครองแบบจารีต และการปกครองแบบอาณานิคม³⁰ คาร์ตินีใช้ภาษาดัตช์ที่สละสลวยเหมือนชาวดัตช์ ยังเป็นที่น่าสงสัยว่าจดหมายคาร์ตินีที่ถูกตีพิมพ์ขึ้นนั้นได้มีการดัดแปลงจากต้นฉบับหรือไม่ อย่างไรก็ตามจดหมายคาร์ตินีฉบับที่คาร์ตินีเขียนถึงอาเบนดานอนมีอิทธิพลสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาเรื่องราวชีวิตของคาร์ตินี ทั้งในกลุ่มนักวิชาการและนักเขียนทั้งในประเทศอินโดนีเซียและภายนอกประเทศ เพราะต่อมามีการแปลจดหมายคาร์ตินีเป็นภาษาต่างๆ ได้แก่ ภาษาอังกฤษ (1920) ภาษามาลายู (1922) ภาษาชวา (1922, 1938) ภาษาอินโดนีเซีย (1989) ภาษาญี่ปุ่น (1955)³¹ เป็นต้น

ภาพ 3.1 จดหมายคาร์ตินีและปกหนังสือชุด Door Duisternis Tot Licht³²

²⁹ Dri Arbaningsih, Kartini dari Sisi Lain: Melacak Pemikiran Kartini tentang Emansipasi "Bangsa," [คาร์ตินีด้านอื่นๆ: ความคิดคาร์ตินีเกี่ยวกับการปลดปล่อยชาติ], p. 1.

³⁰ Haryati Soebadio, Satu Abad Kartini [หนึ่งศตวรรษคาร์ตินี], p. 103.

³¹ Suryanto Sastroatmodjo, Tragedi Kartini [โศกนาฏกรรมคาร์ตินี], pp. 143-150.

³² Solichin Salam, R.A. Kartini Seratus Tahun (1879-1979) [ร้อยปีระเด่น อาเจ็ง คาร์ตินี, 1879-1979] (Jakarta: Penerbit Gunung Muria, 1979), p. 475.

เนื้อความในจดหมายแสดงทัศนคติของคาร์ตินีที่จะปลดปล่อยผู้หญิงพื้นเมืองจากการกดขี่ทางวัฒนธรรมในยุคสมัยของเธอ โดยสนับสนุนผู้หญิงชาวพื้นเมืองให้มีการศึกษาทัดเทียมกับผู้ชาย เพื่อจะได้มีโอกาสในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง จุดที่น่าสังเกตอีกประการคือ จดหมายคาร์ตินีส่วนใหญ่ที่รวบรวมมานั้นกล่าวถึงความรู้สึกของคาร์ตินีที่ชื่นชอบในระบบการศึกษาแบบตะวันตก และในขณะเดียวกันคาร์ตินีก็มีความรู้สึกต่อต้านวัฒนธรรมชาวที่ครอบงำการดำเนินชีวิตของผู้หญิงซึ่งเป็นอุปสรรคในการใช้ชีวิต ได้แก่ โอกาสทางการศึกษา การแต่งงาน และการเลือกอาชีพ เป็นต้น ทั้งหมดคืออุปสรรคในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้หญิง ดังนั้นการพิมพ์จดหมายคาร์ตินีจึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการนำเสนอคุณค่าของการศึกษาแบบตะวันตก ที่ช่วยพัฒนาชาวพื้นเมืองให้มีคุณภาพอย่างคาร์ตินี และเพื่อให้เห็นถึงความสำเร็จของการจัดระบบการศึกษาของอาเบนดานอนในฐานะผู้ดูแลระบบการศึกษาของชาวพื้นเมือง ณ เวลานั้น³³ อาเบนดานอนสร้างภาพคาร์ตินีในฐานะ “ผู้นำการศึกษาของสตรีพื้นเมือง”³⁴ เขามีจุดประสงค์สำคัญ สองประการคือหนึ่ง เพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของระบบการศึกษาแบบตะวันตก และ สอง เพื่อรายงานความรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่ของตน³⁵

แม้ว่าอาเบนดานอนจะอ้างว่ามีการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาให้แก่ชาวพื้นเมือง แต่โรงเรียนของชาวพื้นเมืองยังคงประสบปัญหา เพราะโอกาสทางการศึกษายังคงจำกัดอยู่เฉพาะชนชั้นสูงมากกว่าชนชั้นล่าง และการสนับสนุนการศึกษาของผู้ชายมีมากกว่าผู้หญิง ดังนั้นการอ้างว่าระบบการศึกษาแบบตะวันตกของรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีสเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของนโยบายจริยธรรม และเพื่อสนับสนุนให้ประชาชนอยู่ดีกินดีจึงไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะนโยบายการศึกษาของรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีสได้ใช้วิธี “แบ่งแยกและปกครอง” คือ การแบ่งแยกชั้นเรียนระหว่างชาวดัตช์กับชาวพื้นเมือง และการปกครองที่ให้อิทธิพลในด้านต่างๆ แก่นักเรียนชาวดัตช์มากกว่าชาวพื้นเมือง³⁶

อนึ่ง โรงเรียนในชนบทที่เป็นโรงเรียนชั้น 2 หมายถึง โรงเรียนที่มีการเรียนการสอนเป็นภาษาท้องถิ่นของชาว ได้แก่ ภาษาชวา ภาษาซุนดา และภาษามาตุรา ขณะเดียวกันโรงเรียนดังกล่าวนี้ ไม่มีการเรียนการสอนเป็นภาษาดัตช์ เพราะถือว่าเป็นภาษาที่ใช้สำหรับข้าราชการชาวดัตช์และชนชั้นสูงชวาเท่านั้น ดังนั้นภาษาดัตช์จึงเป็นเครื่องมือในการแบ่งแยกระดับชั้นทางสังคม

³³ Sartono Kartodirdjo, *Indonesian Historiography* (Yogyakarta: Kanisius, 2001), p. 59.

³⁴ Kartini, “Educate the Javanese,” translated by Jean Taylor, *Indonesia* (April 1974): 84.

³⁵ Dri Arbaningsih, *Kartini dari Sisi Lain: Melacak Pemikiran Kartini tentang Emansipasi Bangsa* [คาร์ตินีด้านอื่นๆ: ความคิดคาร์ตินีเกี่ยวกับการปลดปล่อยชาติ], p. 89.

³⁶ ปราบมุเตย อนันตา ตูร์, *ผู้สืบทอด*, แปลโดย ภัควดี วีระภาสพงษ์ (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2544), หน้า 16-17.

ของบุคคล กล่าวได้ว่าระบบการแบ่งระดับชั้นทางสังคมได้ครอบงำสังคมในหมู่เกาะอินดีส์³⁷ คาร์ตินีก็ถูกปฏิบัติไม่ต่างกัน แม้ว่าเธอจะเป็นชาวชั้นสูงแต่เมื่อได้เข้าไปศึกษาในโรงเรียนดัตช์ การปฏิบัติที่ชาวดัตช์ที่มีต่อเธอทำให้รู้สึกว่ “ต่ำต้อย” เธอได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับ ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างชาวดัตช์และชาวพื้นเมืองไว้ในจดหมาย ดังนี้

ไม่ใช่ ฉันไม่เป็นทุกข้อใจเมื่อเป็นเด็กอยู่โรงเรียน แม้ว่าครูชาวดัตช์จำนวนไม่น้อยที่รักเราเท่ากับเด็กอื่นๆ แม้พวกเราบุตรหลานของชาวพื้นเมืองสอบได้คะแนนเป็นลำดับต้นๆ ก็ไม่สามารถได้คะแนนดีกว่าบุตรหลานของชาวดัตช์³⁸

นอกจากนั้นยังมีการพัฒนาการศึกษาให้กับผู้หญิงพื้นเมืองโดย เซ. เทฮา. ฟัน เดเวนเตอร์ ชาวดัตช์ผู้นำฝ่ายเสรีนิยมที่ต่อต้านระบอบอาณานิคมของรัฐบาลเนเธอร์แลนด์และสนับสนุนนโยบายจริยธรรมในดินแดนหมู่เกาะอินดีส์ เขาได้เขียนบทความเรื่อง "นี่ก็เกียรติยศ" วิพากษ์นโยบายของรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีส์ เพื่อตีแผ่ให้รู้ถึงการบริหารงานของข้าราชการชาวดัตช์ในดินแดนอาณานิคม เขาเป็นผู้หนึ่งที่รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับคาร์ตินี และคาร์ตินีก็กลายเป็นแรงบันดาลใจให้เขาสร้างโรงเรียนสำหรับเด็กผู้หญิงพื้นเมืองชาวชวา ต่อมาเขาจึงมีความคิดบุกเบิกในการสร้างโรงเรียนคาร์ตินีขึ้นมาในดินแดนหมู่เกาะอินดีส์แห่งนี้³⁹

3.1.3 โรงเรียนคาร์ตินี

เซ. เทฮา. ฟัน เดเวนเตอร์ รู้จักคาร์ตินีผ่านจดหมายคาร์ตินี ตั้งแต่จดหมายคาร์ตินีตีพิมพ์เผยแพร่ในประเทศเนเธอร์แลนด์ในระยะแรกๆ ภายหลังจากที่เขาอ่านจดหมายคาร์ตินีทำให้เขารู้สึกชื่นชมในความคิดของคาร์ตินีที่ผสมผสานความคิดแบบชวาและตะวันตกเข้าด้วยกัน ให้เห็นว่าคาร์ตินีเป็นผู้หญิงที่มีหัวใจที่ทันสมัย เขาชื่นชมอุดมการณ์ของคาร์ตินีและต้องการสะท้อนอุดมการณ์เหล่านั้นของคาร์ตินีผ่านการสร้างโรงเรียนคาร์ตินี⁴⁰ การสร้างโรงเรียนคาร์ตินี เกิดขึ้นภายหลังจากที่คาร์ตินีเสียชีวิต เป็นโรงเรียนคนละแห่งกับที่คาร์ตินีสร้างขึ้น โรงเรียนคาร์ตินีแห่งใหม่มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสัญลักษณ์ที่ให้ความสำคัญแก่คาร์ตินีและบทบาทของเธอที่มีต่อผู้หญิง

³⁷ เรื่องเดียวกัน.

³⁸ จดหมายคาร์ตินีเขียนถึง สเตลลา ฉบับวันที่ 19 สิงหาคม 1938 อ้างถึงใน Armijn Pane, *Habis Gelap Terbitlah Terang* [สิ้นความมืด พลันเกิดแสงสว่าง] (Jakarta: Balai Pustaka Press, 1938), p. 73.

³⁹ Solichin Salam, R.A. Kartini Seratus Tahun (1879-1979) [ร้อยปีระเด่น อาเจ็ง คาร์ตินี, 1879-1979], p.87.

⁴⁰ Suryanto Sastroatmodjo, *Tragedi Kartini* [โศกนาฏกรรมคาร์ตินี], p. 173.

พื้นเมืองในยุคนาณานิคม ได้รับเงินทุนสนับสนุนจากกองทุนคาร์ทีนี (Dana Kartini) ที่มีภรรยาของ เดเวนเตอร์เป็นผู้ก่อตั้ง⁴¹ โรงเรียนคาร์ทีนีแห่งแรก (Sekolah Kartini) เริ่มเปิดสอนเมื่อวันที่ 15 กันยายน ค.ศ. 1913 หลังจากคาร์ทีนีเสียชีวิตแล้ว ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเกาะชวาบนถนน Kartiniweg (คาร์ทีนีเวง)

เอ็ม อัดโมดิโรโน (M. Atmodirno) ข้าราชการชาวชวาเป็นตัวแทนในการเปิดโรงเรียน ในพิธีเปิดเขาได้กล่าวถึงคาร์ทีนีว่า “แท้จริงแล้วการศึกษาของสตรีเป็นสิ่งสำคัญและไม่สามารถแยกกัน ได้กับการพัฒนาบ้านเมือง” นอกจากนี้เขายังได้อ้างแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาของคาร์ทีนีซึ่งสรุป ได้ดังนี้ หนึ่ง การศึกษาเป็นกุญแจแห่งความสำเร็จและการพัฒนาชาติบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองที่ เยาวชนทุกคนควรได้รับ สอง การศึกษาที่ดีจะต้องเป็นไปในลักษณะที่ไม่แบ่งแยกเพศ ศาสนา ชาติ ตระกูล สาม การศึกษาสำหรับประชาชนทุกคนจะต้องมีทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ สี่ การศึกษาจะต้องให้ความสำคัญกับการสร้างอุปนิสัยที่ดีให้กับผู้เรียนด้วย ประการสุดท้าย การศึกษาสามารถเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคมของผู้หญิงได้⁴²

ต่อมาได้มีการสร้างโรงเรียนคาร์ทีนีหลังที่สองที่ถนน Jatinegera (จาติเนอเกอรา)⁴³ และ เพิ่มการสอนภาษาดัตช์และภาษาท้องถิ่น⁴⁴ โรงเรียนที่สอนเป็นภาษาดัตช์ ได้แก่ เซอมารัง (Semarang) (1913) ปัตตาเวีย (Batavia) (1913) มีสเตอร์ คอร์เนลีส (Meester Cornelis) (1913) มาลัง (Malang) (1913) โบกออร์ (Bogor) (1913) บูเตนซอร์ก (Buitenzorg) (1913) มาดิ อูน (Madiun) (1914) และมาลัง (Malang) (1916) ส่วนโรงเรียนที่สอนเป็นภาษาท้องถิ่น ได้แก่ จี เรอโบน (Cirebon) (1916) เริมบัง (Rembang) (1916) เปอคาหลงงัน (Pekalongan) (1916) อินดรามายู (Indramayu) (1916) และสุราบายา (Surabaya) (1916) ในระหว่างที่มีการเปิดสอน โรงเรียนคาร์ทีนีในพื้นที่ต่างๆ คาร์ทีนาร์เป็นน้องสาวคนเดียวที่เข้ามาช่วยดูแลโรงเรียนคาร์ทีนี โดยเฉพาะในพื้นที่เซอมารังใน ค.ศ. 1916⁴⁵

กล่าวได้ว่า เดเวนเตอร์เป็นอีกผู้หนึ่งที่มีส่วนในการสร้างภาพคาร์ทีนีผ่านการสร้าง โรงเรียนคาร์ทีนี ดังนั้นภาพคาร์ทีนีของเดเวนเตอร์กับอาเบนดานอนจึงมีลักษณะเหมือนกันคือ มี จุดเริ่มต้นมาจากการเผยแพร่ระบบการศึกษาแบบตะวันตก เพื่อเป็นการแพร่กระจายวัฒนธรรม ของชาวดัตช์ในอีกทางหนึ่ง อย่างไรก็ตามจุดมุ่งหมายของเดเวนเตอร์แตกต่างจากอาเบนดานอน

⁴¹ Matroji, *Sejarah untuk SMP kelas VIII [ประวัติศาสตร์สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เล่มที่ 8]* (Jakarta: Erlangga, 2004), p. 120.

⁴² Haryati Soebadio, *Satu Abad Kartini [หนึ่งศตวรรษคาร์ทีนี]*, pp. 38-39.

⁴³ Ibid, p. 173.

⁴⁴ Sartono Kartodirdjo, *Indonesian Historiography*, pp. 246-247.

⁴⁵ Sitisoeemandar Soeroto, *Kartini Sebuah Biografi [ประวัติคาร์ทีนี]*, p. 408.

ตรงที่อาเบนดานอนสร้างภาพคาร์ตินีขึ้นเพื่อต้องการอ้างสิทธิความชอบธรรมของตนในฐานะผู้ดูแลระบบการศึกษาให้กับชาวพื้นเมืองซึ่งเป็นหน้าที่ที่เขาได้รับผิดชอบโดยตรง ในขณะที่เดอเวนเตอร์ผู้นำขบวนการเสรีนิยมเป็นผู้ต่อต้านการทำงานของรัฐบาลอาณานิคมในหมู่เกาะอินดีส สร้างภาพคาร์ตินีขึ้นมาเพื่อโจมตีการทำงานของรัฐบาลอาณานิคม เขาใช้โรงเรียนคาร์ตินีเพื่อสนับสนุนนโยบายจริยธรรม⁴⁶

การสร้างโรงเรียนคาร์ตินีมีผลโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคมของผู้หญิงพื้นเมืองหมู่เกาะอินดีส เพราะช่วงเวลาดังกล่าวผู้หญิงพื้นเมืองส่วนใหญ่ไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาเท่าที่ควร เมื่อมีการสร้างโรงเรียนคาร์ตินีทำให้ผู้หญิงมีโอกาสทางการศึกษามากขึ้น⁴⁷ จึงกล่าวได้ว่า การเปิดโรงเรียนให้กับผู้หญิงชาวซาวส่งผลต่อความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ มากขึ้น และถือเป็นจุดเริ่มต้นในการทำกิจกรรมทางสังคมของผู้หญิงชาวซาวในเวลาต่อมา

3.2 การสร้างภาพคาร์ตินีโดยกลุ่มนักศึกษาตินิยมชาว

กระแสชาตินิยมอินโดนีเซียเริ่มเติบโตเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 คาร์ตินีเป็นแรงบันดาลใจให้การตื่นตัวของความคิดชาตินิยมของอินโดนีเซียในยุคแรก⁴⁸ องค์กรแรกที่เคลื่อนไหวทางการเมืองคือ องค์กร บุดี อุโตโม (Budi Utomo)⁴⁹ ก่อตั้งเมื่อ วันที่ 20 พฤษภาคม 1908 ผู้ก่อตั้งองค์กรคือ นายแพทย์ ดร. วาฮิดิน ซูดิโรฮูซูด (Wahidin Sudirohusodo) แพทย์บ้านาญ ข้าราชการและนักศึกษาแพทย์ โรงเรียน STOVIA ในจาการ์ตา ที่อยู่ในกลุ่มชนชั้นปรียายี นายแพทย์ ดร. วาฮิดิน ได้ช่วยสนับสนุนคาร์ตินีในการก่อตั้งโรงเรียนคาร์ตินีขณะที่เขามีชีวิตอยู่⁵⁰ เขาเดินทางทั่วเกาะซาวเพื่อหาทุนสนับสนุนการศึกษาให้กับนักเรียนชาวซาวขาดแคลนทุนทรัพย์ เพราะเขาเชื่อว่าชาวซาวจะ

⁴⁶ Solichin Salam, R.A. Kartini Seratus Tahun (1879-1979) [ร้อยปีระเด่น อาเจ็ง คาร์ตินี, 1879-1979], p. 122.

⁴⁷ ดูรายละเอียดได้ใน H. Sutherland, "Notes on Java's Regent Families Part 1," Indonesia 16 (October 1973): 113-147.

⁴⁸ Ooi Keat Gin, ed., Southeast Asia: A Historical Encyclopedia from Angkor Wat to East Timor (Santa Barbara: ABC-CLIO, 2004), p. 34.

⁴⁹ Suwarno, Pancasila Budaya Bangsa Indonesia [ปรัชญาศึลา วัฒนธรรม ประชาชนอินโดนีเซีย] (Jakarta: Kanisius, 1993), p. 34.

⁵⁰ Ooi Keat Gin, ed., Southeast Asia: A Historical Encyclopedia from Angkor Wat to East Timor, p. 34.

ก้าวหน้าได้ต้องได้รับการศึกษาแบบตะวันตกและยังคงชนบทรวมเนียมวัฒนธรรมชาว⁵¹ นายแพทย์ ดร. วาฮิดินและผู้ก่อตั้งองค์กรนูดี อูโตโมมีส่วนสำคัญในการพัฒนาโครงการต่างๆ ของสมาคมในเวลาต่อมา เช่น กองทุนส่งเสริมการศึกษาให้แก่ชาวชวา เพื่อส่งเสริมการศึกษาและการปฏิรูปสังคมในหมู่ชาวพื้นเมือง องค์กรนูดี อูโตโม นิยามตนเองว่าเป็น ชวา ประกอบด้วยนักศึกษาจากชาวตะวันออกกลาง ไปจนถึงชาวตะวันตก มีหลักฐานปรากฏว่า องค์กร นูดี อูโตโม กล่าวถึงคาร์ตินีไว้ดังนี้ “พวกเรายอมรับว่าพีคาร์ตินี คือ ผู้บุกเบิกทุกด้านในการพัฒนาบ้านเมืองให้มีความเจริญ”⁵²

ในช่วงแรกของการก่อตั้งองค์กรนูดี อูโตโม น้องสาวทั้งสามของคาร์ตินี ได้แก่ ร็อกมินี คาร์ตินินะห์ และซุมาตริ ได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นสมาชิกก่อตั้งองค์กร นับเป็นสมาชิกผู้หญิงจำนวนน้อยรายภายในองค์กร ด้วยความที่มีอุดมการณ์ร่วมกันในการยกระดับชีวิตความเป็นอยู่และการศึกษาของคนพื้นเมือง ที่สอดคล้องกับความหมายของชื่อองค์กรนูดี อูโตโมว่า “uplifting endeavor” หรือ “มุ่งมั่น ยกกระดับ” ในขณะที่เรื่องราวของคาร์ตินีและบทบาทของเธอในด้านการศึกษา การก่อตั้งโรงเรียน การสอนภาษาดัตช์ให้กับเด็กพื้นเมือง เริ่มเป็นที่รับรู้ในกลุ่มชนชั้นสูงและปัญญาชน และสิ่งนี้เองกลายเป็นแรงบันดาลใจให้กับองค์กรนูดี อูโตโมต้องการสร้างองค์กรของตนเองขึ้นมา⁵³ นักเรียนแพทย์ชายจำนวนหนึ่งของโรงเรียนสโตเวีย สมาชิกผู้ก่อตั้งองค์กรนูดี อูโตโม ได้รับรู้เรื่องราวและกิจกรรมของสามพี่น้องจากอ่านบทความในหนังสือพิมพ์ ทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะมุ่งมั่นพัฒนาบ้านเมือง และได้เชิญสามพี่น้องนี้มาเข้าร่วมทำงานกับองค์กร และยังได้ขอให้ทั้งสามไปช่วยก่อตั้งสาขาขององค์กรในท้องถิ่นด้วย⁵⁴

ร็อกมินี คาร์ตินินะห์ และซุมาตริ ได้เข้าร่วมการเดินทางเปิดตัวพรรคเป็นครั้งแรกที่ยอกยาคาร์ตา ในปี 1909 และเข้าร่วมประชุมกับองค์กรในระยะแรก เมื่อเข้าร่วมกับองค์กร ร็อกมินีเขียนจดหมายถึงโรซ่าและอาเบนดานอน ในวันที่ 28 มีนาคม ค.ศ. 1909 เธอคาดว่าองค์กรน่าจะได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลอาณานิคมและแม้แต่ข้าราชการพื้นเมืองที่อนุรักษนิยม ในขณะเดียวกันเธอก็เกรงว่าองค์กรนี้จะเพียงความพยายามที่จะรักษาอภิสิทธิ์และผลประโยชน์ของชาวชวาชั้นสูงเท่านั้น แต่ทั้งนี้เธอก็ยังมองโลกในแง่ดีถึงความสำเร็จที่จะเกิดขึ้นในอนาคต⁵⁵ อย่างไรก็ตาม

⁵¹ Chr. L. M. Penders, *Indonesia: Selected Documents on Colonialism and Nationalism 1830-1942* (St. Lucia: University of Queensland Press, 1977), p. 216.

⁵² Sitisoesmandar Soeroto, *Kartini Sebuah Biografi* [ประวัติคาร์ตินี], p. 421.

⁵³ Raden Ajeng Kartini, *Realizing the Dream of R.A. Kartini: Her Sisters' Letters from Colonial Java*, translated by Joost Cote' (Athens: Ohio University, 2008), pp. 20-21

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid., pp. 144-145.

ท้ายที่สุดทั้งสามพี่น้องก็ได้ลาออกจากองค์กร เมื่อพวกเขาเห็นว่าองค์กรถูกครอบงำด้วยสมาชิก อาวูโสที่มีแนวคิดอนุรักษนิยม ไม่ก้าวหน้าพอ และดูจะเป็นไปไม่ได้ที่จะพัฒนาสังคมได้ตาม วัตถุประสงค์ขององค์กร แต่แม้ทั้งสามพี่น้องจะลาออกไปจากองค์กร แนวความคิดและบทบาท ของคาร์ดินีก็ยังคงเป็นแรงบันดาลใจและเป็นวัตถุประสงค์ขององค์กรในเวลาต่อมา⁵⁶

ใน ค.ศ. 1920 กลุ่มผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมกับองค์กรชาตินิยมมากขึ้น เช่น โนนา ซูวารี นี (Nona Suwarni) เข้าร่วมกับองค์กรบูดี อูโตโม และกลุ่มเยาวชนหนุ่มสาว ทั้งสองกลุ่มดังกล่าวนี้ มีบทบาทในการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องอิสรภาพให้กับคนพื้นเมือง แต่ไม่ได้รุนแรงเหมือนกลุ่มนัก ชาตินิยมกลุ่มอื่นๆ และกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพรรคชาตินิยมอินโดนีเซีย (PNI) ในเวลาต่อมา⁵⁷ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากหมู่เกาะอินดีสประกอบด้วยเกาะต่างๆ กระจายอยู่ ทั่วไป มีความหลากหลายของกลุ่มภาษาและชาติพันธุ์ ดังนั้นความเป็นชาตินิยมจึงไม่สามารถ เกิดขึ้นได้พร้อมกันหมด องค์กร บูดี อูโตโม จึงไม่มีบทบาทเด่นในการเรียกร้องเอกราช แต่ก็มี ความสำคัญเนื่องจากองค์กรบูดี อูโตโม เป็นองค์กรแรกที่ถือกำเนิดขึ้นในฐานะที่เป็นองค์กรของ พวกนักศึกษาหัวก้าวหน้า องค์กรนี้ได้รับการรับรองสถานะทางกฎหมายจากรัฐบาลอาณานิคม เนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีส⁵⁸ ต่อมาองค์กรนี้ได้รับการเสนอแนะจาก จิบโต มังกุนคุซุม (Tjipto Mangunkusumo, ค.ศ. 1885-1943) ปัญญาชนหัวก้าวหน้า ว่าองค์กรควรจะทำให้ความสนใจ มวลชนมากกว่ากลุ่มผู้นำเพียงอย่างเดียว ข้อเสนอแนะนำไปสู่จุดเปลี่ยนที่สำคัญขององค์กร และทำ ให้เกิดความสำนึกต่อความเป็นชาติอินโดนีเซียในบรรดาหมู่เกาะต่างๆ⁵⁹ อย่างไรก็ตามองค์กรนี้ ล้มเลิกไปใน ค.ศ. 1935⁶⁰

องค์กรทางการเมืององค์กรที่สอง คือ ซาเรกัต อิสลาม (Sarekat Islam) ตามมาคือองค์กร โมฮัมหมัดดิยาห์ (Mohammadiya) ทั้งสองต่างเป็นองค์กรอิสลามที่มีสมาชิกจบมาจากกรุงไคโร (Cairo) เมืองหลวงของประเทศอียิปต์ ซึ่งเป็นประเทศที่สนับสนุนให้เกิดการปฏิรูปศาสนาอิสลาม (Reformist Islam) และต่อต้านลัทธิอาณานิคม แม้ว่ากลุ่มเหล่านี้จะเป็นคนหนุ่ม แต่ก็ไม่ได้มี

⁵⁶ Ibid., pp. 20-21.

⁵⁷ I Wayan Badrika, *Sejarah Nasional Indonesia dan Umum SMA* [แบบเรียนประวัติศาสตร์ชาติ อินโดนีเซียระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย] (Jakarta: Erlangga, 2004), p. 263.

⁵⁸ Clive J. Christie, *Southeast Asia in the Twentieth Century: A Reader* (London: I.B. Tauris, 1998), p. 44.

⁵⁹ ทวีศักดิ์ เผือกสม, *อินโดนีเซียรายา: รัฐจาริตสู่ "ชาติ" ในจินตนาการ* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547), หน้า 83.

⁶⁰ Brian Bell, *Insight Guides Indonesia* (Singapore: Hofer Press), p. 51.

บทบาทในการพัฒนาแนวคิดเรื่องชาตินิยมเท่ากับกลุ่มอื่น นอกจากนั้นยังมีกลุ่มนักชาตินิยมบางกลุ่มที่ไม่ได้เกิดขึ้นในหมู่เกาะอินดีส แต่เกิดในเนเธอร์แลนด์ที่เป็นประเทศแม่ด้วย⁶¹

การรวมตัวของนักศึกษาที่ไปเรียนต่อในประเทศเนเธอร์แลนด์ช่วงทศวรรษ 1920 ประกอบด้วย มุฮัมหมัด ฮัตตา (Muhammad Hatta) นักชาตินิยม และนักศึกษาอินโดนีเซียที่เรียนที่ประเทศเนเธอร์แลนด์รวมกลุ่มกันก่อตั้งกลุ่ม Indische Vereeninging เพื่ออภิปรายเกี่ยวกับเรื่องปัญหาทางการเมืองในหมู่เกาะอินดีส ในช่วงปี ค.ศ. 1922 เริ่มมีความเข้มข้นขึ้นเนื่องจากฮัตตา กลายมาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญและเป็นผู้นำหนึ่งในขบวนการชาตินิยม ต่อมา ค.ศ. 1925 กลุ่มอินดีส (Indische Vereeninging) ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นเปอริฮิมปูนัน อินโดนีเซีย (Perhimpunan Indonesia) หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มคนหนุ่มในรูปแบบสโมสรนักศึกษา โดยยึดหลักความเป็นอินโดนีเซีย หนึ่งการเปลี่ยนชื่อองค์กรนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ขององค์กรด้วย คือ การแสดงความเป็นชาตินิยมผ่านการตั้งชื่อองค์กรด้วยภาษาอินโดนีเซีย⁶²

ต้นทศวรรษที่ 1920 เกิดปรากฏการณ์สำคัญทางสังคมในหมู่เกาะอินดีส นั่นคือ การกำเนิดของโรงเรียนตามัน ซิสวา (Taman Siswa) ผู้ก่อตั้ง คือ ระเด่นมัส ซูวาดี ซูร์ยานิงรัต หรือ เดวันตารา (Raden Mas Suwadi Suryaningrat หรือ Dewantara)⁶³ เป็นโรงเรียนที่ถ่ายทอดความคิดเกี่ยวกับชาตินิยม แต่ยังไม่ได้รับความสนใจมากนักจากนักชาตินิยมที่เคลื่อนไหวอยู่ในขณะนั้น หรือจากรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีสเอง ครั้นในช่วงทศวรรษ 1930 รัฐบาลอาณานิคมเริ่มปราบปรามขบวนการหัวก้าวหน้าที่นำโดยซูการ์โนและฮัตตา เป็นต้น ส่วนโรงเรียนตามัน ซิสวา ก็ได้แพร่ไปในพื้นที่ต่างๆ ของเกาะชวาและเกาะอื่นๆ โดยในช่วงทศวรรษ 1930 โรงเรียนตามัน ซิสวา ได้ต่อต้านรัฐบาลอาณานิคมที่เข้ามาแทรกแซงกิจการของโรงเรียน ทำให้รัฐบาลอาณานิคมเห็นว่า โรงเรียนตามัน ซิสวา เป็นองค์กรชาตินิยมที่มีความสำคัญไม่ควรมองข้าม ทั้งนี้แนวคิดสำคัญของโรงเรียนตามัน ซิสวา คือ การปลูกฝังเรื่องชาตินิยมและวัฒนธรรมชาติโดยวางอยู่บนพื้นฐานของประเพณีวัฒนธรรมแบบชวาเพื่อสร้างความเป็นหนึ่งของชาติอินโดนีเซีย ที่ระบบการศึกษาแบบตะวันตกของดัตช์ไม่สามารถเอื้อให้เกิดขึ้นได้ ตามความเห็นของผู้ก่อตั้งโรงเรียน ตามัน ซิสวา นโยบายการศึกษาของดัตช์ต่ออาณานิคมนั้นเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อนโยบายอาณานิคมเท่านั้น ดังนั้นการศึกษาแห่งชาติที่คนอินโดนีเซียเป็นฝ่ายสร้างขึ้นมาเองนี้ ควร

⁶¹ Ibid.

⁶² ออรอนงค์ ทิพย์พิมล, “ขบวนการนักศึกษาอินโดนีเซียกับการสิ้นสุดอำนาจของประธานาธิบดีซูฮาร์โต,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), หน้า 22.

⁶³ ผู้ก่อตั้งคือ ระเด่นมัส ซูวาดี ซูร์ยานิงรัต หรือ เดวันตาราผู้ก่อตั้งโรงเรียนตามัน ซิสวา

จะต้องได้รับการพัฒนาเพื่อปลูกฝังให้เกิดแนวคิดในเรื่องการเรียกร้องเอกราชและความเป็นหนึ่ง
ของชาติ⁶⁴

ในทศวรรษที่ 1940 โรงเรียนตามัน ซิสวา ให้ความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายระหว่าง
กลุ่มผู้หญิง และเชิดชูคาร์ดินีในฐานะแบบอย่างของผู้หญิงสมัยใหม่ ให้ความสำคัญเรื่องการศึกษา
แก่ชาวพื้นเมือง ได้มีการรวมตัวของกลุ่มผู้หญิงเพื่อสร้างความเป็นหนึ่งในกลุ่มผู้หญิงโรงเรียนตา
มัน ซิสวา ในวันที่ 19-20 เมษายน ค.ศ. 1941 สองวันก่อนวันครบรอบวันเกิดคาร์ดินี นำโดย โนนา
ซาลาม่าห์ (Nona Salamah) ในวันดังกล่าวนี้มีการร้องเพลง “อึบู คาร์ดินี” (Ibu Kartini) เพื่อรำลึก
ถึงการจากไปของคาร์ดินี⁶⁵ บทเพลงคาร์ดินีได้สะท้อนให้เห็นถึงความรักที่ผู้หญิงมีต่ออึบูคาร์ดินี
และความรักที่คาร์ดินีมีต่อบ้านเมือง⁶⁶

การเคลื่อนไหวของนักศึกษาตินิยมเหล่านี้มาจากบุคคลที่เคยได้รับการศึกษาจากตะวันตก
ทั้งสิ้น สิ่งที่น่าสังเกตอีกประการคือ การศึกษาแบบตะวันตกทำให้มีการริเริ่มสร้างโรงเรียนในหมู่
เกาะอินโดนีส์ด้วย โรงเรียนที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ความคิดเกี่ยวกับชาตินิยม คือ โรงเรียน
ตามัน ซิสวา ซึ่งถือว่าเป็นผลผลิตของนักศึกษาตินิยมที่ต้องการให้การศึกษแก่ชาวพื้นเมือง โดยไม่
ขึ้นอยู่กับระบบการศึกษาแบบตะวันตกอีกต่อไป แต่ปลูกฝังความคิดชาตินิยมให้แก่ชาวพื้นเมืองใน
หมู่เกาะอินโดนีส์ ต่อมาเมื่อมีการเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยมมากขึ้น ทางกลุ่มผู้นำชาตินิยมจึง
มีการสร้างสัญลักษณ์เกี่ยวกับคาร์ดินี เพื่อต้องการเสียงสนับสนุนจากผู้หญิงในการต่อต้านรัฐบาล
อาณานิคมในหมู่เกาะอินโดนีส์ โดยสร้างภาพคาร์ดินีในฐานะ “ผู้ปลดปล่อยผู้หญิงพื้นเมือง”⁶⁷

จากกรณีศึกษาของศักรบุตี อุโตโม และโรงเรียนตามัน ซิสวา กลุ่มนักศึกษาตินิยมรุ่นบุกเบิก
ชี้ให้เห็นว่า ชาวพื้นเมืองที่มีการศึกษาส่วนใหญ่รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับคาร์ดินีตั้งแต่เมื่อคาร์ดินีมีชีวิต
อยู่ เห็นความสำคัญของแนวคิด และเชื่อมั่นอย่างคาร์ดินีว่า การเปิดโอกาสและส่งเสริมการศึกษา
จะช่วยให้ชาวพื้นเมืองตระหนักถึงสิทธิและต้องการมีชีวิตที่ดีขึ้น จึงเน้นบทบาทของคาร์ดินีในฐานะ
ผู้ที่มีความคิดสมัยใหม่ เป็นหนึ่งในผู้หญิงพื้นเมืองผู้บุกเบิกแนวคิดเรื่องการศึกษาแบบตะวันตก
เป็นศูนย์กลางของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และยกย่องให้คาร์ดินีเป็นคนสำคัญคนหนึ่งของ
ขบวนการชาตินิยมที่จะมีบทบาทในการกอบกู้เอกราชต่อไป การให้ความสำคัญกับคาร์ดินีนี้เอง

⁶⁴ อรอนงค์ ทิพย์พิมล, “บทบาทนักศึกษาอินโดนีเซียกับการสิ้นสุดอำนาจของประธานาธิบดีซูฮาร์โต,”
หน้า 23.

⁶⁵ Njonja Dasoeki, “Semangat R.A. Kartini Semangkin Hidoep,” [จิตวิญญาณของคาร์ดินีที่ยังนาน
วันยังมีชีวิต] *Keoetamaan* 7 (Mei 1941): 8-9.

⁶⁶ Kardinah Reksonegoro, “Introduction,” in *Tiga Saudara: Kartini Roekmini Kardinah* [สามพี่น้อง : คาร์ดินี, รือคมินี, คาร์ดินะห์] (Rembang: PEM.KAB, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์), p. i.

⁶⁷ Hurustiati Subandrio, *Kartini* [คาร์ดินี] (Jakarta: Penerbit Djambatan, 1950), p. 55.

ช่วยดึงกลุ่มผู้หญิงให้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวชาตินิยม ผ่านการเข้าร่วมในองค์กรชาตินิยมต่างๆ องค์กรและกิจกรรมของผู้หญิงอย่างต่อเนื่อง

3.3 การสร้างภาพคาร์ตินีโดยกลุ่มผู้หญิง

ข้าราชการชาวดัตช์สร้างภาพคาร์ตินีในฐานะ “ผู้นำการศึกษาของสตรีพื้นเมือง” ผ่านการพิมพ์จดหมายคาร์ตินี จนส่งผลให้มีการรวมตัวกันของผู้หญิงเพื่อเรียกร้องสิทธิในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการเรียกร้องสิทธิด้านการศึกษาเป็นอันดับแรก กล่าวได้ว่าประวัติของคาร์ตินีได้สร้างแรงบันดาลใจให้กับทั้งนักชาตินิยมและกลุ่มสตรีนิยมในเวลาต่อมา⁶⁸

องค์กรผู้หญิงชาวองค์กรแรกชื่อ ปูตรี มาร์ดิกา (Putri Mardika) หรือ Free Women ก่อตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1912 และได้รับการสนับสนุนจากองค์กรบุติ โอตโม องค์กรบุติ มาร์ดิกาผลิตนิตยสารผู้หญิง ที่พิมพ์บทความเกี่ยวกับเด็ก การแต่งงาน การที่ผู้ชายมีภรรยาหลายคน และการบังคับแต่งงาน ประเด็นเหล่านี้ล้วนแต่เป็นประเด็นที่คาร์ตินีได้ให้ความสนใจ⁶⁹

ใน ค.ศ. 1920 มีการสนับสนุนการศึกษาให้กับผู้หญิง มีการขยายตัวของโรงเรียน เซอโคละห์ เคอคูตามาอัน อิสตรี (Sekolah keutamaan Istri) ตั้งขึ้นที่ ปรียันงัน โรงเรียนวานิตา ซูซิลลา (Wanita Susila) ที่ปาเล็มบัง โรงเรียนเรตโน ซูซิลโล (Retno Susilo) ที่โบโจเนอโกเร โรงเรียนซิสวารินี (Siswarini) ที่โซโล ซึ่งโรงเรียนที่สร้างขึ้นได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐบาลและองค์กรเอกชน⁷⁰ ช่วงเวลานี้กลุ่มผู้หญิงได้สร้างองค์กรและเครือข่ายของตนเพิ่มมากขึ้น อาทิ องค์กรวานิตา อูโตโม (Wanita Utomo) องค์กรวานิตา คาทอลิก (Wanita Katolik) กลุ่มปูตรีอินโดนีเซีย (Putri Indonesia) และกลุ่มจง อิสลามมีเทน (Jong Islamieten) เป็นกลุ่มเยาวชนชาวทั่วไป เป็นต้น⁷¹ กลุ่มต่างๆ เหล่านี้ได้เคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิทางด้านการศึกษาให้กับผู้หญิง อย่างไรก็ตามการรวมตัวของผู้หญิงกลุ่มเหล่านี้ยังคงประสบปัญหาอย่างชัดเจนในเรื่องความหลากหลายทางด้านชาติพันธุ์ อันเนื่องมาจากกลุ่มผู้หญิงเหล่านี้มาจากพื้นที่ที่แตกต่างกัน

⁶⁸ Ediati Kamil, “Srikandi Indonesia yang Harum Namanya,” [ศรีกานดีแห่งอินโดนีเซียผู้มีชื่อเสียง] *Femina* 9-19 (Maret-April 1975): 33-39.

⁶⁹ Kathryn Robinson, *Gender, Islam and Democracy in Indonesia* (London: Routledge, 2009), p. 39.

⁷⁰ Suryanto Sastroatmodjo, *Tragedi Kartini* [โศกนาฏกรรมคาร์ตินี], p. 81.

⁷¹ I Wayan Badrika, *Sejarah Nasional Indonesia dan Umum SMA* [แบบเรียนประวัติศาสตร์ชาติอินโดนีเซียระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย], p. 261.

ความแตกต่างทางชาติพันธุ์ของกลุ่มผู้หญิงนำไปสู่การประชุมสภาผู้หญิงครั้งแรกเมื่อวันที่ 22 ธันวาคม ค.ศ. 1928 ที่เยอกยาการ์ตา มีการตั้งองค์กรเพื่อผู้หญิงชื่อว่า ความเป็นหนึ่งของผู้หญิง สาธารณรัฐอินโดนีเซีย (Persatuan Wanita Republik Indonesia) มีคำย่อว่า เปอร์วาริ (Perwari) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของผู้หญิงอินโดนีเซีย และเพื่อแก้ปัญหาของผู้หญิงในเรื่องการศึกษาและการแต่งงาน เนื่องจากทั้งสองประเด็นนี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงพื้นเมืองมานานนับศตวรรษ⁷² การประชุมครั้งนี้ หนีบยกผู้นำหญิงในอดีตเพื่อให้ผู้หญิงเกิดแรงบันดาลใจในการเคลื่อนไหวมากขึ้น ซึ่งได้แก่ คาร์ตินีเป็นตัวอย่างของผู้หญิงพื้นเมืองที่มีความสามารถในด้านการศึกษา⁷³ นอกเหนือจากนี้ยังมี ระเด่นอายุ อาเจ็ง เซอรััง (Raden Ayu Ageng Serang, ค.ศ. 1752-1828) ผู้ต่อต้านชาวต่างชาติในตอนกลางของชวา ทั้งเป็นที่ปรึกษาให้กับ โอรสองค์โตของสุลต่านอามังคูบวานาที่ 3 (Sulatan Amangkubuwana III) นามว่า ดีโปเนโกริ (Diponegoro)⁷⁴ ผู้หญิงคนต่อมาที่ได้รับการกล่าวถึงคือ จุต ยัค ดิน (Cut Nyak Dien, ค.ศ. 1850-1908) ได้รับการยกย่องว่าเป็นวีรสตรีแห่งอาเจห์ ผู้เข้าร่วมทำสงครามกับดัตช์ ในปี ค.ศ. 1873⁷⁵ และจุต มอเตีย (Cut Metuia, ค.ศ. 1870-1910)⁷⁶ ธิดาของเจ้าชายเจ้าชายสุรจันชะห์ (Surjansjah) ผู้ต่อต้านชาวต่างชาติในกาลิมันตัน การประชุมสภาผู้หญิงในครั้งนี้ยังสนับสนุนแนวคิดเรื่องชาตินิยมกลุ่มเยาวชนหนุ่มสาว (Sumpah pemuda) ที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกได้เผยแพร่แนวคิดของนักชาตินิยมที่เน้นโดยซูการ์โน เรื่อง “หนึ่งพลเมือง หนึ่งภาษา หนึ่งชาติ” (one people, one language, one nation)⁷⁷

หากเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างคาร์ตินีและผู้นำหญิงในอดีตที่กล่าวมาข้างต้น สามารถวิเคราะห์ได้ว่า บรรดาผู้นำหญิงเหล่านี้เหมือนกับคาร์ตินีตรงที่เป็นเชื้อสายชนชั้นสูงเท่านั้น นอกนั้นมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ คาร์ตินีมิใช่ผู้นำที่มีบทบาทสำคัญในด้านการสู้รบเคียงบ่าเคียงไหล่กับสามีเหมือนผู้นำสตรีคนอื่น อีกทั้งคาร์ตินีเป็นผู้นำความคิดที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ขณะที่ผู้นำหญิงคนอื่นๆ ในอดีตไม่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก เช่นเดียวกันกับกลุ่ม

⁷² Susan Blackburn, *Kongres Perempuan Pertama* [การประชุมสภาผู้หญิงครั้งแรก] (Jakarta: Yayasan Obor Indonesia, 2007), p. 53.

⁷³ Elizabeth Martyn, *The Women's Movement in Post-Colonial Indonesia: Gender and Nation in a New Democracy*, p. 218.

⁷⁴ Bernard H. M. Vlekke, *Nusantara: A History of Indonesia* (The Hague and Bandung: W. Van Hoeve), p. 284.

⁷⁵ วิทยา สุจริตธนารักษ์ และสุภาศพรพรณ ชันชัย, *อดีตและอนาคตของอะเจห์*, หน้า 37.

⁷⁶ Elizabeth Martyn, *The Women's Movement in Post-Colonial Indonesia: Gender and Nation in a New Democracy*, p. 228.

⁷⁷ ทวีศักดิ์ เผือกสม, *อินโดนีเซียรายา: รัฐจาริต สู “ชาติ” ในจินตนาการ*, หน้า 90.

ผู้นำหญิงรุ่นใหม่ยุคหลังคาร์ตินี ได้แก่ ไอศยาดะห์ลัน (Aisyah Dahlan)⁷⁸ ซิติ รูฮานา คูสตูส (Siti Roehana Koeddoes, ค.ศ. 1884-1972) ทั้งสองมีบทบาทในการเรียกร้องให้ผู้หญิงได้รับการศึกษาและมีบทบาทในการสร้างโรงเรียนให้กับผู้หญิงในอนาคต แต่เป็นความรู้เกี่ยวกับการศึกษาศาสนาแบบอิสลาม ซึ่งการหยิบยกเอาประวัติของผู้นำหญิงคนสำคัญนั้นมีอิทธิพลต่อกลุ่มผู้หญิงรุ่นหลังให้มีการรวมตัวกันก่อตั้งเป็นองค์กรต่างๆ ขึ้นในเวลาต่อมา⁷⁹

การยกย่องผู้นำหญิงในประวัติศาสตร์เป็นวิธีการที่สำคัญของการพัฒนาผู้หญิงให้เกิดความรู้และความก้าวหน้าในชีวิต หลังจากจัดตั้งองค์กรเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงแล้ว นำไปสู่การประชุมสภาสำหรับผู้หญิงครั้งแรกในปี ค.ศ. 1928 และส่งผลให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในกลุ่มผู้หญิงจนสามารถรวมตัวกลายเป็นกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ ดังนี้

3.3.1 กลุ่มเยาวชนผู้หญิง

การประชุมสภาผู้หญิงในปี ค.ศ. 1928 ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของเยาวชนหญิงภายใต้องค์กรที่มีชื่อว่า กลุ่มเยาวชนชาวจองชวา (Jong Java) คาร์ตินีริเริ่มที่จะก่อตั้งองค์กรนี้ตั้งแต่ ค.ศ. 1903 แต่ไม่สำเร็จเนื่องจากคาร์ตินีเสียชีวิตเสียก่อน หลักฐานจากบันทึกของคาร์ตินีระบุว่า กลุ่มเยาวชนจองชวา หมายถึง กลุ่มเยาวชนสาวชวา อย่างไรก็ตาม ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งองค์กรนี้ให้เป็นรูปธรรมคือ บรรดาน้องสาวของคาร์ตินีสวมคน ได้แก่ รือคมิณี คาร์ตินะห์ และซูมาตริ ทั้งสามคนได้รับการศึกษาจากโรงเรียนระดับชั้นประถมศึกษาของดัตช์ จนสามารถอ่านและเขียนภาษาดัตช์ได้ แต่คาร์ตินีเป็นที่รู้จักมากกว่าพี่น้องคนอื่นๆ อาจเป็นเพราะเป็นที่รู้จักทั้งในกลุ่มชาวดัตช์และชาวพื้นเมืองระดับสูง ได้สร้างโรงเรียนสำหรับชาวพื้นเมืองขึ้น และเสียชีวิตเมื่ออายุน้อย คาร์ตินีจึงเป็นแรงบันดาลใจให้กับบรรดาน้องสาวของเธอ รือคมิณีศึกษาต่อจนกระทั่งได้รับประกาศนียบัตรภาษาดัตช์จากสุราบายา (Surabaya) ขณะที่คาร์ตินารีได้สนับสนุนเครือข่ายเยาวชนผู้หญิง และซูมาตริมีบทบาทสำคัญต่อการบุกเบิกการจัดตั้งค่ายเยาวชนหนุ่มสาวชวาที่กระตุ้นให้ผู้หญิงได้รับการศึกษาจากตะวันตกมากขึ้น⁸⁰

การก่อตั้งองค์กรกลุ่มเยาวชนชาวจองชวาเกิดขึ้นจากการสร้างเครือข่ายเพื่อระลึกถึงการจากไปของคาร์ตินีผู้เป็นพี่สาว และเพื่อสานต่อเจตนารมณ์ของคาร์ตินีครั้งที่ยังมีชีวิต มีบันทึกของ

⁷⁸ ผู้ทำวิจัยยังไม่พบหลักฐานที่ปรากฏปีเกิดและปีที่เสียชีวิต

⁷⁹ Hamka, "Pembela Perempoean," [ผู้ปกป้องผู้หญิง] *Keoetamaan Isteri* 2 (Februari 1940): 22-23.

⁸⁰ Maria, "Walanda Suara wanita sezaman," [เสียงของผู้หญิงแห่งยุคสมัย] *Femina* 150 (April 1979): 70.

บรรดาพี่น้องทั้งสามคนที่กล่าวถึงความคิดของคาร์ตินีและความคาดหวังในการสร้างกลุ่มเยาวชนผู้หญิง ไว้ว่า

พวกเขาจะต้องให้การสนับสนุนกลุ่มเยาวชนอย่างเต็มความสามารถ กลุ่มเยาวชนของชวา จะสร้างความเป็นหนึ่งและความก้าวหน้าให้กับกลุ่มของผู้หญิง เพราะต่อไปในภายภาคหน้า พวกเขาจะเข้ามาทำงานให้กับบ้านเมืองของพวกเขาเอง และพวกเขาพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่นทุกเมื่อหากใครต้องการ⁸¹

การเกิดขึ้นของกลุ่มเยาวชนของชวากลายเป็นส่วนหนึ่งในการผลักดันให้กลุ่มเยาวชนเกิดความคิดที่จะพัฒนาตนเองเพื่อความก้าวหน้าในชีวิต และใช้ความรู้ที่ได้มาพัฒนาบ้านเมืองต่อไป นอกจากการส่งเสริมทางการศึกษาของกลุ่มผู้หญิงแล้ว กลุ่มเยาวชนชวารวมตัวกันทำกิจกรรม เช่น การเขียนหนังสือเกี่ยวกับผู้หญิง การพิมพ์สื่อสิ่งพิมพ์ที่สะท้อนถึงข่าวสารการทำกิจกรรมของผู้หญิง เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มรับรู้ข่าวสารและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน⁸² เป็นที่น่าสังเกตว่ากลุ่มเยาวชนชวานี้สร้างภาพคาร์ตินีในฐานะ “ผู้ปลดปล่อยผู้หญิงพื้นเมือง” เช่นเดียวกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงในยุคแรกๆ

ครั้นในปี ค.ศ. 1930-1935 อิทธิพลของกลุ่มเยาวชนหญิงรุ่นใหม่มีส่วนทำให้มีผู้หญิงได้รับการพัฒนาทางการศึกษาในอัตราที่สูงขึ้น แม้กระนั้นก็ยังประสบปัญหาอยู่บ้าง เช่น กลุ่มผู้หญิงที่เข้าร่วมกลุ่มส่วนใหญ่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ทำให้มีความแตกต่างทางความคิด บางครั้งก่อให้เกิดความรู้สึกที่ขัดแย้งกัน เพราะสมาชิกบางคนที่อยู่ในพื้นที่ที่ห่างไกลอาจจะมีอุปสรรคในการรับทราบข่าวสารและความเคลื่อนไหวต่างๆ เป็นต้น⁸³ อย่างไรก็ตาม ต่อมาได้มีการพัฒนาเกี่ยวกับการศึกษาของผู้หญิงมากขึ้น ในช่วงปี ค.ศ. 1930-1938 ได้มีการสร้างโรงเรียนเพื่อผู้หญิงเป็นโรงเรียนที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลและเอกชนร่วมกัน ซึ่งปรากฏดังตารางต่อไปนี้

⁸¹ Sitisoesmandar Soeroto, *Kartini Sebuah Biografi* [ประวัติคาร์ตินี], p. 335.

⁸² การพัฒนาสื่อสิ่งพิมพ์เป็นผลมาจากอิทธิพลของดัตช์ในยุคอาณานิคม เพื่อแพร่กระจายความรู้แบบตะวันตก ซึ่งมีเรื่องราวของคาร์ตินีแห่งหมู่เกาะอินโดนีส์ในฐานะผู้ปลดปล่อยผู้หญิงอินโดนีเซีย ดูรายละเอียดใน C.A.O van Nieuwenhuijze, “Broadening Indonesian Horizons,” *Pacific Affairs* 25, 4 (December 1952): 399-400.

⁸³ Ediaty Kamil, “Srikandi Indonesia yang Harum Namanya,” [ศรีกานดีแห่งอินโดนีเซียผู้มีชื่อเสียง], p. 32.

ตารางที่ 3.1: จำนวนนักเรียนในโรงเรียนสตรีประเภทต่างๆ ระหว่างค.ศ. 1930–1938⁸⁴

ประเภทของโรงเรียน	ชื่อโรงเรียน	จำนวนนักเรียน (คน)
(1) โรงเรียนขั้นพื้นฐาน (Vervolg) เป็นโรงเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6	Sekolah Gubermen	333, 908
	Sekolah Gemeente	1,590
	Sekolah Bersubsidi	66,311
(2) โรงเรียนระดับประถมและมัธยม ชั้นประถมศึกษา 1-6 และมัธยมศึกษาที่ 1-3	Sekolah Gubermen	17,081
	Sekolah Gemeente	345
	Sekolah Bersubsidi	9,352
(3) โรงเรียน Mulo เป็นโรงเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา	Mulo	1,235
	HBS (โรงเรียนระดับ มัธยม)	345

ตารางดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงจำนวนของผู้หญิงพื้นเมืองที่ได้รับการพัฒนาตามที่รัฐบาลอาณานิคมกำหนด โรงเรียนขั้นพื้นฐาน (Vervolg) มีจำนวนนักเรียนมากกว่าชั้นอื่นๆ ขณะที่โรงเรียนระดับมัธยม (Mulo) มีจำนวนนักเรียนหญิงพื้นเมืองน้อยมาก อันเนื่องจากการสงวนสิทธิ์ให้แก่กลุ่มชนชั้นสูงเท่านั้น ต่อมาในปี ค.ศ. 1938 มีการรวมกลุ่มเยาวชนผู้หญิงชนชั้นล่างที่ชื่อว่า กลุ่มเยาวชนผู้หญิง (Pemuda putrid) เพื่อลดช่องว่างทางการศึกษาระหว่างกลุ่มผู้หญิงชั้นสูงกับผู้หญิงชั้นล่าง รวมทั้งต้องการพัฒนาคุณภาพของโรงเรียน (Sekolah-sekolah) และอัตลักษณ์ของคนในชาติ (Indonesia: Identitas Bangsa)⁸⁵ อย่างไรก็ตามกลุ่มเครือข่ายเยาวชนหญิงรุ่นใหม่เหล่านี้ได้เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการพัฒนาเทคโนโลยีทางด้านสื่อสิ่งพิมพ์ โดยเฉพาะเมื่อมีการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวของผู้หญิงขึ้นมา เพราะเนื่องจากการขยายตัวของกรพิมพ์

3.3.2 นิตยสารผู้หญิง

นิตยสารผู้หญิงที่ตีพิมพ์เกี่ยวกับคาร์ดินีเล่มแรกๆ ในหมู่เกาะอินดิส ชื่อ **นิตยสารเคออุตามาอัน อิสตรี** (Keoetamaan Isteri- แปลเป็นไทยได้ความว่า ความเหนือกว่าของภรรยา) ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1939 ฉลองครบรอบ 35 ปีแห่งการจากไปของคาร์ดินี หน้าปกเป็นรูปถ่ายคาร์ดินีครึ่งตัว สวมเสื้อเกอบายา⁸⁶ **นิตยสารเคออุตามาอัน อิสตรี** นี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอข่าวสาร

⁸⁴ Suryanto Sastroatmodjo, *Tragedi Kartini* [โศกนาฏกรรมคาร์ดินี], p. 80.

⁸⁵ Sartono Kartodirdjo, *Indonesian Historiography*, p. 13.

⁸⁶ P.B., "Hari Iboe," [วันแม่] *Keoetamaan Isteri* 1 (Januari 1939): 23.

เกี่ยวกับผู้หญิงด้านต่างๆ ได้แก่ ครอบครัว สังคม และเศรษฐกิจ ในฉบับที่ 4 คอลัมน์ “Hari Iboe” ปรากฏบทความชื่อ “แม่คาร์ตินี” (Ibu Kartini) ที่เสนอคาร์ตินีในฐานะ “แม่” เพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาทความเป็นแม่และภรรยาที่ดี⁸⁷

นิตยสาร ชื่อ **เคออุตามาอัน อีสตรี** เกิดขึ้นมาในสภาพสังคมที่ผู้หญิงต้องการปลดปล่อย อิศรภาพให้กับตัวเองจากการถูกกดขี่ของผู้ชายและการตกอยู่ภายใต้จารีตประเพณีดั้งเดิมของชวามันร้อยๆ ปี การเผยแพร่ นิตยสาร **เคออุตามาอัน อีสตรี** ในหมู่เกาะอินโดนีเซียจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่กลุ่มผู้หญิงต้องการปลดปล่อยตนเองจากการถูกครอบงำของผู้ชายและความต้องการแลกเปลี่ยนทัศนคติของผู้หญิงในกลุ่มนักเขียน หรือการเสนอข่าวสารที่เป็นประโยชน์ให้กับผู้หญิงได้รับทราบ และยังมีส่วนช่วยสร้างภาพความเป็นแม่ของคาร์ตินีด้วยการแทนคำว่า “Ibu Kartini” หมายถึง “แม่ทัพผู้ปลดปล่อยผู้หญิงชวา”⁸⁸

ภาพ 3.2 นิตยสารผู้หญิง **Keoetamaan Isteri** [แปลเป็นไทยได้ความว่า ความเหนือกว่าของภรรยา] พิมพ์ขึ้นในปี ค.ศ. 1939 [วาระ 35 ปี ของการจากไปของคาร์ตินี]⁸⁹

⁸⁷ Ibid., p. 5.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Ibid.

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานจากบันทึกของกลุ่มผู้หญิงแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับคาร์ตินี ดังนี้ ออเม็ด ซูบาร์โจ (Ahmad Subardjo) หนึ่งในผู้นำกลุ่มเยาวชนผู้หญิง ได้ให้ความเห็นว่าการคาร์ตินีเป็นต้นแบบความคิดของผู้หญิงด้านการพัฒนาการประกอบอาชีพของผู้หญิง โดยอาศัยการศึกษาเป็นพื้นฐาน จนในที่สุดทำให้คาร์ตินีได้รับการยกย่องว่าเป็น “ผู้นำในการปลดปล่อยผู้หญิงพื้นเมือง” (Tokoh Emansipasi Wanita)⁹⁰ ทั้งนี้ในความคิดของคาร์ตินีขณะที่เธอมีชีวิตอยู่ การปลดปล่อยผู้หญิงไม่ใช่อาศัยเฉพาะการให้ความรู้เพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยความรู้ความสามารถด้านแนวทางการจัดการที่ดีด้วย นอกจากนี้ การเลือกคู่ครอง การเลือกอาชีพ หรือแม้กระทั่งการเลือกโอกาสที่ดีในชีวิตควรกำหนดได้ด้วยตัวเอง เนื่องจากคาร์ตินีไม่ต้องการให้ผู้หญิงต้องทนทุกข์ทรมานกับสิ่งที่เกิดขึ้นนั่นเอง⁹¹ ด้านมาเรีย อุลฟาห์ ซูบาดีโอ (Maria Ulfah Subadio) เป็นนักเคลื่อนไหวสิทธิสตรี เธอได้กล่าวถึงความสำคัญของการแกะสลักไม้ที่เจอปารา ซึ่งดินแดนแห่งนี้ในอดีตคือ บ้านเกิดของคาร์ตินี และการแกะสลักไม้จึงเป็นสัญลักษณ์ความงามของชาวพื้นเมือง⁹²

ในช่วงปี ค.ศ. 1938-1945 เป็นยุคที่ผู้หญิงออกมาเรียกร้องสิทธิของตนเองทั้งเรื่อง การศึกษา อาชีพของผู้หญิง และการมีภรรยาหลายคน ทั้งสามเรื่องนี้เป็นความคิดที่ท้าทายของผู้หญิงพื้นเมืองในหมู่เกาะอินดีส⁹³ นอกจากนี้ ยังปรากฏว่ามีการกล่าวถึงคาร์ตินีทางหนังสือพิมพ์ กล่าวคือ หนังสือพิมพ์ **จาฮายา (Cahaya)** ฉบับวันที่ 20 เมษายน 1943 ตีพิมพ์บทสัมภาษณ์ โอวิงค์ ซูร์ (Ovink-Soer) ภรรยาของข้าราชการชาวดัตช์และเป็นหนึ่งในผู้ที่คาร์ตินีเขียนจดหมายติดต่อด้วย เธอได้กล่าวชื่นชมคาร์ตินีว่า “คาร์ตินีเป็นผู้หญิงที่ขึ้นชื่อว่าเป็น “แม่” ผู้อุทิศทุกอย่างเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติโดยไม่คำนึงถึงความสุขส่วนตัว เป็นผู้หญิงที่มีจริยธรรมสูง เพราะฉะนั้นความก้าวหน้าของผู้หญิงพื้นเมืองชาว ไม่สามารถแยกออกจากคำว่าคาร์ตินี และเธอสมควรได้รับการบันทึกด้วยหมึกทองในประวัติศาสตร์ของผู้หญิงอินโดนีเซีย⁹⁴

ข้าราชการชาวดัตช์ กลุ่มนักชาตินิยม และกลุ่มผู้หญิงมีวัตถุประสงค์ในการสร้างภาพคาร์ตินีที่แตกต่างกัน ข้าราชการชาวดัตช์ใช้ระบบการศึกษาแบบตะวันตกที่มีความทันสมัย สร้างภาพคาร์ตินีในฐานะผู้ที่มีความสามารถทางการอ่าน การเขียน ภาษาดัตช์ นำไปสู่การยกย่องคาร์

⁹⁰ คำสัมภาษณ์ของ ออเม็ด ซูบาร์โจ (Ahmad Subardjo) เมื่อ ค.ศ. 1939 ดูรายละเอียดใน Hurustiati Subandrio, *Kartini* [คาร์ตินี], p. 80.

⁹¹ Ibid.

⁹² Sitisioemandari Soeroto, *Kartini Sebuah Biografi* [ประวัติคาร์ตินี], p. 83.

⁹³ Armijn Pane, “Semangat Kartini dalam Tjerita Roman,” [จิตวิญญาณของคาร์ตินีในนิยายเรื่อง “นิยายรักโรแมนติก”] *Keoetamaan Isteri* 2 (Mei 1940): 115.

⁹⁴ Haryati Soebadio, *Sebuah Biografi* [ประวัติคาร์ตินี], pp. 163-164.

ตินีให้เป็น “ผู้นำการศึกษาของสตรีพื้นเมือง” เพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาทของรัฐบาลอาณานิคมที่สนใจดูแลพัฒนาการศึกษาของสตรีพื้นเมืองและสามารถสร้างความเป็นตะวันตกให้ผู้หญิงพื้นเมืองได้ และเพื่อรักษาอำนาจการปกครองของตนในการบริหารงานในฐานะรัฐบาลอาณานิคม เนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีส ขณะเดียวกันกลุ่มชาวดัตช์ที่ต่อต้านการทำงานของรัฐบาลอาณานิคมในหมู่เกาะอินดีสสร้างภาพคาร์ตินีเพื่อปกป้องชาวพื้นเมือง ทั้งชี้ให้เห็นถึงความบกพร่องของข้าราชการชาวดัตช์ในการเข้ามาทำหน้าที่ดูแลระบบการศึกษาให้กับชาวพื้นเมือง

ขณะที่กลุ่มนักชาตินิยมให้ความสำคัญกับการสนับสนุนการรวมกลุ่มของผู้หญิงและการมีส่วนร่วมของผู้หญิงทางการเมือง ยกย่องคาร์ตินีให้เป็นตัวอย่างและผู้นำทางการศึกษาให้แก่ผู้หญิง เพื่อจุดประสงค์สูงสุดคือ เป็นแรงบันดาลใจในการเรียกร้องเอกราชให้กับหมู่เกาะอินดีส ส่วนกลุ่มผู้หญิงใช้คาร์ตินีเพื่อเป็นต้นแบบสำหรับการศึกษาแบบตะวันตกเช่นกัน กระตุ้นกลุ่มผู้หญิงพื้นเมืองให้มีโอกาสด้านการศึกษา เพราะที่ผ่านมาผู้หญิงถูกกีดกันไม่ให้ได้มีโอกาสได้รับการศึกษาเหมือนผู้ชาย ผู้หญิงถูกจำกัดพื้นที่ทางการศึกษาให้เรียนรู้เพียงงานบ้าน งานเรือน กอปรกับระบบจารีตประเพณีดั้งเดิมของชาวกายไต์หลักศาสนาอิสลามที่เอื้ออำนวยให้ผู้ชายได้รับโอกาสทางการศึกษามากกว่าผู้หญิง ผู้หญิงต้องแต่งงานตอนอายุยังน้อย และผู้ชายสามารถมีภรรยาหลายคนได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้เป็นจารีตประเพณีดั้งเดิมของชาวพื้นเมืองที่มีการสืบทอดกันมาร่วมศตวรรษ การปรากฏตัวของคาร์ตินีในฐานะ “ผู้นำการศึกษาของสตรีพื้นเมือง” จึงเป็นจุดเริ่มต้นของผู้หญิงในการเรียกร้องสิทธิทางด้านการศึกษาให้กับกลุ่มผู้หญิง ต่อมากลุ่มผู้หญิงยกย่องและสร้างภาพคาร์ตินี ในฐานะ “ผู้ปลดปล่อยผู้หญิงพื้นเมือง” โดยเฉพาะการปลดปล่อยผู้หญิงออกจากสังคมผู้ชายเป็นใหญ่ในสังคม แต่ก็อย่างไรก็ตามยังคงต้องเป็นแม่และภรรยาที่ดีด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

การสร้างภาพและการรับรู้เกี่ยวกับคาร์ดินีเยอกราช (ค.ศ. 1945-1967)

ภายหลังอินโดนีเซียได้รับเอกราชเมื่อ ค.ศ. 1945 อินโดนีเซียต้องเผชิญกับปัญหาในหลายด้าน เป็นต้นว่า ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ความขัดแย้งทางความคิดภายในกลุ่มนักศึกษาชาตินิยมเอง การเข้ามาแทรกแซงทางด้านการเมืองของรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ภายหลังการให้เอกราชแก่อินโดนีเซีย รวมทั้งการเรียกร้องสิทธิของกลุ่มทางสังคมต่างๆ อันรวมทั้งกลุ่มเรียกร้องสิทธิสตรี ฯลฯ ปัญหาเหล่านี้ล้วนแต่จะบั่นทอนเอกภาพของชาติที่เพิ่งเกิดใหม่ ด้วยเหตุนี้รัฐบาลของประธานาธิบดีซูการ์โนจึงต้องหาวิธีการเพื่อสร้างความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันของประเทศอินโดนีเซียที่เพิ่งถือกำเนิด กลุ่มผู้หญิงเป็นกลุ่มพลังทางการเมืองกลุ่มใหญ่ที่รัฐบาลซูการ์โนเล็งเห็นว่าน่าจะนำมาเป็นฐานสำคัญทางการเมืองด้วยเหตุผลสองประการคือ *ประการแรก* เมื่อพิจารณาในด้านปริมาณ ผู้หญิงเป็นกลุ่มประชากรที่มีจำนวนมากกว่าครึ่งหนึ่งของประชากรอินโดนีเซียตลอดสมัยรัฐบาลของซูการ์โน *ประการที่สอง* ในด้านการรณรงค์ทางการเมือง กลุ่มผู้หญิงถือเป็นกลุ่มที่มีเครือข่ายในการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิของตนที่กว้างขวางและเข้มแข็งมากที่สุดกลุ่มหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ หากรัฐบาลสามารถสร้างการเป็นพันธมิตรร่วมและนำพลังของกลุ่มผู้หญิงมาใช้สนับสนุนแนวนโยบายของรัฐบาล โดยเฉพาะในการรณรงค์เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพของอินโดนีเซีย ย่อมเป็นผลดีต่อรัฐบาล รัฐบาลซูการ์โนจึงเลือกใช้คาร์ดินีเป็นสัญลักษณ์ในการสื่อสารความคิดชาตินิยมตามแนวคิดของตน โดยผ่านวิธีการต่างๆ เพื่อสร้างความรู้สึกมีส่วนร่วมในการสร้างชาติและความภาคภูมิใจในตนเองของผู้หญิง เช่น การสร้างภาพคาร์ดินีให้สอดคล้องกับหลักปรัชญาศีลา การยกย่องคาร์ดินีขึ้นเป็นแบบอย่างของสตรีอินโดนีเซีย การเสนอภาพคาร์ดินีผ่านธนบัตร การสร้างอนุสาวรีย์คาร์ดินีเพื่อยกย่องในฐานะวีรสตรีผู้ต่อสู้เพื่ออิสรภาพแห่งชาติอินโดนีเซีย และการกำหนดให้มีวันแม่คาร์ดินีที่เปรียบเหมือนวันแม่แห่งชาติ ภายใต้การดำเนินการเหล่านี้ถือเป็นการสร้างและเผยแพร่ภาพลักษณ์ของคาร์ดินีขึ้นอย่างขนานใหญ่ ทั้งในบทบาทของความเป็นแม่ ผู้หญิง และวีรสตรี

4.1 พัฒนาการขบวนการชาตินิยมและการสร้างชาติอินโดนีเซีย

นับแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา อุดมการณ์ชาตินิยมได้เริ่มขยายตัวและเฟื่องฟูมากในหมู่นักศึกษาและบรรดาปัญญาชนในหมู่เกาะอินดีส การเคลื่อนไหวที่เริ่มปูทางให้กับ

อุดมการณ์ชาตินิยมในระยะเริ่มแรกเกิดขึ้นในหมู่ปัญญาชนที่กำลังศึกษาอยู่ในประเทศเนเธอร์แลนด์ โดยของค์กรบุดี อูโตโม (Budi Utomo, ค.ศ. 1908-1935) ได้ชื่อว่าเป็นขบวนการแรกๆ ภายใต้การริเริ่มของนายแพทย์วาฮิดิน ซูดิโรฮูโซโด (Wahidin Sudirohoesoedo) โดยสมาชิกส่วนใหญ่เป็นชนชั้นสูงชาวชวา แม้ว่าของค์กรบุดีอูโตโมจะก่อตั้งขึ้นมาในลักษณะองค์กรที่ไม่ดำเนินการทางการเมือง เน้นแนวทางเรียกร้องให้มีการปฏิรูป และจำกัดเป้าหมายอยู่เพียงแค่ชวาและมาดูรา เป็นสำคัญ แต่องค์กรนี้ก็ได้อิทธิพลให้กับองค์กรที่เคลื่อนไหวทางการเมืองในเวลาต่อมา อย่างเช่น สมาคมชาวหมู่เกาะอินดีส (The Indies Association) ซึ่งสมาชิกสำคัญบางคน เช่น ระเบิดัน ซูโตโม (Raden Soetomo) ก็เป็นสมาชิกของของค์กรบุดีอูโตโมอยู่แล้ว ส่วนการก่อตั้งสมาคมชาวหมู่เกาะอินดีสในระยะแรกก็เพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน² จนกระทั่งใน ค.ศ. 1922 สมาคมชาวหมู่เกาะอินดีสได้เปลี่ยนชื่อเป็น สมาคมชาวอินโดนีเซีย (Perhimpunan Indonesia: PI) โดยมีระเบิดัน ซูโตโมเป็นแกนนำ สมาคมมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการเรียกร้องเอกราชให้แก่หมู่เกาะอินดีส เมื่อระเบิดันซูโตโมเดินทางกลับมายังหมู่เกาะอินดีส เขาจึงเริ่มเคลื่อนไหวโดยการจัดตั้งชมรมการศึกษาแห่งเมืองสุราบายา (The Surabaya Study Club) เพื่อเตรียมความพร้อมทางด้านสังคมและเศรษฐกิจสำหรับการสร้างประเทศใหม่ที่เป็นเอกราช³

ต่อมาใน ค.ศ. 1930 ชมรมการศึกษาในสุราบายาได้กลายเป็นพรรคประชาชนอินโดนีเซีย (The Indonesian People's Party) ครั้นในปี ค.ศ. 1935 ของค์กรบุดีอูโตโมก็เข้าร่วมด้วย นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งชมรมขึ้นในอีกหลายแห่งในหมู่เกาะอินดีส เช่น ชมรมของนักชาตินิยมคนสำคัญของอินโดนีเซียคือซูการ์โน (Sukarno, ค.ศ. 1901-1970) ที่มีชื่อว่าชมรมการศึกษาทั่วไป (The General Study Club) จัดขึ้นที่เมืองบันดุง ชมรมนี้ได้รับความนิยมจากชาวพื้นเมืองอย่างมากเนื่องจากไม่ยอมร่วมมือกับรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ และเรียกร้องให้คืนเอกราชแก่อินโดนีเซียทันที ชมรมการศึกษาทั่วไปนี้กลายเป็นแกนนำสำคัญในการก่อตั้งสมาคมชาตินิยมอินโดนีเซีย (Perserikatan Nasional Indonesia) ในปี ค.ศ. 1927 และในปีถัดมาซูการ์โนและสมาชิกสำคัญได้เปลี่ยนชื่อสมาคมเป็นพรรคชาตินิยมอินโดนีเซีย (Partai Nasional Indonesia: PNI)⁴ อย่างไรก็

¹ George McTurnan Kahin, *Nationalism and Revolution in Indonesia* (Ithaca: Cornell University Press, 1952), p. 65; เอลซา ไชนูติน, *ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย*, แปลโดย เพ็ชรี สุมิตร, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโดยต่างประเทศไทย, 2552), หน้า 260-264.

² ภาวุดล ทรงประเสริฐ, *อินโดนีเซีย: อดีตและปัจจุบัน*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 266.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 267.

⁴ M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1200*, 4th edition (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2008), p. 218.

ตาม ช่วงปลายทศวรรษ 1920 แม้ขบวนการชาตินิยมของชุการ์โนจะได้รับความนิยม แต่ก็เป็นภัยคุกคามรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ด้วย สุดท้ายชุการ์โนจึงถูกจับกุมครั้งแรกใน ค.ศ. 1929-1931 และครั้งที่สองเมื่อ ค.ศ. 1933-1942⁵

นอกจากมีขบวนการเคลื่อนไหวชาตินิยมข้างต้นแล้ว ยังมีขบวนการเคลื่อนไหวชาตินิยมที่ใช้แนวคิดศาสนาอิสลามดำเนินการด้วย ที่สำคัญคือ องค์กรชาเรกัต ดากัง อิสลาม (Sarekat Dagang Islam) ก่อตั้งโดย ฮาจี ซามันฮูดี (Haji Samanhudi, ค.ศ. 1868-1956) พ่อค้าผ้าบาติกในสุราการ์ตา ต่อมาในปี ค.ศ. 1912 องค์กรดังกล่าวได้เปลี่ยนชื่อเป็น ชาเรกัตอิสลาม (Sarekat Islam: SI) เริ่มแรกเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มนักหัตถกรรมผ้าบาติกมุสลิม มีวัตถุประสงค์เพื่อต่อต้านความเข้าใจศาสนาอิสลามที่ผิดๆ ของชาวพื้นเมือง และเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชาวมุสลิมด้วยการต่อรองอำนาจผ่านมิติเศรษฐกิจ⁶ ต่อมาปี ค.ศ. 1916 ขบวนการชาเรกัตอิสลามก็เริ่มตกต่ำลง เพราะผลกระทบจากเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง (ค.ศ. 1914-1918) และสาเหตุจากความแตกแยกภายใน อันเนื่องจากในปี ค.ศ. 1922 ขบวนการชาเรกัตอิสลามเกิดการแข่งชันกันขึ้น ดังที่มีบางสาขาของขบวนการชาเรกัตอิสลาม เช่น ชาเรกัตอิสลาม เมอระห์ (Sarekat Islam Merah) คัดนำขบวนการชาเรกัตอิสลามมาผนวกกับแนวคิดคอมมิวนิสต์ เนื่องจากเห็นว่าศาสนาอิสลามเดิมและลัทธิคอมมิวนิสต์มีความคล้ายคลึงกัน⁷ สุดท้ายในปี ค.ศ. 1926 ขบวนการชาเรกัตอิสลามเดิมจึงตั้งสมาคมใหม่ขึ้น คือ นานห์ดลัตตุล อุลาม่า (Nahdlatul Ulama- NU) ส่วนสมาชิกที่มีแนวคิดคอมมิวนิสต์ก็ไปเข้าร่วมกับสหพันธ์คอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย (Partai Komunis Indonesia -PKI) ปลาย ค.ศ. 1925 รัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์เกรงว่าลัทธิคอมมิวนิสต์จะขยายตัวจึงควบคุมกิจกรรมและการเคลื่อนไหวต่างๆ อย่างเข้มงวด

ส่วนขบวนการชาตินิยมอีกกลุ่มหนึ่ง คือ ขบวนการโมฮัมหมัดดิยาห์ (Mohammadiyah, ค.ศ. 1912-1942) ก่อตั้งขึ้นที่เยอกยาการ์ตาโดยกลุ่มมุสลิมสายปฏิรูป (reformist Islam) กลุ่มนี้เป็นกลุ่มต่อต้านลัทธิอาณานิคม ได้เดินทางไปศึกษาศาสนาอิสลามและไปประกอบพิธีฮัจย์ที่นครเมกกะ แม้ว่าขบวนการนี้จะนำเสนอภาพความเป็นคนหนุ่ม แต่ก็ไม่ได้มีบทบาทในด้านการพัฒนาแนวคิดเรื่องชาตินิยมเท่ากับกลุ่มอื่นนัก⁸ ขบวนการโมฮัมหมัดดิยาห์ เน้นการปฏิรูปศาสนาอิสลาม

⁵ เอลซา ไชนูติน, **ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย**, แปลโดย เพ็ชรี สุมิตร, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโดยต่างประเทศไทย, 2552), หน้า 274.

⁶ M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1200*, pp. 200-201.

⁷ เอลซา ไชนูติน, **ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย**, หน้า 284.

⁸ อรอนงค์ ทิพย์พิมล, “บทบาทนักศึกษาอินโดนีเซียกับการสิ้นสุดอำนาจของประธานาธิบดีซูฮาร์โต,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), หน้า 22.

ในหมู่ชาวพื้นเมืองเป็นหลัก นับตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษที่ 1920 ขบวนการโมฮัมหมัดดิยาห์ก็ได้เริ่มขยายจำนวนสมาชิกอย่างรวดเร็ว ดำเนินการทั้งกิจกรรมทางด้านศาสนาและสังคมหลากหลาย กระทั่งเป็นขบวนการมุสลิมที่ใหญ่ที่สุดและรวมตัวกันได้เข้มแข็งที่สุดในหมู่เกาะอินโดนีส์ในเวลาต่อมา⁹ อย่างไรก็ตาม เมื่อมองความเคลื่อนไหวของกลุ่มอุดมการณ์ชาตินิยมอินโดนีเซียในระยษะเวลาดังกล่าวนี้ในภาพรวม พบว่าการเคลื่อนไหวยังเกิดขึ้นอย่างจำกัด โดยเฉพาะเมื่อเจ้าอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ได้พยายามดำเนินการจับกุมผู้นำคนสำคัญขององค์กรนำหลายองค์กรอย่างหนัก จนทำให้ขบวนการต่างๆ ไม่สามารถเติบโตและกระทำกิจกรรมต่างๆ ได้สะดวก แม้ว่าจะมีนักชาตินิยมบางคนที่ไม่โดนจับกุมยังคงดำเนินการต่อไป กระทั่งเมื่อเข้าสู่ช่วงทศวรรษที่ 1930 พร้อมๆ กับการเคลื่อนไหวทางศิลปะและวัฒนธรรมที่พยายามเน้นถึงความเป็นเอกภาพหนึ่งเดียวกันของผู้คนในหมู่เกาะอินโดนีส์ นักชาตินิยมอินโดนีเซียจำนวนไม่น้อยเริ่มมีแนวความคิดแบบถอนรากถอนโคนมากขึ้นในการเรียกร้องเอกราช ได้มีการก่อตั้งสภาประชาชนอินโดนีเซียขึ้นโดยมีสมาชิกจากองค์กรชาตินิยมต่างๆ ในหมู่เกาะอินโดนีส์เข้าร่วมเพื่อจัดประชุมหารือ และตกลงเรื่องการยอมรับภาษาอินโดนีเซีย ธงชาติอินโดนีเซีย และเพลงชาติอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวต่างๆ ได้หยุดชะงักลงเมื่อเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่สอง¹⁰

4.1.1 การได้รับเอกราชของอินโดนีเซีย

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง หลังจากที่เยอรมนีได้ยึดครองเนเธอร์แลนด์ในสงครามฝั่งยุโรป และในปี ค.ศ. 1940 ญี่ปุ่นที่เป็นฝ่ายอักษะร่วมมือกับเยอรมนีขอให้เนเธอร์แลนด์ปฏิบัติต่อหมู่เกาะอินโดนีส์เช่นเดียวกับที่ฝรั่งเศสปฏิบัติต่ออินโดจีน คือให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่นในการสร้าง “วงศัโพบูลย์มหาเอเชียบูรพา” หรือแนวทางการร่วมมือกันระหว่างชาติต่างๆ ในเอเชีย และเพื่อเป็นอิสระจากการยึดครองและครอบงำจากชาติตะวันตก ในเวลานั้นญี่ปุ่นคาดหวังว่า หากอังกฤษยอมแพ้ต่อเยอรมนี จะสามารถเกลี้ยกล่อมเชิงบังคับให้เนเธอร์แลนด์ยอมให้ญี่ปุ่นเป็น “ผู้อารักขา” หมู่เกาะอินโดนีส์ได้ เนื่องจากญี่ปุ่นมีความต้องการที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มากมายในหมู่เกาะอินโดนีส์เช่นกัน แต่เมื่ออังกฤษไม่ยอมแพ้ ญี่ปุ่นจึงยังไม่ประสบผลสำเร็จในการยื่นคำขาด ส่วนข้อเสนอประการที่ญี่ปุ่นเสนอต่อเนเธอร์แลนด์ในการเจรจา คือขอสิทธิให้ชาวญี่ปุ่นอพยพไปอยู่ในหมู่เกาะต่างๆ นอกเขตชวาได้โดยไม่จำกัด และขอให้ญี่ปุ่นมีอิสระอย่างเต็มที่ในการลงทุนเพื่อพัฒนาการค้าและอุตสาหกรรมของหมู่เกาะอินโดนีส์ ผลที่ญี่ปุ่นได้รับจากการกระทำนี้คือ ฝ่ายซ้ายในขบวนการชาตินิยมประกาศว่า เป้าหมายที่แท้จริงของญี่ปุ่นในการรวมหมู่เกาะอินโดนีส์เหมือนกับ

⁹ Howard M. Federspiel, “The Muhammadiyah: A Study of an Orthodox Islamic Movement in Indonesia,” *Indonesia* 10 (October 1970): 57-58.

¹⁰ M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1200*, pp. 227-231.

การเข้าไปยึดครองดินแดนต่างๆ ของญี่ปุ่น คือทำให้ชาติอื่นๆ สูญเสียอิสรภาพ ซึ่งความคิดที่เผยแพร่ออกไปนี้ชวนให้รู้สึกต่อต้านญี่ปุ่นเพิ่มมากขึ้น เมื่อมีการประกาศรับอาสาสมัครเพื่อป้องกันชาติเนเธอร์แลนด์จำนวน 18,000 นาย กลับมีผู้สมัครเกือบถึง 100,000 คน¹¹

อย่างไรก็ตาม ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ความพยายามของญี่ปุ่นที่จะเป็นผู้นำของเอเชีย และสร้างเอเชียให้เป็นหนึ่งเดียวกับญี่ปุ่นนั้นประสบปัญหาเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีการต่อต้านในพื้นที่ที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครองเกือบทุกแห่ง โดยเฉพาะพื้นที่ซึ่งองค์กรมุสลิมเข้มแข็ง ในกรณีของหมู่เกาะอินดิส ญี่ปุ่นได้ประกาศ “ขบวนการ 3 A” และคำขวัญ 3 ประการเพื่อสนับสนุนเหตุผลที่ญี่ปุ่นยึดครองดินแดนนี้ คือ ญี่ปุ่นอยู่ในฐานะเป็นผู้นำแห่งเอเชีย เป็นผู้คุ้มครองเอเชีย และเป็นผู้แสวงหาแห่งเอเชีย แต่ก็เป็นอันพับโครงการไปเนื่องจากไม่ได้รับการสนับสนุน ญี่ปุ่นจึงมีนโยบายให้ชาวพื้นเมืองไปทำงานแทนตำแหน่งของข้าราชการชาวยุโรปในอาณานิคม¹² แม้หลายประเทศจะต่อต้านขบวนการชาตินิยมของญี่ปุ่น แต่ในหมู่เกาะอินดิส กลับกลายเป็นขบวนการชาตินิยมได้แบ่งออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายซูการ์โนและโมฮัมหมัด ฮัตตา (Mohammad Hatta, ค.ศ. 1902-1980) ได้จัดตั้งพรรคการเมืองครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1927 โดยมีชื่อพรรคว่าพรรคชาตินิยมอินโดนีเซีย (Partai Nasional Indonesia หรือ PNI) ให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่นเพื่อดำเนินการชาตินิยมต่อไป¹³ ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งก่อตั้งขบวนการต่อต้านโดยเคลื่อนไหวใต้ดินผู้นำคนสำคัญคือ ซูตัน ชะหรี (Sutan Sjahrir, ค.ศ. 1909-1966) และอามีร์ ซารีฟูดีน ฮาราฮับ (Amir Sjarifuddin Harahap, ค.ศ. 1907-1948) อย่างไรก็ตามทั้งสองฝ่ายยังมีการติดต่อสัมพันธ์กันอยู่บ้างในบางระดับ¹⁴

ในช่วงท้ายของสงครามโลกครั้งที่สอง ญี่ปุ่นเริ่มเป็นฝ่ายเสียเปรียบฝ่ายสัมพันธมิตร จึงได้หันมาใช้นโยบายเพื่อเอาชนะใจชาติต่างๆ ที่ยึดครองอยู่ให้มาร่วมมือกับญี่ปุ่นต่อต้านฝ่ายสัมพันธมิตร ชาวอินโดนีเซียจึงให้คำมั่นกับญี่ปุ่นว่าจะให้ญี่ปุ่นมีส่วนร่วมในการปกครอง ต่อมาในเดือนกันยายน ค.ศ. 1943 มีการจัดตั้งสภาที่ปรึกษาส่วนกลาง (National Council Central) ขึ้นในชวาโดยมีซูการ์โนเป็นผู้นำ ส่วนฮัตตาเป็นผู้ช่วย และจัดตั้งสภาที่ปรึกษาขึ้นในท้องถิ่น¹⁵ อย่างไรก็ตาม

¹¹ ดี.จี.อี ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิศดาร, เล่ม 2, แปลโดย วรณยูพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มุลนิธิโดยต่างประเทศไทย และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2549), หน้า 768.

¹² M. C. Ricklefs, A History of Modern Indonesia since c. 1200, pp. 238-239.

¹³ Adrian Vickers, A History of Modern Indonesia (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), pp. 121-126.

¹⁴ ดี.จี.อี ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิศดาร, เล่ม 2, หน้า 771.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 773.

ตาม การที่ญี่ปุ่นปกครองนี้ได้สร้างปัญหาทางเศรษฐกิจให้อินโดนีเซียเป็นอย่างมาก เกิดปัญหาคนว่างงาน ความขาดแคลน และความยากจนในดินแดนอินโดนีเซีย¹⁶ วันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ. 1945 ชูการ์โนกับฮัตตาได้เดินทางไปไซ่ง่อนตามคำเชิญของจอมพลฮิซาอิชิ เทราอุชิ (Hisaichi Terauchi) ผู้บัญชาการกองทัพญี่ปุ่นในเขตภาคใต้ เพื่อหารือเรื่องประกาศเอกราชของอินโดนีเซีย โดยตกลงกันว่าจะพบกันที่ปัตตาเวียในวันที่ 19 สิงหาคม ค.ศ. 1945 และจะประกาศอิสรภาพให้อินโดนีเซียในวันที่ 24 สิงหาคม ค.ศ. 1945 อย่างไรก็ตาม หลังจากที่คณะของชูการ์โนกลับถึงชวาแล้วในวันที่ 15 สิงหาคมก็มีข่าวลือว่าญี่ปุ่นยอมจำนน คณะกรรมาธิการเตรียมการเพื่อการเป็นเอกราชของอินโดนีเซีย (Panitia Persiapan Kemerdekaan Indonesia) จึงรีบประกาศเอกราชในวันที่ 17 สิงหาคม ค.ศ. 1945 ทันที คำประกาศเอกราชนี้ลงนามโดยชูการ์โนและฮัตตา ในนามตัวแทนของประชาชนอินโดนีเซีย พร้อมกับชักธงชาวด่างที่ใช้เป็นธงชาติขึ้นสู่ยอดเสา และร้องเพลงชาติเป็นครั้งแรก¹⁷ นับว่าอินโดนีเซียได้เริ่มเอกราชของชาติอย่างเป็นทางการ

เมื่อได้รับเอกราชแล้วจึงมีการจัดตั้งรัฐบาลกลางของสาธารณรัฐอินโดนีเซียขึ้นที่จาการ์ตาเมื่อวันที่ 18 สิงหาคม ค.ศ. 1945 และคณะกรรมาธิการ เริ่มประชุมอย่างเป็นทางการครั้งแรก และเลือกชูการ์โนเป็นประธานาธิบดี และให้ฮัตตาเป็นรองประธานาธิบดี ปลายเดือนสิงหาคมก็มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญชั่วคราวเพื่อใช้เป็นกฎหมายสูงสุดของชาติ นอกจากนั้นก็มีการเลือกคณะกรรมการกลางแห่งชาติอินโดนีเซีย (Komite Nasional Indonesia Pusat- KNIP) จำนวน 135 คน เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนกลุ่มผู้นำต่างๆ ทั้งในด้านเชื้อชาติ ศาสนา สังคม และเศรษฐกิจของอินโดนีเซีย ทั้งเป็นฝ่ายนิติบัญญัติด้วย¹⁸ ต่อมาอังกฤษก็เข้ามายังอินโดนีเซียในนามของกองกำลังพันธมิตรเมื่อวันที่ 29 กันยายน ค.ศ. 1945 ครั้นในวันที่ 5 ตุลาคม ค.ศ. 1945 กองทัพแห่งชาติอินโดนีเซียก็ได้รับการก่อตั้งขึ้นด้วย ส่วนหน้าที่ของอังกฤษในอินโดนีเซีย คือการช่วยเหลือเชลยศึกชาวเนเธอร์แลนด์และพันธมิตรราว 200,000 คน รวมทั้งการปลดอาวุธของกองทัพญี่ปุ่นและส่งทหารญี่ปุ่นจำนวน 283,000 คนกลับประเทศ มีการกำหนดให้กองทัพอังกฤษเกี่ยวข้องกับเรื่องการเมืองน้อยที่สุด ผู้บัญชาการกองทัพอังกฤษ คือนายพลฟิลิป คริสตีสัน (Philip Christison) ได้ขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลชูการ์โนด้วย แม้ชูการ์โนจะไม่ได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการ

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 774.

¹⁷ M. C. Ricklefs, A History of Modern Indonesia since c. 1200, pp. 246-247.

¹⁸ เอลซา ไชนูติน, ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย, หน้า 329-331.

จากรัฐบาลอังกฤษก็ตาม แต่ก็ทำให้เห็นสถานะของรัฐบาลซูการ์โนว่ามีความชอบธรรมมากขึ้น¹⁹ ฝ่ายเนเธอร์แลนด์ในฐานะผู้ชนะในสงครามโลกครั้งที่สองก็พยายามที่จะกลับเข้ามาปกครองดินแดนอาณานิคมอีกครั้ง โดย ฮา. เจ. ฟาน มุก (H. J. Van Mook) ตัวแทนรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ได้เดินทางมาเจรจากับฝ่ายสาธารณรัฐอินโดนีเซีย แต่ไม่ขอเจรจากับซูการ์โน เพราะซูการ์โนให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่น ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้แทนรัฐบาลในการเจรจา คือ ชูตัน ชะหรี ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในเวลานั้น รัฐบาลเนเธอร์แลนด์ยื่นข้อเสนอให้อินโดนีเซียอยู่ร่วมกับอาณาจักรเนเธอร์แลนด์ เพื่อรับรองเกียรติภูมิแห่งประชาชาติที่อยู่ร่วมกัน แต่ซูการ์โนปฏิเสธข้อเสนอดังกล่าว ชะหรีจึงออกแถลงการณ์ในวันที่ 4 ธันวาคม ค.ศ. 1945 เพื่อเรียกร้องให้เนเธอร์แลนด์ยอมรับสาธารณรัฐอินโดนีเซีย²⁰

ฝ่ายกองทัพเนเธอร์แลนด์ได้กระจายกำลังทหารเข้าไปยังเกาะต่างๆ ของชวา สุมาตรา และเกาะสำคัญอื่นๆ ส่วนรัฐบาลกลางตั้งเมืองยอกยาการ์ตาเป็นเมืองหลวง มีอำนาจเฉพาะด้านในของเกาะชวาและเกาะสุมาตรา แต่เนื่องจากกองทัพเนเธอร์แลนด์สูญเสียกำลังทหารเป็นอันมากในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง จึงไม่สามารถยึดดินแดนที่เป็นเขตอิทธิพลของฝ่ายสาธารณรัฐได้ ทั้งฝ่ายสาธารณรัฐเองก็ไม่มีกำลังพอที่จะกดดันกองทัพเนเธอร์แลนด์เช่นเดียวกัน และไม่สามารถเข้าไปจัดการหมู่เกาะทางด้านตะวันออกของอินโดนีเซียได้อีกด้วย²¹

การต่อสู้ดำเนินพร้อมๆ กับการเจรจาระหว่างรัฐบาลทั้งสอง ขณะนั้นกองกำลังของดัตช์มีประมาณ 150,000 คน การสู้รบที่เกิดขึ้นทุกพื้นที่ สุดท้ายจึงทำข้อตกลงลิงกาดจาตี (Linggadjati Agreement)²² ให้เนเธอร์แลนด์ยอมรับอำนาจของรัฐบาลอินโดนีเซียที่มีเหนือเกาะชวาและสุมาตราเท่านั้น แต่ความขัดแย้งก็ไม่ยุติลงง่ายๆ เมื่อนักชาตินิยมกลุ่มต่างๆ ในอินโดนีเซียพากันประณามข้อตกลงดังกล่าวและสร้างกระแสกดดัน จนเนเธอร์แลนด์ต้องใช้กำลังในการแก้ปัญหา จนสามารถยึดพื้นที่ได้จำนวน 2 ใน 3 ของเกาะชวาตลอดจนเขตเศรษฐกิจสำคัญอื่นๆ ในเกาะสุมาตราด้วย²³ ทั้งนี้ การกระทำของเนเธอร์แลนด์ได้รับการต่อต้านจากนานาชาติ รวมทั้งสหรัฐอเมริกาด้วย เนื่องจากเนเธอร์แลนด์เป็นฝ่ายเปิดฉากโจมตีฝ่ายสาธารณรัฐ

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 192; ดี.จี.อี ฮอลล์, *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิศดาร*, เล่ม 2, หน้า 795.

²⁰ ดี.จี.อี ฮอลล์, *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิศดาร*, เล่ม 2, หน้า 795.

²¹ ภูวดล ทรงประเสริฐ, *อินโดนีเซีย: อดีตและปัจจุบัน*, หน้า 299-302.

²² Herbert Feith, *The Decline of Constitutional Democracy in Indonesia* (Ithaca: Cornell University Press, 1964), p.10.

²³ ภูวดล ทรงประเสริฐ, *อินโดนีเซีย: อดีตและปัจจุบัน*, หน้า 302.

อินโดนีเซีย รัฐบาลเนเธอร์แลนด์จึงถูกกดดันจากองค์การสหประชาชาติให้เปิดการเจรจากับฝ่ายรัฐบาลสาธารณรัฐฯ ขึ้นอีกครั้ง²⁴ จนนำไปสู่ข้อตกลงเร็นวิลล์ (Renville Agreement) ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1948 คือข้อตกลงให้ทั้งสองฝ่ายหยุดยิง กำหนดเขตปลอดทหาร และจัดตั้งสหรััฐอินโดนีเซียขึ้น และต้องทำประขามติว่าชนกลุ่มต่างๆ บนเกาะสำคัญของอินโดนีเซีย ยากจะเข้าร่วมกับสาธารณรัฐหรือร่วมกับส่วนอื่นๆ ของสหพันธ์ โดยอำนาจอธิปไตยเหนือเกาะอินโดนีเซียจะเป็นของเนเธอร์แลนด์จนกว่าจะเปลี่ยนแปลงไปสู่สาธารณรัฐอินโดนีเซีย²⁵

ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1948 มีการร้องเรียนจากทางฝ่ายอินโดนีเซียว่าเนเธอร์แลนด์ปิดเส้นทางคมนาคมเพื่อบีบให้อินโดนีเซียยอมจำนน คณะกรรมการระหว่างชาติ (Good Offices Committee - GOC) ที่ทำการตรวจสอบดูแลการปฏิบัติตามข้อตกลงรายงานว่าคำร้องของอินโดนีเซียมีมูลความจริง แต่ทางฝ่ายเนเธอร์แลนด์กลับหาข้ออ้างเรื่องคอมมิวนิสต์มาโจมตีฝ่ายสาธารณรัฐ โดยอ้างว่าบรรดานายทหารที่นิยมคอมมิวนิสต์กับผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียคือ มุสโซ (Musso) ได้ประกาศตั้งรัฐบาลแนวร่วมแห่งชาติขึ้นที่เมืองมาตีอุณ ทางขวาตะวันออก เมื่อเป็นเช่นนี้รัฐบาลสาธารณรัฐจำต้องกำจัดฝ่ายคอมมิวนิสต์ในรัฐบาลอย่างเด็ดขาด ผลที่ตามมาคือผู้สนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียเสียชีวิตไปหลายพันคน รวมไปถึง มุสโซ และ อามิร ชารีห์ ฟุดดิน ที่เสียชีวิตจากการปราบปรามครั้งนี้ด้วย²⁶ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มดาราอุล อิสลาม กลุ่มชาตินิยมอิสลามหัวรุนแรงที่ต้องการก่อตั้งรัฐอิสลามในเขตชวาตะวันตกและอาเจห์ ลูกขึ้นต่อต้านทั้งรัฐบาลสาธารณรัฐและเนเธอร์แลนด์ด้วย²⁷

กระนั้นเนเธอร์แลนด์ก็ยังไม่ละความพยายามที่จะเข้ายึดครองดินแดนส่วนที่เหลือของสาธารณรัฐ วันที่ 19 ธันวาคม ค.ศ. 1948 จึงบุกมาที่เมืองยอกยาคารตา และจับกุมตัวซูการ์โน ฮัตตา และคณะรัฐมนตรีส่วนหนึ่งนำไปคุมขังไว้ ต่อมาก็สามารถยึดเมืองต่างๆ ในเกาะชวาและสุมาตราได้ภายในเวลาสองสัปดาห์ เนเธอร์แลนด์คิดว่าความสำเร็จอย่างรวดเร็วในการสู้รบนี้เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า เจตนารมณ์ของฝ่ายสาธารณรัฐไม่ได้รับการยอมรับจากประชาชนส่วนใหญ่ของอินโดนีเซีย²⁸ แต่เนเธอร์แลนด์กลับคิดผิด เมื่อมีกองกำลังฝ่ายต่างๆ ออกมาต่อต้านแบบกองโจรทั่ว

²⁴ Herbert Feith, *The Decline of Constitutional Democracy in Indonesia*, pp. 10-11.

²⁵ M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1200*, pp. 263-264.

²⁶ ภูวดล ทรงประเสริฐ, *อินโดนีเซีย: อดีตและปัจจุบัน*, หน้า 305-306; David Charles Anderson, "The Military Aspects of the Madiun Affairs," *Indonesia* 21 (April 1976): 1-63.

²⁷ Douglas E. Ramage, *Politics in Indonesia Democracy, Islam and the Ideology of Tolerance* (London: Routledge, 1995), pp. 6-7.

²⁸ ดี.จี.อี ฮอลล์, *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิสดาร*, เล่ม 2, หน้า 797-798; ภูวดล ทรงประเสริฐ, *อินโดนีเซีย: อดีตและปัจจุบัน*, หน้า 306.

ทั้งเกาะชวา เกาะสุมาตรา และดินแดนทางฝั่งตะวันออกของอินโดนีเซีย ทำให้อำนาจการปกครองของเนเธอร์แลนด์จำกัดอยู่เฉพาะเมืองที่สำคัญเท่านั้น²⁹

ชาติต่างๆ ได้ออกมากดดันการกระทำของเนเธอร์แลนด์ ส่งผลให้คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติออกคำสั่งให้หยุดยิงและให้เนเธอร์แลนด์ถอนกำลังออกจากยกยอการีตา เนเธอร์แลนด์จึงยอมถอนกำลัง และขอเจรจาอีกครั้งในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1948 เนเธอร์แลนด์ยอมให้สาธารณรัฐ (Republik Indonesia) ที่ทางฝ่ายชาตินิยมตั้งขึ้น เป็นส่วนหนึ่งของสหพันธรัฐอินโดนีเซีย (Republik Indonesia Serikat -RIS) ที่ตั้งขึ้นโดยเนเธอร์แลนด์ ทั้งดินเมืองยกยอการีตาในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1948 ในขณะเดียวกัน ดินแดนต่างๆ ที่ไม่ยินดีเข้าร่วมกับสาธารณรัฐเรียกร้องให้มีการจัดตั้งรัฐบาลชั่วคราวตามข้อตกลงลึงกัดจาติ โดยมีรัฐทางฝั่งอินโดนีเซียตะวันออกเป็นฝ่ายริเริ่มแผนการณ์ ทำให้เกิดความปั่นป่วนวุ่นวายไปทั่ว เนื่องจากมีเสียงโจษจันกันว่าสาธารณรัฐเห็นแก่ผลประโยชน์ของชาวชวามากกว่าคนอื่น มีการเสนอให้ตั้งสหพันธ์เสียก่อน ไม่ว่าจะมีสาธารณรัฐรวมอยู่หรือไม่ ข้อเรียกร้องนี้ทำให้เห็นว่าปัญหาของอินโดนีเซียไม่อาจจะแก้ไขได้หากเจรจากับสาธารณรัฐฝ่ายเดียว เพราะดินแดนส่วนอื่นๆ ของอินโดนีเซียต่างก็ต้องการมีส่วนร่วม แม้พวกเขาไม่ได้ต้องการกลับไปอยู่ภายใต้การปกครองของเนเธอร์แลนด์ แต่ก็ไม่ได้เห็นพ้องกับฝ่ายสาธารณรัฐไปเสียทั้งหมด³⁰

ด้วยแรงกดดันของประเทศต่างๆ ต่อการที่เนเธอร์แลนด์ใช้กำลังแก้ปัญหาอินโดนีเซีย จึงมีการจัดการประชุมที่กรุงเฮกขึ้นระหว่างวันที่ 23 สิงหาคม – 2 พฤศจิกายน ค.ศ. 1949 เรื่องการโอนอำนาจอธิปไตยของอินโดนีเซีย ผู้เข้าประชุมได้แก่ตัวแทนรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ ผู้แทนสาธารณรัฐ และตัวแทนของรัฐที่อยู่นอกสาธารณรัฐ การเจรจาบรรลุเป้าหมาย ครั้นวันที่ 27 ธันวาคม ค.ศ. 1949 สมเด็จพระราชินียูลิอานา (Queen Juliana) แห่งเนเธอร์แลนด์ได้ลงพระนามในเอกสารโอนอำนาจของเนเธอร์แลนด์ที่มีอยู่เหนือหมู่เกาะอินดีส์ให้สหพันธรัฐแห่งอินโดนีเซีย (Republic of the United States of Indonesia) พร้อมกับยอมรับให้เป็นเอกราช และมีอำนาจเต็มเหนือดินแดนของตน มีการจัดตั้งรัฐบาลชั่วคราวแห่งชาติ มีชุกการ์โนเป็นประธานาธิบดี และโมฮัมหมัด ฮัตตาเป็นนายกรัฐมนตรี ในตอนแรกสหพันธรัฐนี้ประกอบไปด้วยรัฐทั้งหมด 16 รัฐ และในระยะต่อมาสหพันธรัฐนี้ก็กลายมาเป็นรัฐเดียวกันใช้ชื่อว่าสาธารณรัฐอินโดนีเซีย (Republic of Indonesia) ใน

²⁹ ภาวุดล ทรงประเสริฐ, อินโดนีเซีย: อดีตและปัจจุบัน, หน้า 308.

³⁰ ดี.จี.อี ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิสดาร, เล่ม 2, หน้า 798.

เดือนสิงหาคม ค.ศ. 1950 ตลอดกระบวนการของเส้นทางการได้มาซึ่งเอกราชของอินโดนีเซียนี้ ทำให้กระบวนการสร้างชาติในระยะเวลาไม่ได้เป็นไปอย่างราบรื่นและง่ายดาย³¹

4.1.2 ปัญหาภายหลังจากการได้เอกราชของอินโดนีเซีย

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายใต้สาธารณรัฐที่เกิดขึ้นใหม่ทำให้รัฐบาลต้องหาทางแก้ไขอย่างเร่งด่วนและมีประสิทธิภาพ ฝ่ายบริหารที่ได้อำนาจมาใหม่ต้องการใช้อำนาจเพื่อปกครอง แต่พวกเขาทราบดีว่าการปกครองในลักษณะเดียวกับที่เนเธอร์แลนด์ทำ ย่อมเป็นไปได้ภายใต้ระบอบใหม่นี้³² ในด้านเศรษฐกิจ เศรษฐกิจนอกระบบที่เคยทำกันมาในสมัยอาณานิคม เช่น การลักลอบขนของเถื่อน หรือการค้าแบบผิดกฎหมายในรูปแบบต่างๆ แม้จะทำกำไรให้ผู้ค้า แต่รัฐจะไม่ได้ผลประโยชน์ใดๆ จากการค้านั้น และตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ความต้องการสินค้าอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวันเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ กับอัตราประชากรที่เพิ่มขึ้นร้อยละ 2.3 หรือราว 4,000 คนต่อปี³³ ปัญหาด้านการศึกษาที่รัฐบาลต้องจัดหาโรงเรียนให้เพียงพอต่อความต้องการ ข้ำยังขาดแคลนผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ ที่จะมาบริหารงานในระบบราชการหรือทำงานในวงการธุรกิจการค้า³⁴ สิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาส่วนหนึ่งที่อินโดนีเซียหลังได้รับเอกราชต้องเผชิญ และย่อมมีส่วนร่วมในการทำลายเอกภาพของชาติเกิดใหม่ได้ทุกเมื่อ

ประธานาธิบดีซูการ์โนมีความเชื่อเหมือนกับคนอื่นๆ ในเวลานั้นว่างานชิ้นแรกของสาธารณรัฐคือการสร้างความเป็นอันหนึ่งเดียวกันของชาวอินโดนีเซีย โดยการคิดหลักปรัชญาที่ขึ้นมาเพื่อเป็นแนวทางและวิถีปฏิบัติของการสร้างชาติอินโดนีเซีย แต่หลักปรัชญาที่ก็ต้องเผชิญกับแรงต้านภายในสังคมอินโดนีเซียเอง ซึ่งเอลซา ไชนูดินได้เสนอว่าพลังผลักดันภายในสังคมอินโดนีเซียที่มีอิทธิพลในการขับเคลื่อนสังคม และยากที่จะรวมเข้าหากันได้ มีอยู่ 3 ประการคือ

1) กระแสความคิดในด้านต่างๆ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กระแสความคิด ได้แก่ “ประเพณีชาว” ซึ่งมีที่มาจากอิทธิพลของราชสำนักและกลุ่มปรียายี กระแสความคิดแบบนี้จะเน้นเรื่องของมารยาทและแบบแผนต่างๆ ซึ่งคาร์ดินีได้เคยวิจารณ์เอาไว้ รวมไปถึงอิทธิพลที่มาจากวัฒนธรรมชาวบ้าน

³¹ M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1200*, p. 269-270; เอลซา ไชนูดิน, *ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย*, หน้า 348-351.

³² เอลซา ไชนูดิน, *ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย*, หน้า 354.

³³ เรื่องเดียวกัน. และดูเพิ่มเติมใน Howard Dick, Vincent J.H. Houben, J. Thomas Lindblad and Thee Kian Wie, *The Emergence of a National Economy: An Economic History of Indonesia, 1800–2000* (Honolulu: Allen & Unwin and University of Hawai'i Press, 2002), pp. 112-114.

³⁴ เอลซา ไชนูดิน, *ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย*, หน้า 354.

เรื่องการเชื่อถือโชคลางต่างๆ แต่สิ่งที่ชนชั้นสูงและชนชั้นล่างมีอยู่ร่วมกันคือ ความเชื่อที่ว่าความรู้สึกที่อยู่ข้างในสำคัญกว่าสิ่งที่แสดงออกมาภายนอก วัฒนธรรมอย่างเช่น วาฮัง(wayang) หรือหนังตะลุง เป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยกล่อมเกลามาแบบแผนทางความคิดและส่งเสริมศีลธรรม และการถ่ายทอดความคิดเรื่องความกลมกลืนและสืบเนื่อง³⁵ กระแสความคิดที่สองได้แก่ “ประเพณีมุสลิม” ซึ่งมีความขัดแย้งกับความคิดและวิถีปฏิบัติบางอย่างของแบบแผนจารีตในกระแสความคิดแรก และความขัดแย้งที่ว่านี้เกิดในหลายท้องที่ของอินโดนีเซียและไม่เฉพาะแต่กับวัฒนธรรมชาวเท่านั้น ซึ่งการต่อต้านเนเธอร์แลนด์ในสมัยแรกๆ ได้รับแรงกระตุ้นมาจากการสอนศาสนาอิสลาม ทั้งนี้ในแนวคิดทางศาสนาเองก็ยังสามารถแบ่งแยกย่อยออกไปได้อีกหลายแนวทางการปฏิบัติ แล้วแต่คำอธิบายในแต่ละกลุ่ม กระแสความคิดแบบที่สามคือ “ประเพณีตะวันตก” ได้แก่ คริสต์ศาสนาที่เข้ามาพร้อมกับนักบวชชาวตะวันตกในท้องถิ่นต่าง และสิ่งที่เข้ามาใหม่ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 คือ ลัทธิมาร์กซิสต์และสังคมนิยมที่แพร่ขยายออกไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง³⁶

2) ความแตกต่างระหว่างเขต ความแตกต่างที่ว่านี้ก่อให้เกิดทั้งการขัดแย้งกันและร่วมมือกัน การให้ความสำคัญกับประชากรส่วนใหญ่ในชวา ขณะที่มาตุราซึ่งมีประชากรร้อยละ 65 ของประชากรอินโดนีเซีย แต่มีที่ดินทั้งหมดไม่ถึงหนึ่งในสิบสี่ของที่ดินทั้งหมด ขณะที่สุมาตราและเซเลเบสผลิตสินค้าออกได้รวมกันร้อยละ 85 ของสินค้าทั้งหมด ความไม่พอใจต่อความผนวกเข้ากับการต่อต้านอำนาจส่วนกลางจากจากรัตนา ซึ่งชาวอินโดนีเซียต่างรับรู้ถึงความแตกต่างทั้งหลายในระหว่างเชื้อชาติและเขตต่างๆ ประธานาธิบดีซูการ์โนมักจะชอบเสนอให้มีการแต่งงานกันระหว่างผู้ที่มีเชื้อชาติต่างกัน เพราะจะช่วยให้เกิดการรวมกันมากกว่าความแตกแยก³⁷

3) การแตกแยกกันในระหว่างผู้นำ การชิงดีชิงเด่นระหว่างกันเองในหมู่ผู้นำชาตินิยม โดยเฉพาะในกลุ่มผู้นำของสาธารณรัฐ ที่ต่างรู้จักกันดีทั้งชื่ออ่อนและชื่อดี ทำให้ยากที่จะเกิดความเคารพนับถือระหว่างกัน และหลายคนมีบทบาทที่ดูดีน้อยกว่าซูการ์โน³⁸

ส่วนปัญหาที่ทำให้เกิดความแตกแยกของอินโดนีเซียและทำลายต่อความเป็นหนึ่งเดียวกันในระยะแรกของการตั้งสาธารณรัฐที่ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรม ได้แก่

1) ปัญหาจากกรณีการสถาปนารัฐอิสลามโดยกระบวนการดาร์อุลอิสลาม ซึ่งเป็นกลุ่มกบฏต่อต้านสาธารณรัฐ ระหว่างการปฏิบัติการทางการทหารครั้งที่สองของเนเธอร์แลนด์ในชวาตะวันตกและอาเจะห์ ดาร์อุลอิสลามได้ประกาศตั้งรัฐอิสลามโดยไม่ยอมรับอำนาจของรัฐบาลที่จากรัตนา ระหว่าง ค.ศ. 1950-1962 ดาร์อุลอิสลามทำสงครามกองโจรกับรัฐบาลอยู่ตลอด

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 362-363.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 364.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 366-367.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 367-369. และ Adrain Vickers, *A History of Modern Indonesia*, pp. 140-141.

ระยะเวลา แขนงหลักของขบวนการแสดงเจตน์จำนงชัดเจนว่าไม่ต้องการจะทำงานการเมืองผ่านทางสถาบันผู้แทนของสาธารณรัฐ³⁹

2) กลุ่มกองกำลังที่หนุนหลังโดยเนเธอร์แลนด์ เป็นกลุ่มที่มีผลประโยชน์ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครองอาณานิคม ครั้งแรกเป็นการก่อกบฏของสุลต่านฮามิดที่ 2 แห่งปนตอานัก ร่วมกับ “เตอร์ก” เวสเตอร์ลิง (‘Turk’ Westerling) ชาวฮอลันดา แต่ล้มเหลว ครั้งที่สองเป็นผลงานของกลุ่มชาวอัมบอนที่เคยเป็นทหารในกองทัพฮอลันดาในหมู่เกาะอินโดนีเซีย เพื่อก่อตั้งรัฐอิสระในหมู่เกาะโมลุกกะภาคใต้ มีศูนย์กลางอยู่ที่อัมบอน และกลุ่มที่ต้องการก่อตั้ง “สาธารณรัฐแห่งโมลุกกะภาคใต้” ต่อมาได้ไปจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นอยู่ในกรุงเฮก เนเธอร์แลนด์⁴⁰

3) กฎในสุมาตราและเซลีเบส ค.ศ. 1956-1958 เป็นการกบฏของกลุ่มที่ไม่ต้องการการโน้มน้าวเป็นประธานาธิบดี ทำการก่อตั้งสภาปฏิวัติขึ้นในสุมาตรา ถือเป็นการแตกแยกที่เกิดในหมู่ชนชาตินิยมที่เคยเคลื่อนไหวต่อต้านเนเธอร์แลนด์มาด้วยกัน⁴¹

4) ปัญหาการเลือกตั้งทั่วไป ทั้งนี้ในเดือนเมษายน ค.ศ. 1953 สภาได้ผ่านกฎหมายการเลือกตั้งและกำหนดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปของสภาผู้แทนราษฎรในเดือนกันยายน ค.ศ. 1955 และเลือกตั้งสภานิติบัญญัติเพื่อทำหน้าที่แก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับปี ค.ศ. 1945 ในเดือนธันวาคมปีเดียวกัน⁴² ผู้ที่มีสิทธิในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งต้องไปลงทะเบียน ได้แก่ พลเมืองอินโดนีเซียทั้งหมด ทั้งผู้ชายและผู้หญิงที่มีอายุเกิน 18 ปีขึ้นไป ตลอดจนพลเมืองที่แต่งงานก่อนที่จะอายุครบ 18 ปี ข้อกำหนดหลังสุดทำให้ผู้มีสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งที่เป็นหญิงจะมีมากกว่าพลเมืองชาย เนื่องจากคนที่มีฐานะยากจนในอินโดนีเซียมักจะแต่งงานก่อนที่อายุครบ 18 ปี และฝ่ายหญิงมักจะแต่งงานในช่วงอายุที่น้อยกว่าผู้ชาย⁴³ การเตรียมการเพื่อให้ประชาชนพร้อมสำหรับการเลือกตั้งต้องใช้เวลากว่า 2 ปีในการเตรียมการ ระหว่างนั้นฝ่ายต่างๆ ก็เดินหน้าหาเสียงกันทั้งในเมืองและชนบท⁴⁴

ส่วนบัตรเลือกตั้งจะพิมพ์สัญลักษณ์ของพรรคการเมืองลงในบัตรเพื่อให้ผู้มีสิทธิ์ออกเสียง จิ้มกระดาษที่มีสัญลักษณ์ของพรรคที่ตนเองเลือกให้ทะลุด้วยตะปูที่เตรียมไว้ให้ยังหน่วยเลือกตั้ง ดังนั้นในกลางปี ค.ศ. 1955 กรุงจาการ์ตาได้กลายเป็นเมืองแห่งสัญลักษณ์ของพรรค

³⁹ Bernhard Dahm, *History of Indonesia in the Twentieth Century*, translated by P.S. Falla (London: Pall Mall Press, 1971), pp.147-148.

⁴⁰ เอลซา ไชนูติน, *ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย*, หน้า 370.

⁴¹ Bernhard Dahm, *History of Indonesia in the Twentieth Century*, pp.182-189.

⁴² ภาวุดล ทรงประเสริฐ, *อินโดนีเซีย: อดีตและปัจจุบัน*, หน้า 336.

⁴³ เอลซา ไชนูติน, *ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย*, หน้า 370.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 371-373.

พรรคการเมืองที่ขึ้นป้ายหาเสียงกัน⁴⁵ แต่ในอีกด้านหนึ่ง การหาเสียงของพรรคการเมืองต่างๆ ได้ทำให้พรรคการเมืองและกลุ่มการเมืองต่างๆ ใช้ทุกวิธีการในการต่อสู้กับฝ่ายตรงข้าม เป็นการขยายความขัดแย้งและความรุนแรงทางการเมืองให้เพิ่มมากขึ้น⁴⁶ ผลการเลือกตั้งปรากฏชัดแจ้งว่าพรรคสำคัญ 4 พรรค คือ พรรคชาตินิยม (PNI) ได้คะแนนเสียงร้อยละ 22.3 พรรคมุสลิมสมัยใหม่หรือมัสจุมิ (Masjumi) ได้คะแนนเสียงร้อยละ 20.9 พรรคนาห์ดလာตุล อุลามามา (Nahdlatul Ulama-NU) ได้คะแนนเสียงร้อยละ 18.4 และพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียได้คะแนนเสียงร้อยละ 16.4 รวมเป็นคะแนนเสียงร้อยละ 78 อีก 4 พรรคที่เหลือได้คะแนนเสียงประมาณร้อยละ 2 พรรคชาเรกัตอิสลามเก่า (Sarekat Islam หรือ สหพันธ์อิสลาม) พรรคชาเรกัต อิสลาม อินโดนีเซีย (Partai Sarekat Islam Indonesia -PSII) พรรคคริสเตียนโปรเตสแตนท์ (ปาร์กินโด - Parkindo Partai Kristen Indonesia) พรรคโรมันคาทอลิก (ปาร์ไท คาทอลิก - Partai katholik)⁴⁷

ผลของการลงคะแนนแสดงออกอย่างชัดเจนถึงความนิยมที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น พรรคชาตินิยม พรรคนาห์ดလာตุล อุลามามาและพรรคคอมมิวนิสต์ได้รับคะแนนมาจากภาคกลางและภาคตะวันออกของชวา พรรคอิสลามสมัยใหม่ได้รับคะแนนเสียงกว่าครึ่งหนึ่งมาจากภายนอกเกาะชวา เป็นต้น การลงคะแนนเน้นย้ำถึงความแบ่งแยกเขตภายในประเทศ และคะแนนเสียงยังแสดงถึงการแบ่งแยกระหว่างกลุ่มชาตินิยม กลุ่มศาสนา และกลุ่มสังคมนิยม หลังจากการเลือกตั้งปัญหาระหว่างผู้เสนอหลักปัญหาและฝ่ายที่ต้องการรัฐอิสลามก็มีขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ขณะที่ความผิดหวังในเรื่องระบบพรรคและรัฐบาลเสรีประชาธิปไตยตามแบบตะวันตกก็มีอยู่ทั่วไปในหมู่ประชาชน⁴⁸

4.2 บทบาทผู้หญิงช่วงสงครามโลกครั้งที่สองและความสำคัญต่อการเมืองหลังได้รับเอกราช

4.2.1 องค์การสตรีช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง

การเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงในอินโดนีเซียระหว่างช่วงปี ค.ศ. 1945-1965 มีแนวทางในการทำกิจกรรมต่างๆ ภายใต้อุดมการณ์ที่หลากหลาย อลิซาเบธ มาร์ไต้น์ (Elizabeth Martyn) นักวิชาการผู้ศึกษาการเคลื่อนไหวขององค์การสตรีในอินโดนีเซียได้กล่าวว่า การเคลื่อนไหวของผู้หญิงอินโดนีเซียมีพัฒนาการมาจากการเข้าร่วมขบวนการชาตินิยมตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 373.

⁴⁶ กวาดล ทรงประเสริฐ, อินโดนีเซีย: อดีตและปัจจุบัน, หน้า 336.

⁴⁷ เอลซา ไชนูติน, ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย, หน้า 375. และ Bernhard Dahm, History of Indonesia in the Twentieth Century, p. 171.

⁴⁸ เอลซา ไชนูติน, ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย, หน้า 375-378.

และมีที่มาจากแนวคิดเรื่องสิทธิผู้หญิง (Women's right) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตก⁴⁹ สำหรับองค์กรเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิของผู้หญิงกลุ่มสำคัญๆ ได้แก่ องค์กรปุตรีมาร์ติกา (Putri Mardika, ค.ศ. 1912-1920) ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรบุดีอุโตโม องค์กรที่ได้รับอิทธิพลแนวคิดแบบตะวันตกและองค์กรที่ได้รับอิทธิพลแนวคิดจากศาสนาอิสลาม คือองค์กรไอศยียะห์ (Aisyiyah, ค.ศ. 1917-1920) และองค์กรมุสลิมัต เอ็นนู (Muslimat NU)⁵⁰ กลุ่มองค์กรต่างๆ เหล่านี้แม้จะแตกต่างกันในเรื่องของเป้าหมายด้านศาสนา แต่มีอุดมการณ์ในการเคลื่อนไหวเหมือนกันคือเพื่อเรียกร้องสิทธิให้กับผู้หญิง และทำให้เกิดจุดเปลี่ยนที่สำคัญ กล่าวคือ ในยุคอาณานิคมใน ค.ศ. 1928 องค์กรเหล่านี้ได้รวมตัวกันและมีการจัดการประชุมระดับชาติขึ้นที่ออกยาการ์ตา ซึ่งนำไปสู่การก่อตั้งสหพันธ์สตรีแห่งชาติ (The National Women's Federation) โดยมีสมาชิกเฉพาะที่เป็นชาวพื้นเมืองและองค์กรมุสลิมผู้หญิง⁵¹

การจัดตั้งสหพันธ์สตรีแห่งชาติมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาให้แก่เด็กผู้หญิง ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้ถือได้ว่านำมาสู่พัฒนาการในทิศทางที่ดีมากขึ้นในเวลาต่อมา แต่สำหรับการเคลื่อนไหวในประเด็นการมีภรรยาหลายคนของผู้ชายมุสลิม องค์กรเหล่านี้ไม่สามารถผลักดันให้มีการแก้ไขหรือเกิดความเปลี่ยนแปลงใดๆ ได้ ทั้งๆ ที่ประเด็นดังกล่าวนี้ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาอภิปรายในกลุ่มองค์กรสตรีอย่างยาวนานตั้งแต่ยุคอาณานิคม เหตุผลประการสำคัญซึ่งอาจจะชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดในการเคลื่อนไหวของกลุ่มองค์กรสตรีในระยะแรกนี้ด้วยเช่นกันก็คือ การเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิผู้หญิงโดยส่วนใหญ่จะกระจุกตัวอยู่เฉพาะในชนวนกลาง ไม่ได้แพร่หลายออกไปทั่วหมู่เกาะอินโดนีส์ และประเด็นดังกล่าวต้องเผชิญกับแรงต้านสำคัญในสังคมอินโดนีเซีย นั่นคือความคิดทางศาสนา เมื่อสิ่งเหล่านี้ถูกบัญญัติไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน ซึ่งกลุ่มองค์กรมุสลิมยืนยันว่าเป็นบรรทัดฐานที่มุสลิมทุกคนต้องยึดถือปฏิบัติตาม⁵²

ในระหว่างปี ค.ศ. 1942-1945 ซึ่งเป็นช่วงสมัยภายใต้การยึดครองของญี่ปุ่น การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิให้กับผู้หญิงถูกขัดขวางทุกรูปแบบ กลุ่มผู้หญิงมีบทบาทเพียงเข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะอาสาสมัครตามหน่วยปฐมพยาบาลและฝ่ายเสิร์ฟอาหารสำหรับกองทัพญี่ปุ่น โดยในชวาและบาหลีจะมีการจัดตั้งกลุ่มผู้หญิงเหล่านี้ภายใต้ชื่อ “ฟูจินไค” (Fujinkai - Women's Club) ขณะที่ในสุมาตราจะใช้ชื่อว่า “ฮาฮาโนะไค” (Hahanokai - Mother's Association)

⁴⁹ Elizabeth Martyn, *The Women's Movement in Post-Colonial Indonesia: Gender and Nation in a New Democracy* (London: Routledge, 2005), p. 30.

⁵⁰ Susan Blackburn, *Women and the State in Modern Indonesia* (New York: Cambridge University Press, 2004), p. 18.

⁵¹ *Ibid.*, pp. 18-19.

⁵² *Ibid.*, p. 19.

นอกจากนี้หญิงสาวบางคนยังต้องทำหน้าที่เป็นโสเภณีให้กองทัพญี่ปุ่นอีกด้วย ผู้ที่ศึกษาในเรื่อง ขบวนการผู้หญิงในอินโดนีเซียหลายคนเห็นว่า พูจินไคเป็นต้นกำเนิดขององค์กรที่เป็นศูนย์รวมของ กลุ่มภรรยาที่เป็นฐานสำคัญของการเคลื่อนไหวของกลุ่มสตรีในยุคระเบียบใหม่ในอนาคต ด้วย แนวคิดของพูจินไคมองผู้หญิงในฐานะของภรรยาและแม่ที่จะคอยสนับสนุนสามีของพวกเธอ อย่างซื่อสัตย์ แม้ขบวนการผู้หญิงในช่วงของการยึดครองของญี่ปุ่นจะไม่มีบทบาทในการยื่นข้อ เรียกร้องใดๆ ต่อรัฐบาลและไม่สามารถจะเคลื่อนไหวได้อย่างอิสระ แต่ก็เป็นช่วงเวลาที่สำคัญใน การขับเคลื่อนกลุ่มผู้หญิงเข้าสู่ขบวนการชาตินิยม ทั้งยังเป็นต้นแบบของการสร้างขบวนการ เคลื่อนไหวของกลุ่มสตรีที่ควบคุมโดยรัฐที่จะเกิดขึ้นในทศวรรษที่ 1960⁵³

4.2.2 ความสำคัญของผู้หญิงต่อการเมืองอินโดนีเซียหลังการประกาศเอกราช

รัฐบาลสาธารณรัฐอินโดนีเซียซึ่งก่อตั้งขึ้นภายหลังจากที่ญี่ปุ่นแพ้สงครามใน ค.ศ. 1945 มีการกำหนดแนวทางนโยบายชัดเจนในเรื่องสถานภาพระหว่างหญิงชาย ว่ารัฐบาลจะใช้แนวทาง ประชาธิปไตยและหลักความเสมอภาคกันของทั้งสองเพศ แนวนโยบายดังกล่าวนี้ได้ระบุไว้ใน รัฐธรรมนูญ พร้อมกับการกำหนดให้ประชาชนทุกคนเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย การยอมรับใน สิทธิความเท่าเทียมกันทางเพศนี้เป็นผลสืบเนื่องจากการที่กลุ่มนักศึกษาชาตินิยมซึ่งมีแนวคิดโน้มเอียง ไปในทางสังคมนิยมและประชาธิปไตยได้ขึ้นมาเป็นกลุ่มการเมืองกลุ่มใหญ่ในรัฐบาลหลังได้รับเอกราช⁵⁴ สิ่งที่เกิดขึ้นในทันทีหลังการจัดตั้งรัฐบาลสาธารณรัฐคือ ได้ทำการแต่งตั้งรัฐมนตรีหญิงเป็น ครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของสาธารณรัฐฯ ได้แก่ มาเรีย ออฟะห์ ซานโตโซ (Maria Ulfah Santoso) เป็นรัฐมนตรีสวัสดิการสังคม และซูรัสตรี คาร์มา ตรีมูร์ตี (Soerastri Karma Trimurti หรือ S. K. Trimurti) เป็นรัฐมนตรีแรงงานใน ค.ศ. 1947⁵⁵

ขณะที่ในส่วนของงานเคลื่อนไหวในระดับล่างระหว่างสงครามปฏิวัติอินโดนีเซียช่วงปี ค.ศ. 1945-1949 นับตั้งแต่สงครามปฏิวัติปะทุขึ้นในปี ค.ศ. 1945 ได้มีผู้หญิงจำนวนมากลุกขึ้นมา สนับสนุนการสู้รบแบบกองโจรและจัดตั้งกลุ่มรักษาพยาบาล คลินิกรักษาผู้ป่วย และศูนย์เสบียง อาหาร ผู้หญิงหลายคนเข้าร่วมกับสหภาพของผู้หญิงเพื่อทำหน้าที่เป็นกองหลังปกป้องเสรีภาพ ของประเทศ⁵⁶ ในลักษณะเดียวกับการทำงานของกลุ่มพูจินไคในช่วงภายใต้การยึดครองของญี่ปุ่น ต่อมาในปี ค.ศ. 1946 ได้ปรากฏกลุ่มผู้หญิงที่มีส่วนร่วมในการเรียกร้องเอกราชให้กับอินโดนีเซีย 3

⁵³ Ibid., pp. 20-21.

⁵⁴ M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1200*, p. 258.

⁵⁵ Susan Blackburn, *Women and the State in Modern Indonesia*, p. 21.

⁵⁶ ปราณี วงษ์เทศ, *เพศสภาวะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์)* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2549), หน้า 329.

กลุ่ม คือกลุ่มเปอร์วานี (Perwani) กลุ่มเปอร์วารี (Perwari) และโควานี (Kowani) กลุ่มต่างๆ เหล่านี้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการปฏิบัติอินโดนีเซีย ทำหน้าที่เป็นกองหนุนให้กับกองทหาร มีบทบาทในเรื่องการประสานงานในหน่วยงาน การปฐมพยาบาลผู้ป่วย และการจัดหาอุปกรณ์ อำนวยความสะดวก เป็นต้น⁵⁷

ต่อมารัฐบาลประธานาธิบดีซูการ์โนได้พบทบทวนปัญหาเกี่ยวกับผู้หญิงในเรื่องการแต่งงาน และการมีภรรยาหลายคนของผู้ชาย ซึ่งเป็นปัญหาที่ยืดเยื้อและไม่ได้รับการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าการมีภรรยาหลายคนของผู้ชายได้รับการสนับสนุนภายใต้หลักการ พื้นฐานของศาสนาอิสลาม โดยสามีสามารถมีภรรยาได้ไม่เกินสี่คน ด้วยเหตุนี้จึงมีการออก พระราชบัญญัติฉบับที่ 22 ในปี ค.ศ. 1946 ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการแต่งงานเพื่อเป็นการรับรอง สถานภาพด้านการแต่งงานของผู้หญิงอินโดนีเซีย และใน ค.ศ. 1947 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการ ศาสนาได้ออกข้อปฏิบัติฉบับที่ 4 สำหรับข้าราชการ ซึ่งได้แนะนำผู้เป็นสามีให้มีความรับผิดชอบ ต่อภรรยาตน และเตือนผู้ชายต่อผลของการมีภรรยาหลายคน⁵⁸ แต่กระนั้น กฎหมายยกเลิกการมี ภรรยาหลายคนได้ถูกคัดค้านจากกลุ่มมุสลิมสายเคร่งครัด รวมถึงการที่องค์กรมุสลิมอย่างมาซุมิ ได้แสดงทัศนคติต่อต้านแบบเรียนร่วมกันทั้งหญิงและชาย⁵⁹ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลที่พยายามสร้างรัฐ ซึ่งเน้นประโยชน์ทางโลกมากกว่าศาสนาก็พยายามแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อประชากร ของรัฐอย่างเท่าเทียม รัฐบาลสมัยประธานาธิบดีซูการ์โนได้ร่างรัฐธรรมนูญขึ้นเพื่อให้สิทธิผู้หญิงใน การลงคะแนนเสียง รวมทั้งแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับการสมรสและหย่าเพื่อให้สิทธิที่เท่าเทียมกัน ระหว่างหญิงชาย ความก้าวหน้าอย่างเห็นได้ชัดที่สุดในประเด็นสตรี อย่างน้อยที่สุดในด้านที่ สะท้อนให้เห็นการที่รัฐให้ความสำคัญต่อสตรีก็คือ การจัดตั้งกรมกิจการสตรี (Department of Women's Affairs) ภายใต้กระทรวงการศึกษาและวัฒนธรรม ใน ค.ศ. 1949 ซึ่งเน้นการพัฒนา การศึกษาของผู้หญิงอินโดนีเซียเป็นสำคัญ⁶⁰

พร้อมๆ กับการที่รัฐบาลและกลุ่มองค์กรสตรีได้ตอบรับกระแสการสร้างชาติใหม่ที่เน้น ความเท่าเทียมกันทางเพศ ความสำคัญของผู้หญิงต่อการเมืองแห่งการเลือกตั้งในอินโดนีเซียก็ยิ่ง เห็นได้เด่นชัดมากขึ้นเมื่อรัฐบาลจัดการเลือกตั้งทั่วไปครั้งแรกในปี ค.ศ. 1955 รัฐบาล

⁵⁷ Christine Dobbin, "The Search for Women in Indonesia History," in *Kartini Centenary: Indonesian Women Then and Now*, ed. Ailsa Thomson Zainu'ddin (Cheltenham: Standard Commercial Press, 1980), p. 61.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 62.

⁵⁹ Justus M. van der Kroef, "Woman and the Changing Marriage Pattern of Indonesia," *The American Catholic Sociological Review* 18, 2 (June 1957): 120.

⁶⁰ *Ibid.*, 124.

ประธานาธิบดีซูการ์โนกำหนดให้ผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเป็นพลเมืองอินโดนีเซียทั้งชายและหญิงที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป ข้อกำหนดดังกล่าวนี้ส่งผลให้ผู้หญิงสามารถมีสิทธิเลือกตั้งได้เท่าเทียมกับผู้ชาย และเมื่อพิจารณาจากข้อมูลจำนวนประชากรอินโดนีเซียในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1950-1965 จะพบว่าจำนวนประชากรหญิงนั้นมากกว่าชายตลอด (ดูรายละเอียดในตารางที่ 4.1) แม้ว่าสัดส่วนจำนวนประชากรระหว่างชาย-หญิงตลอดช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้จะได้แตกต่างกันมากจนมีนัยสำคัญ แต่เมื่อพิจารณาจากกฎหมายประกอบกรเลือกตั้งที่ได้กำหนดให้พลเมืองที่แต่งงานก่อนอายุ 18 ปีถือว่าเป็นผู้ที่มีสิทธิเลือกตั้ง⁶¹ ข้อกำหนดดังกล่าวนี้จะส่งผลให้สัดส่วนผู้มีสิทธิเลือกตั้งที่เป็นหญิงเพิ่มขึ้นมากกว่าชาย ทั้งนี้เมื่อพิจารณาควบคู่กับข้อเท็จจริงที่ว่าตั้งแต่สมัยอาณานิคมเป็นต้นมาที่ปัญหาการแต่งงานก่อนวัยอันควรเป็นประเด็นปัญหาสำคัญที่ผู้รณรงค์ป้องกันปัญหาสตรีให้ความสนใจมาตลอด สัดส่วนผู้แต่งงานก่อนวัยอันควรในกลุ่มผู้หญิงนั้นสูงกว่าผู้ชายเป็นอย่างมากมาตลอดเช่นกัน ผู้หญิงที่แต่งงานในวัยเหมาะสมนั้นโดยส่วนใหญ่จำกัดอยู่เฉพาะในบางสังคมที่ไม่ใช่สังคมมุสลิม อย่างเช่น บาห์ลี โมลุกกะ และบางสังคมในทางตอนเหนือของสุลาเวสี⁶² ลักษณะดังกล่าวนี้ดำรงอยู่เรื่อยมาจนถึงทศวรรษ 1960 และแม้กระทั่งถึงช่วงต้นทศวรรษ 1970 อายุเฉลี่ยของผู้หญิงแต่งงานก็เพิ่มขึ้นในอัตราส่วนที่น้อยและโดยส่วนใหญ่แล้วจะจำกัดอยู่ในเขตเมืองเสียเป็นสำคัญ⁶³ ด้วยเหตุนี้ สำหรับการเมืองในระบบเลือกตั้งภายใต้รัฐใหม่ที่ถือกำเนิดขึ้น คะแนนเสียงของผู้หญิงจึงเป็นคะแนนเสียงที่สำคัญอย่างไม่อาจปฏิเสธ

ตารางที่ 4.1 จำนวนประชากรอินโดนีเซีย เปรียบเทียบชาย-หญิง ระหว่างปี ค.ศ. 1950-1965⁶⁴

ปี	ชาย	หญิง	รวม
1950	39,455,000	40,083,000	79,538,000
1955	42,983,000	43,463,000	88,446,000
1960	47,797,000	48,134,000	95,931,000
1965	53,510,000	53,680,000	107,190,000

⁶¹ เอลซา ไชนุดีน, ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย, หน้า 370.

⁶² Susan Blackburn and Sharon Bessell, "Marriageable Age: Political Debate on Early Marriage in Twentieth-Century Indonesian," *Indonesia* 63 (April 1997): 130.

⁶³ *Ibid.*, pp. 129-132.

⁶⁴ ปรับปรุงจากตารางแสดงจำนวนประชากรอินโดนีเซีย ใน *Population Prospects: Comprehensive Tables Volume 1* (New York: Population Division, United Nations Publication, 2007), p. 272.

กล่าวโดยสรุป ขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงอินโดนีเซีย ที่ทำการเคลื่อนไหวมาตั้งแต่การประกาศตั้งสาธารณรัฐอินโดนีเซียใน ค.ศ. 1945 เพื่อเรียกร้องสิทธิของผู้หญิงในประเด็นต่างๆ ได้รับการสนับสนุนมาด้วยดีจากรัฐบาลของซูการ์โน แม้ว่าข้อเรียกร้องบางเรื่องอาจจะไม่ประสบความสำเร็จก็ตาม แต่พลังของกลุ่มผู้หญิงได้แสดงให้เห็นแล้วว่า เป็นพลังทางการเมืองที่สำคัญ ดังนั้น ไม่ว่าจะพิจารณาจากเครือข่ายของกลุ่มผู้หญิง ความตื่นตัวทางการเมือง และจากข้อเท็จจริงเชิงปริมาณในเรื่องจำนวนประชากรที่เป็นผู้หญิง รวมไปถึงแนวคิดของกลุ่มนักศึกษาตินิยมที่มีแนวคิดทางการเมืองในการให้สิทธิและความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ตามอย่างแนวคิดของประเทศตะวันตก กลุ่มผู้หญิงจึงเป็นพลังทางการเมืองที่สำคัญซึ่งรัฐบาลประธานาธิบดีซูการ์โนต้องการนำมาสนับสนุนการดำเนินนโยบายของรัฐบาล

4.3 การสร้างชาติอินโดนีเซียภายใต้รัฐบาลซูการ์โน

ซาร์สวาตี ซุนินโด (Saraswati Sunindyo) ซึ่งศึกษาเรื่องชาตินิยมในอินโดนีเซียเสนอว่า ลัทธิชาตินิยมนั้นต้องการ “วิกฤต” เพื่อพาชาติก้าวข้ามไปข้างหน้าแล้วล้ม และสมาชิกในสังคมต้องระลึกได้ถึงจินตกรรมที่มีร่วมกันในเรื่องความโศกเศร้าเสียใจและความหวังของชาติ ดังนั้นชาตินิยมจึงต้องสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับวิกฤตอยู่เรื่อยไปไม่ว่าเวลาใด⁶⁵ รัฐบาลของประธานาธิบดีซูการ์โนได้เผชิญหน้ากับ “วิกฤต” อยู่บ่อยครั้ง ในช่วงแรกเริ่มของการสร้างชาติอินโดนีเซียมีวิกฤตแห่งชาติใหม่ๆ เกิดขึ้นหลายเหตุการณ์ อาทิเช่น การจับอาวุธต่อสู้ของกลุ่มกบฏคาฮาร์ มุซาคาร์ (Kahar Muzakar) ทางตอนใต้ของสุลาเวสีใน ค.ศ. 1950 การลุกฮือขึ้นต่อต้านอำนาจของรัฐบาลสาธารณรัฐที่เขตชวาตะวันตกและอินโดนีเซียตะวันออกระหว่าง ค.ศ. 1950-1953 กองกำลังติดอาวุธของอดีตกลุ่มดาร์ลุ อีสลาม ได้ลุกฮือก่อกบฏในอาเจะห์ที่เกาะสุมาตราตอนเหนือใน ค.ศ. 1953 และติดตามมาด้วยการประกาศจัดตั้งรัฐบาลปฏิวัติแห่งสาธารณรัฐอินโดนีเซีย (Revolutionary Government of the Republic of Indonesia) ซึ่งมีสถานะเป็นกลุ่มกบฏในสุมาตราและสุลาเวสีใน ค.ศ. 1958 ปัญหาระหว่างประเทศโดยเฉพาะการประกาศนโยบายเผชิญหน้า (Konfrontasi) ระหว่างอินโดนีเซียและมาเลเซียใน ค.ศ. 1963 รวมถึงปัญหาความตกร่ำทางเศรษฐกิจและการเกิดภาวะเงินเฟ้ออย่างรุนแรงนับตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 1950 ซึ่งทำให้ราคาอาหารและค่าครองชีพในประเทศสูงขึ้นกว่า 10 เท่าตัวเมื่อเข้าสู่ช่วงต้นทศวรรษ 1960⁶⁶

⁶⁵ Saraswati Sunindyo, “When the Earth is Female and the Nation is Mother: Gender, the Armed Forces and Nationalism in Indonesia,” *Feminist Review* 58 (Spring 1998): 7

⁶⁶ ปัญหากลุ่มกบฏต่างๆ ในอินโดนีเซียช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้ ดูตัวอย่างเช่นใน Hal Kosut, ed., *Indonesia: The Sukarno Years* (New York: Facts on File, 1967), pp. 42, 64-71; Herbert Feith and

ภายใต้สภาพความปั่นป่วนดังกล่าวนี้ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อความเป็นเอกภาพของชาติ อินโดนีเซียอย่างรุนแรง รัฐบาลจึงต้องพยายามสร้างสำนึกและสร้างจินตนาการแห่งความเป็นชาติ ของชาวอินโดนีเซีย ด้วยการกระตุ้นให้ระลึกถึงความทุกข์ยากในช่วงอาณานิคมและความหวัง ร่วมกันของคนในชาติ เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ใน ค.ศ. 1957 ประธานาธิบดีซูการ์โนประกาศใช้นโยบายการปกครองแบบ “ประชาธิปไตยแบบชี้นำ” (Guided Democracy) ที่วางอยู่บนหลักการของความร่วมมือที่เรียกว่า “โกตง รอยง” (Gotong Royong) ซึ่งเป็นประเพณีนิยมที่ยังมีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของชุมชน หมู่บ้านต่างๆ⁶⁷ นโยบายประชาธิปไตยแบบชี้นำเป็นแนวคิดที่ซูการ์โนทำให้ตนเองเป็นศูนย์กลาง ของระบบการเมือง โดยเรียกร้องให้ประชาชนหวนกลับสู่รากเดิมของการปฏิบัติแห่งชาติ นโยบายนี้ จึงนำไปสู่การยกเลิกสมัชชาที่มาจาก การเลือกตั้งและนำรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1945 กลับมาใช้ อีกครั้ง⁶⁸ การเมืองภายใต้ประชาธิปไตยแบบชี้นำสนับสนุนการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่มุ่ง เรียกร้องอิเรียนจายาให้มารวมเข้ากับอินโดนีเซียได้ในที่สุด ในอีกด้านหนึ่ง ประชาธิปไตยแบบชี้นำ นับได้ว่าเป็นความล้มเหลวครั้งสุดท้ายของอินโดนีเซียในการดำเนินการปกครองตามระบอบ ประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ประชาธิปไตยแบบชี้นำก่อให้เกิดสัญลักษณ์ทางการเมืองที่เฟื่องฟูและ รุนแรงโดยละเลยความสำคัญเรื่องเศรษฐกิจ⁶⁹ หลังจากการยกเลิกรัฐสภาแล้ว ในค.ศ. 1957 จึงได้ มีการก่อตั้งสภาแห่งชาติ (National Council) ทำให้ผู้หญิงได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในสภา ได้แก่ องค์กร เคอวานี นำโดยซูจาติน คาร์โตวิโจโน (Sujatin Kartowijono)⁷⁰ สภาแห่งชาตินี้ ประกอบด้วยกลุ่มต่างๆ 41 กลุ่ม เช่น กลุ่มชาวนา เยาวชน กรรมกร สตรี ปัญญาชน ผู้นำศาสนา ผู้นำจากส่วนภูมิภาค อดีตข้าราชการระดับสูง สมาชิกพรรคการเมืองบางพรรค⁷¹ เอเดรียน วิค

Daniel S. Lev, “The End of the Indonesian Rebellion,” *Pacific Affairs* 36, 1 (Spring 1963): 32-46. สำหรับนโยบายการเผชิญหน้ากับมาเลเซีย ดูตัวอย่างใน Joseph Chinyong Liow, *The Politics of Indonesia-Malaysia Relations: One Kin, Two Nations* (New York: Routledge, 2005), pp. 97-106. ส่วนปัญหา เสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ดูใน M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1200*, pp. 304-305.

⁶⁷ ภาวุดล ทรงประเสริฐ, *อินโดนีเซียอดีตและปัจจุบัน*, หน้า 362-363.

⁶⁸ Taufik Abdullah, *Indonesia: Towards Democracy* (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2009), p. 250.

⁶⁹ ไมเคิล ลีเฟอร์, *พจนานุกรมการเมืองสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*, แปลโดย จุฬาร ธีร์อักษรกุล (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), หน้า 356.

⁷⁰ Elizabeth Martyn, *The Women’s Movement in Post-Colonial Indonesia: Gender and Nation in a New Democracy*, 234.

⁷¹ ภาวุดล ทรงประเสริฐ, *อินโดนีเซียอดีตและปัจจุบัน*, หน้า 372.

เคอร์ส (Adrian Vickers) ให้ความเห็นว่า การประกาศนโยบายประชาธิปไตยแบบชี้นำมีส่วนนำไปสู่การล่มสลายของรัฐบาลของซูการ์โน และเหตุการณ์โกลาหลต่างๆ ติดตามมา อันรวมทั้งการกวาดล้างพรรคคอมมิวนิสต์และผู้ที่เกี่ยวข้องกับพรรคในเหตุการณ์ 30 กันยายน 1965 หรือ Gestapu จำนวนมาก การสร้างระบบการปกครองแบบทหารที่รวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางของรัฐบาลซูฮาร์โตในเวลาต่อมา⁷²

ระหว่าง ค.ศ. 1959 – 1960 เป็นช่วงเริ่มต้นของการประกาศใช้ประชาธิปไตยแบบชี้นำอย่างจริงจัง แต่อย่างไรก็ดีภายหลังจากการประกาศนโยบายนี้ ประเทศอินโดนีเซียเริ่มประสบปัญหาต่างๆ ทั้งปัญหาภายในประเทศเนื่องจากการเป็นพันธมิตรกับพรรคคอมมิวนิสต์ของรัฐบาลซูการ์โน สร้างความไม่พอใจให้กับกองทัพ และปัญหากับภายนอกประเทศ ซึ่งดำเนินนโยบายแทรกแซงการรวมประเทศมาเลเซียในช่วงนโยบายเผชิญหน้า รัฐบาลได้ใช้เงินจำนวนมากศาลในช่วงวิกฤตการณ์ดังกล่าว เป็นเหตุให้ประเทศต้องประสบกับปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำเป็นอย่างมาก และส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชน ตอฟิก อับดุลลาห์ (Taufik Abdullah) นักประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย ให้ความเห็นว่า ในยุคประชาธิปไตยแบบชี้นำ คำขวัญสัญลักษณ์ เรื่องเล่าต่างๆ กลายเป็นส่วนหนึ่งของความจริง เส้นแบ่งระหว่างสิ่งที่เป็นข้อเท็จจริงกับความจริงที่ถูกสร้างขึ้นกลายเป็นเส้นบางๆ ที่ยากจะแยกออก สิ่งใดก็ตามที่ประธานาธิบดีทำหรือ นโยบายใดก็ตามที่รัฐบาลประกาศออกมา ควรจะพิจารณาว่ากำลังบอกเล่าเรื่องราวทั้งข้อเท็จจริง และความจริงที่ถูกสร้างขึ้นให้ได้ยินกันอยู่ สิ่งก่อสร้างต่างๆ ตัวอย่างเช่น สนามกีฬาหรือโรงแรมล้วนแต่มีความหมายสองนัยให้รับรู้ สนามกีฬาบ่งบอกถึงความมุ่งมั่นเพื่อเป็นเลิศในด้านการกีฬาของอินโดนีเซียมากกว่าจะเป็นเพียงสนามกีฬา โรงแรมก็เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นเจ้าบ้านผู้เอาใจใส่แขกที่มาเยือน มากกว่าเป็นแค่โรงแรมใหม่ๆ สักแห่งหนึ่ง คำอย่างเช่น “การปฏิวัติ” (Revolution) “บุคลิกภาพของชาติ” (National Personality) หรือ “เอกลักษณ์แห่งชาติ” (National Identity) กลายเป็นคำสำคัญในสำนวนการพูดการเขียนถึงอุดมการณ์⁷³

ประธานาธิบดีซูการ์โนมีวิธีในการต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมผ่านการสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้กับประเทศอินโดนีเซีย เช่น ประกาศสุนทรพจน์ห้ามไม่ให้ประชาชนพูดภาษาต่างชาติ ในขณะที่เดียวกันก็ได้ส่งเสริมแนวคิดและวิถีชีวิตแบบชวา ด้วยการให้ภาษาท้องถิ่นในการตั้งชื่อคนที่มีชื่อเสียงในวงการบันเทิงและวงสังคม⁷⁴ ประธานาธิบดีซูการ์โนในฐานะผู้นำชาตินิยมและประธานาธิบดีคนแรกของอินโดนีเซียยังได้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างตัวประธานาธิบดีและ

⁷² Adrian Vickers, *A History of Modern Indonesia*, p. 144.

⁷³ Taufik Abdullah, *Indonesia: Towards Democracy*, p. 304.

⁷⁴ Saraswati Sunindyo, “When the Earth is Female and the Nation is Mother: Gender, the Armed Forces and Nationalism in Indonesia,” p. 8.

ประชาชนผ่านการเรียกตัวเอง [ชุกการ์โน] ว่า “bung Karno” หมายถึง พี่ชายหรือน้องชาย ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์แบบเป็นกันเอง และคำว่า “bapak” (Bapak) หมายถึง พ่อ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน นอกจากนี้ ชุกการ์โนได้ฟื้นฟูวัฒนธรรมชวาผ่านการรำบาหลีที่เรียกว่า “Tari Lenso” ซึ่งเป็นลักษณะของการรำรำที่ห้ามไม่ให้มีการแตะเนื้อต้องตัวกันระหว่างชายหญิงตามหลักศาสนา รวมทั้งการห้ามไม่ให้ผู้หญิงรับอิทธิพลของจักรวรรดินิยมในการแต่งหน้าด้วยผลิตภัณฑ์ที่มาจากตะวันตก เพราะการแต่งหน้าด้วยเครื่องสำอางเหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงภาวะที่ต้องพึ่งพาตะวันตก แต่ชุกการ์โนต้องการสร้างภาพลักษณ์ของผู้หญิงผ่านที่เรียกว่า “ผู้หญิงแห่งชาติ” ที่อ้างอิงแนวคิดในเรื่องความงามตามประเพณีท้องถิ่น⁷⁵

ในขณะเดียวกันรัฐบาลชุกการ์โนก็เลือกปฏิบัติพลของตะวันตก รัฐบาลชุกการ์โนได้เปิดโอกาสให้ผู้หญิงรับราชการทหารด้วยหลักการสร้างความเท่าเทียมกันในการรับใช้ชาติ แม้ว่าตามหลักศาสนาอิสลามผู้หญิงอินโดนีเซียไม่ได้รับอนุญาตให้ทำงานนอกบ้าน และ อาชีพนี้ไม่เหมาะสมกับผู้หญิงเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น การที่ผู้หญิงสามารถเข้ารับราชการทหาร จึงทำให้ผู้หญิงมีสถานะเท่าเทียมกับผู้ชาย ไม่เพียงเท่านั้นผู้หญิงยังสามารถปลดปล่อยตนเองออกจากวัฒนธรรมเดิมได้อีกด้วย ใน ค.ศ. 1962 แนวคิดที่ส่งเสริมความเท่าเทียมกันระหว่างหญิงชาย นำเสนอผ่านสื่อโดยอ้างอิงถึงชีวิตของ ฮารินี (Harini) ทหารหญิงคนแรกที่กระโดดร่มลงในอินโดนีเซีย ท้าวมกลางสมรภูมิมรบ เพื่อชิงดินแดนในอินโดนีเซียและเนเธอร์แลนด์ รัฐบาลชุกการ์โนได้เชิดชูเกียรติให้กับฮารินาโดยการมอบเหรียญและยกย่องเธอในฐานะผู้หญิงที่มีความกล้าหาญ และเปลี่ยนชื่อเธอใหม่ว่า ศรีคานดี ไตรโครา (Srikandi Trokora) หมายถึงผู้หญิงที่เป็นนักรบ อีกทั้งยังเสนอภาพของฮารินาว่าเป็นผู้หญิงตัวเล็กไม่เสริมสวย และมีใจรักชาติ ซึ่งถือเป็นหญิงตามอุดมคติชาตินิยม นอกจากภาพฮารินาจะนำเสนอความเท่าเทียมกันระหว่างหญิงและชายแล้ว ภาพของฮารินายังถูกใช้นำเสนอความกล้าหาญให้แก่ชาติอินโดนีเซียด้วย ทั้งนี้เนื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองการปกครองที่มีการเผชิญหน้ากับประเทศเพื่อนบ้าน เช่นมาเลเซีย ดังนั้นจึงนำเสนอความกล้าหาญผ่านภาพผู้หญิงอินโดนีเซีย การสร้างภาพความกล้าหาญนี้ไม่เพียงเกิดขึ้นกับผู้หญิงเท่านั้นแต่ยังเกิดกับผู้ชายด้วย การนำเสนอภาพฮารินาจึงเป็นทั้งการเชื่อมโยงถึงภาพลักษณ์ของผู้หญิงและผู้ชายในช่วงของการสร้างชาติ ว่ามีความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบบพี่น้องและความกล้าหาญเข้าด้วยกัน ทั้งนี้เพราะต้องการให้หญิงและชายร่วมกันปกป้องประเทศอินโดนีเซีย⁷⁶

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid., p. 4; Laurie J. Sears, “Introduction: Fragile Identities,” in *Fantazizing the Feminine in Indonesia*, ed. Laurie J. Sears (Durham: Duke University Press, 1996), p. 9.

แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างชาติอีกประการหนึ่ง คือ การสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชนเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ ระหว่างชายหญิง ภายใต้การนำของประธานาธิบดีซูการ์โนได้ให้ความสำคัญกับการสร้างภาพคาร์ตินีซึ่งเป็นตัวแทนของผู้หญิงตั้งแต่ยุคอาณานิคม ในฐานะผู้นำการศึกษาของผู้หญิง ผู้นำขบวนการชาตินิยม (ดังได้อภิปรายไว้ในบทที่ 3) และตั้งแต่ปี ค.ศ. 1945 หลังจากที่ยินโดนีเซียได้รับเอกราช คาร์ตินีได้รับการยกย่องให้เป็นวีรสตรีแห่งชาติ เนื่องจากในยุคของการสร้างชาติของรัฐบาลซูการ์โนได้มีการเปรียบเทียบผู้หญิงคือ ประเทศ⁷⁷ และการสร้างประเทศต้องให้ความสำคัญกับผู้หญิง การถ่ายทอดอุดมการณ์รัฐเป็นการโยงเรื่องราวของผู้หญิงที่มีความสำคัญในอดีตมาร้อยรัดความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำรัฐกับผู้หญิง เพราะช่วงก่อนและหลังการได้รับเอกราช ผู้หญิงมีส่วนร่วมสำคัญในการสร้างชาติ การสร้างชาติของรัฐบาลซูการ์โนจึงสร้างภาพผู้นำหญิงเพื่อแสดงให้เห็นถึงการให้คุณค่าของผู้หญิงในการสร้างชาติอินโดนีเซีย

4.4 การสร้างภาพคาร์ตินีในยุคการสร้างชาติภายใต้รัฐบาลซูการ์โน

4.4.1 การสร้างภาพคาร์ตินีผ่านหลักปรัชญาศีลา

ด้วยสภาพปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาของการเริ่มสร้างชาติของอินโดนีเซีย รัฐบาลซูการ์โนได้สร้างหลักปรัชญาศีลา (Pancasila) โดยหวังจะให้ป็นอุดมการณ์หลักของชาติ เพื่อผลในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวในช่วงเวลาดังกล่าว ซูการ์โนผู้เป็นทั้งผู้นำขบวนการชาตินิยมและประธานาธิบดีเป็นผู้กำหนดหลักปรัชญาศีลาในสุนทรพจน์เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน ค.ศ. 1945 ต่อคณะกรรมการสำรวจเพื่อเตรียมการแห่งเอกราช (Investigating Committee for the Preparation of Independence) หลักปรัชญาศีลามีทั้งหมด 5 ข้อ หลักการข้อ 1 คือ หลักของลัทธิชาตินิยมรัฐแห่งชาติอินโดนีเซียที่มีอาณาเขตจากซาบง (ในเขตสุมาตราภาคเหนือ) จนถึงเมาราเก (อีเรียนตะวันตก) เพื่อรวมความเป็นหนึ่งในดินแดนของอินโดนีเซีย และลัทธิชาตินิยมนี้ไม่ใช่ความรักชาติที่รุนแรงประเภทนิยมสงครามโดยไม่ได้เคารพต่อความรู้สึกชาตินิยมของผู้อื่นแต่อย่างใด หลักการข้อ 2 คือ หลักการของมนุษยธรรม ซูการ์โนได้กล่าวว่า หลักการข้อสองนี้ขยายจากหลักการของแรกของความเป็นชาตินิยม เขากล่าวว่า “ระบอบการระหว่างประเทศมีอาจรุ่งเรืองขึ้นได้ หากไม่ได้เกิดขึ้นในแผ่นดินนานาชาติ ลัทธิชาตินิยมมีอาจเติบโตขึ้นได้หากมิได้เกิดขึ้นในสวนดอกไม้ของระบอบการระหว่างประเทศ”⁷⁸ หลักการข้อ 3 ความเห็นพ้องต้องกันหมด การแสดงออกแทนกัน การตรึงตรองในหมู่ผู้แทน หรืออำนาจของประชาชนให้มีความเท่าเทียมกันซึ่งมี

⁷⁷ Saraswati Sunindyo, “When the Earth is Female and the Nation is Mother: Gender, the Armed Forces and Nationalism in Indonesia,” p. 4.

⁷⁸ เอลซา ไชนูติน, ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย, หน้า 357-358.

ความเชื่อมโยงกับหลักการข้อ 4 คือ หลักการความยุติธรรมในสังคม โดยอ้างว่าลัทธิทางการเมืองที่เท่าเทียมกันจะไร้ค่าหากปราศจากความเท่าเทียมกันในด้านเศรษฐกิจด้วย ความเป็นอยู่ในสังคมจะต้องควบคู่กันไปกับความยุติธรรมทางการเมือง และหลักการข้อ 5 คือ “ให้สร้างอินโดนีเซียเมอเดกาด้วยความกลัวพระเจ้าแต่องค์เดียว คือ พระเจ้าสูงสุด เชื่อในพระเจ้าด้วยความเคารพซึ่งกันและกันร่วมกัน”⁷⁹ สิ่งสำคัญที่สุดของหลักปรัชญาคือ ความเชื่อในพระเจ้าสูงสุดเพียงองค์เดียว แต่เดิมนั้น ชูการ์โนมุ่งใช้หลักการนี้เพื่อตอบสนองข้อเรียกร้องของชาวมุสลิมที่ต้องการให้อินโดนีเซียเป็นรัฐอิสลาม และเพื่อก่อให้เกิดการยอมรับความเป็นพหุนิยมที่มีความหลากหลายและแตกต่างทางวัฒนธรรม ใน ค.ศ. 1945 ชูการ์โนได้นำหลักปรัชญามาใช้เป็นอุดมการณ์ของชาติโดยบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญของสาธารณรัฐ ประกาศใช้เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม 1945⁸⁰ ในปีเดียวกันนี้ ชูการ์โนได้ลดหลักการห้าข้อนี้ลงให้เหลือเพียงสามข้อคือ ข้อแรกกลายเป็นลัทธิชาตินิยมทางสังคม ข้อสองคือสังคมประชาธิปไตย และข้อสามคือความเชื่อในพระเจ้า⁸¹

ภาพ 4.1 ภาพแสดงตราสัญลักษณ์อย่างเป็นทางการของสาธารณรัฐอินโดนีเซียเป็นรูปพญาครุฑ หลักปรัชญาและข้อความ “เอกภาพท่ามกลางความหลากหลาย”⁸²

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 358.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 359.

⁸² ที่มาของภาพจาก “Pancasila,” [ปรัชญา]. [Online]. Available from:

<http://www.google.co.th/img/landing?q=Pancasila&imgurl> [March 1, 2011].

ตราแผ่นดินของอินโดนีเซียเป็นรูปพญาครุฑที่มีปีกข้างละ 17 แฉก และหาง 8 แฉก หมายถึงวันประกาศเอกราชคือ วันที่ 17 สิงหาคม 1945 ในส่วนโล่ตรงกลาง รูปดาวหมายถึงความเชื่อในพระเจ้า รูปวาดศิวะชานเต็งหรือควายป่าเป็นสัญลักษณ์อำนาจของประชาชน รูปต้นไทรเป็นต้นไม้ที่นับถือกันมาแต่โบราณ และแสดงถึงลัทธิชาตินิยม รูปฝ้ายและรวงข้าวซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตหมายถึงความยุติธรรมในสังคม และโซ่ทรงสี่เหลี่ยมสลับทรงกลม มาจากหลักการเกี่ยวกับมนุษยธรรมและความผูกพันในสังคมมนุษย์ที่ไม่มีจุดสิ้นสุด ส่วนข้อความในแถบล่างแปลความได้ว่า ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในความความแตกต่างกัน⁸³ รวมทั้งการสร้างสามัคคีให้แก่ประชาชน โดยอ้างว่า“ทุกสิ่งต้องเป็นหนึ่งสิ่ง” (one synthesis) และสิ่งที่ว่านี้คือ ลัทธิชาตินิยม ลัทธิสังคมนิยม และอิสลามให้รวมกันเป็นหนึ่งเดียว และการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวให้กับชาติอินโดนีเซีย ขณะนั้นได้มีปัญญาชนอินโดนีเซียชื่อ เอส. ทักดีร์ อาลีสะจะห์บานา (S. Takdir Alisjahbana) ปัญญาชนคนสำคัญที่ศึกษาถึงบทบาทสำคัญของการปฏิวัติวัฒนธรรมและสังคมของคนอินโดนีเซีย ได้ศึกษาถึงการปฏิวัติสังคมนิยมอินโดนีเซียได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้างอัตลักษณ์ของชาติไว้ว่า ความคิดเกี่ยวกับชาติอินโดนีเซียมีพื้นฐานมาจากการศึกษา จนกระทั่งมีภาษาเป็นของตนเอง⁸⁴ เหมือนกับคำขวัญของอินโดนีเซียที่ว่า ประเทศเดียว (one homeland) ชาติเดียว (one nation) และภาษาเดียว (one language) นับตั้งแต่ ค.ศ. 1928 หลังจากมีการตั้งพรรคชาตินิยมอินโดนีเซีย (the Nationalist Party) ในปี ค.ศ. 1927⁸⁵

ใน ค.ศ. 1945 สมัยรัฐบาลซูการ์โนได้เชื่อมโยงหลักปรัชญาศึลากับการสร้างภาพลักษณ์คาร์ตินีผ่านการจัดทำประกาศนียบัตรที่แสดงถึงการยกย่องคาร์ตินีในฐานะผู้บุกเบิกการศึกษาของผู้หญิงอินโดนีเซีย เกียรติบัตรเชิดชูเกียรตินี้ได้มอบให้แก่ครอบครัวของคาร์ตินี เนื่องในโอกาสหลังวันประกาศเอกราช (ไม่ได้มีการเผยแพร่อย่างเป็นทางการ) ดังปรากฏในภาพต่อไปนี้⁸⁶

⁸³ ทวีศักดิ์ เผือกสม, อินโดนีเซียรายา: รัฐจารีตสู่ “ชาติ” ในจินตนาการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2547), หน้า 72.

⁸⁴ สามารถดูรายละเอียดได้ใน S. Takdir Alisjahbana, Indonesia: Social and Cultural Revolution (Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1966), pp. 23-24.

⁸⁵ Hal Kosut, ed., Indonesia: The Sukarno Years, p. 4.

⁸⁶ Suti Ditto, Pengabdian Pahlawan Nasional: Ibu Kartini, Kabupaten Rembang [การเชิดชูวีรสตรีแห่งชาติ: คาร์ตินี, อำเภอเรมบัง] (Jakarta: Lembaga, 1945), p. 5.

ภาพ 4.2 ประกาศนียบัตรยกย่องคาร์ตินีในฐานะผู้บุกเบิกการศึกษาของผู้หญิงอินโดนีเซีย⁸⁷

ภาพข้างต้นเป็นประกาศนียบัตรที่ระบุข้อความและสัญลักษณ์เพื่อยกย่องคาร์ตินีในฐานะผู้บุกเบิกการศึกษาของผู้หญิงอินโดนีเซีย สัญลักษณ์ต่างๆ มีหลากหลาย ดังนี้

1. ตรงกลางด้านบนเป็นรูปหนังสือและแสงเทียน เป็นสัญลักษณ์ของความรู้และการศึกษา
2. บรรทัดถัดมาเป็นภาษาอินโดนีเซีย เขียนว่า “Pengabdian Pahlawan Nasional” แสดงถึงความเป็นบุคคลสำคัญระดับชาติ ตัวอักษร “Ibu Kartini” หมายถึง แม่คาร์ตินี ตัวเลข 1879-1904 หมายถึง ช่วงอายุของคาร์ตินีตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิต
3. รูปล่างด้านซ้าย-ขวา เป็นรูปรวงข้าวและดอกฝ้าย แสดงถึงสิ่งจำเป็นพื้นฐานในชีวิต ทั้งนี้ รวงข้าวเป็นสัญลักษณ์แทนอาหาร ส่วนดอกฝ้ายแทนเครื่องนุ่งห่ม ทั้งอาหารและเครื่องนุ่งห่มนี้ล้วนเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานในชีวิต ซึ่งประชาชนจะต้องได้รับอย่างทั่วถึงกัน สอดคล้องกับหลักปรัชญาศีลาข้อสี่ คือความยุติธรรมในสังคม แต่ต่อมาซูการ์โนรวบเหลือ 3 ข้อ จากเดิมความยุติธรรมข้อ 5 กลายเป็นข้อ 2 คือ สังคมประชาธิปไตย ซึ่งแสดงถึงทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันเป็นการแสดงถึงความยุติธรรมในสังคมภายใต้การปกครองของรัฐบาลซูการ์โน⁸⁸
4. ภาพล้อมกรอบด้วยห่วงโซ่สี่เหลี่ยมและวงกลมที่เชื่อมกันเป็นสัญลักษณ์ของหลักปรัชญาศีลาจากเดิมแทนสัญลักษณ์ในข้อ 2 คือ หลักการของมนุษยธรรม แต่ต่อมาเมื่อซูการ์โนรวบหลักการ

⁸⁷ ที่มาของภาพจาก Ibid., p. 5.

⁸⁸ เอลซา ไชนูติน, ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย, หน้า 359.

ปัญญาศีลาเหลือ 3 ข้อ หลักการข้อ 2 จึงรวมกับหลักการข้อ 5 คือ สังคมประชาธิปไตยที่ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน นอกจากนี้สะท้อนถึงความยุติธรรมแล้วยังสะท้อนถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ด้วยเช่นเดียวกัน⁸⁹

4.4.2 ทศนคติของชุกการโนต่อผู้หญิง

ชุกการโนได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับผู้หญิง เรื่อง Sarinah: Kewadajiban Wanita dalam Perdjoangan Republik Indonesia [ซารินะห์: หน้าที่ของผู้หญิงในการต่อสู้เพื่อสาธารณรัฐอินโดนีเซีย] เมื่อค.ศ. 1947 สองปีหลังจากอินโดนีเซียประกาศเอกราช เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม ค.ศ. 1945 หนังสือเล่มดังกล่าวนี้มีที่มาจากเหตุผล 2 ประการ คือ ประการแรก เริ่มต้นจากการที่ประธานาธิบดีชุกการโนเดินทางไปเยือนออกยาการ์ตาเป็นเวลา 2 สัปดาห์ เพื่อสำรวจปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงโดยเฉพาะเรื่องการศึกษา เพราะอัตราการเรียนรู้หนังสือของผู้หญิงในออกยาการ์ตามีจำนวนน้อย ชุกการโนได้เขียนแสดงความรู้สึกในคำนำของหนังสือเล่มนี้ว่า ปัญหาผู้หญิง (Soal-wanita) ในเรื่องการศึกษาไม่ใช่เฉพาะที่ยอกยาการ์ตาเท่านั้นแต่รวมถึงในพื้นที่อื่นๆ ถือเป็นปัญหาประชาชน (Soal- Masyarakat) ประการที่สอง ชุกการโนเขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้นมาเพื่อต้องการขอขอบคุณผู้หญิงที่ชื่อ ซารินะห์ (Sarinah- แปลว่า “ผู้หญิง”) ซึ่งเป็นผู้หญิงที่คอยดูแลมารดาของชุกการโน โดยกล่าวว่า เธอไม่รู้จะขอบคุณในความรักที่ซารินะห์มีต่อแม่ของเธอและตัวเธอได้อย่างไร ชุกการโนได้กล่าวถึงซารินะห์ ว่า “ซารินะห์เป็นผู้หญิงตัวเล็ก เป็นคนธรรมดา แต่คนธรรมดาทำให้เกิดความรักที่ยิ่งใหญ่”⁹⁰ อย่างไรก็ตาม กล่าวโดยภาพรวมแล้ว หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือเล่มเดียวของชุกการโนที่มีเนื้อหาว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างชาย-หญิง หนังสือเล่มนี้ได้รับตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1951 มีความยาวจำนวน 327 หน้า ลักษณะการเขียนเป็นการบันทึกถึงเรื่องราวปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้หญิง แบ่งเนื้อหาออกเป็น 6 บท ได้แก่ บทที่ 1 ปัญหาผู้หญิง (Soal-Perempuan) บทที่ 2 ผู้ชายและผู้หญิง (Laki-Laki dan Perempuan) บทที่ 3 จากถ้ำถึงเมือง (Dari gua kekota) บทที่ 4 มารดาเป็นใหญ่และบิดาเป็นใหญ่ (Matriarchat dan Patriarchat) บทที่ 5 ผู้หญิงเคลื่อนไหว (Wanita Bergerak) และบทที่ 6 ผู้หญิงในการต่อสู้เพื่อสาธารณรัฐอินโดนีเซีย (Sarinah dalam Perdjoangan Republik Indonesia)

หากพิจารณาในส่วนเนื้อหาของเนื้อหาทั้งหมด จะพบว่าเนื้อหาที่ชุกการโนเขียนนั้นแบ่งได้เป็น 3 ประเด็นสำคัญ คือ (1) การศึกษาของผู้หญิง ซึ่งชุกการโนแสดงทัศนะว่าประเทศจะพัฒนาได้หากผู้หญิงได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง (2) การแต่งงาน ซึ่งเขาเห็นว่าการแต่งงานของผู้ชายที่มีภรรยา

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁹⁰ Sukarno, Sarinah: Kewadajiban Wanita dalam Perdjoangan Republik Indonesia [ซารินะห์: หน้าที่ของผู้หญิงในการต่อสู้เพื่อสาธารณรัฐอินโดนีเซีย] (Jakarta: Jajasan Pembangunan, 1951), pp. 5-6.

หลายคนถือเป็นประเพณีนิยมของศาสนาอิสลาม แต่ผู้ชายสามารถทำหน้าที่ของการเป็นสามีที่ดีได้ คือ เลี้ยงดูภรรยาและให้ความรักอย่างทั่วถึง หรือหากต้องการแต่งงานใหม่จะต้องได้รับการยินยอมจากภรรยาคนแรก (3) การเมืองกับผู้หญิง ชูการ์โนมองว่าเกี่ยวข้องกับ การสนับสนุนด้านการศึกษาให้กับผู้หญิง เพื่อผู้หญิงจะได้มีส่วนในการพัฒนาประเทศ หรือทำหน้าที่ของการเป็นพลเมืองที่ดี

ทั้งนี้ ชูการ์โนได้เขียนถึงคาร์ตินีไว้ในบทที่ 3 เรื่องจากถ้ำถึงเมือง เพื่อเชิดชูคาร์ตินีในฐานะ ผู้ที่มีบทบาทในการบุกเบิกทางการศึกษาแบบตะวันตกและเป็นผู้หญิงที่มีความคิดก้าวหน้า ชูการ์โนได้เขียนถึงความรู้สึกที่เขามีต่อคาร์ตินีว่า คาร์ตินีมีความแตกต่างจากผู้หญิงอินโดนีเซีย เนื่องจากอิทธิพลที่เธอได้รับการศึกษาจากตะวันตก แม้ว่าคาร์ตินีจะเป็นผู้หญิง แต่เธอก็สามารถ กลายเป็นผู้นำทางความคิดให้กับผู้หญิง รวมทั้งเรื่องการศึกษาเล่าเรียน และความรักชาติ ในการบุกเบิกทางการศึกษาแบบตะวันตกและเป็นผู้หญิงที่มีความคิดก้าวหน้า⁹¹

4.4.3 การสร้างภาพคาร์ตินีผ่านธนบัตรคาร์ตินี

ในกระบวนการสร้างชาติ การประดิษฐ์และเผยแพร่สัญลักษณ์แทนชาติเป็นสิ่งเกิดขึ้นไม่แตกต่างกัน สัญลักษณ์สำคัญประการหนึ่งที่สามารถสะท้อนอุดมการณ์ชาตินิยมของรัฐใหม่ได้เป็นอย่างดีที่สุดคือ รูปที่ปรากฏในเงินตราประจำชาติ ในกรณีของอินโดนีเซีย หน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการควบคุมดูแลและผลิตเงินตราสมัยอาณานิคม คือ เดอะ ยาวาเซอะ บังค์ (De Javasche Bank) ทำหน้าที่เหมือนธนาคารกลางของอาณานิคมก่อนที่จะมีการเปลี่ยนผู้ดูแลมาเป็นธนาคารแห่งชาติอินโดนีเซีย (Bank Nasional Indonesia) เมื่ออินโดนีเซียได้เอกราช มีการออกกฎหมายพิเศษใน ค.ศ. 1951 ซึ่งให้อำนาจรัฐบาลอินโดนีเซียสามารถพิมพ์ธนบัตรออกมาใช้ได้ในปีดังกล่าว⁹² ต่อมา ในช่วง ค.ศ. 1953 – 1954 รัฐบาลได้ประกาศใช้ธนบัตรชุดวัฒนธรรม (culture series) เพื่อตอกย้ำ การเกิดขึ้นของชาติใหม่ซึ่งมีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมมาอย่างยาวนานรวมทั้งขนบธรรมเนียม ประเพณีต่างๆ มาอย่างยาวนาน ทั้งหมดนี้มีอินดรา คาสูโม (Indra Kasoemo) ผู้ว่าการธนาคาร แห่งอินโดนีเซีย และปราวีราเนอการา จาฟูตดิน (Prawiranegara Sjafruddin) รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงการคลัง เป็นผู้ลงนามบนธนบัตร ธนบัตรชุดนี้ซึ่งถือได้ว่าเป็นธนบัตรชุดแรกที่ผลิตโดย ธนาคารแห่งชาติอินโดนีเซีย ธนบัตรชุดดังกล่าวนี้ประกอบไปด้วยค่าเงิน 5 รูเปียห์ 10 รูเปียห์ 25 รูเปียห์ 50 รูเปียห์ 100 รูเปียห์ 500 รูเปียห์ และ 1,000 รูเปียห์ ปรากฏภาพดังนี้⁹³

⁹¹ Ibid., 81.

⁹² "Banknotes of the Indonesian Rupiah," [Online]. Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/Banknotes_of_the_Indonesian_rupiah [March 1, 2009].

⁹³ ที่มาของภาพจาก Ibid.

ภาพ 4.3 ธนบัตร 5 รูเปียห์ ประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ 2 กรกฎาคม ค.ศ. 1953 พิมพ์โดยบริษัทโทมัส เดอ ลา รู (Thomas De La Rue) ธนบัตรมีสีฟ้า ขนาดความยาว 135 มิลลิเมตรและความกว้าง 75 มิลลิเมตร ธนบัตรด้านหน้า (ซ้ายมือ) คือ ภาพคาร์ดินีแต่งกายด้วยชุดเกอบายา (Kebaya) ซึ่งเป็นชุดประจำชาติของอินโดนีเซีย ธนบัตรด้านหลัง (ขวามือ) คือ ภาพดอกไม้และงู

ภาพ 4.4 ธนบัตร 10 รูเปียห์ ประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ 16 มกราคม ค.ศ. 1953 พิมพ์โดยบริษัทจอห์น เอ็นสเชเดอะ เอ็นไซเนิน (John Enschede en Zonen) ธนบัตรเป็นสีน้ำตาล มีขนาดความยาว 135 มิลลิเมตรและกว้าง 75 มิลลิเมตร ธนบัตรด้านหน้า (ซ้ายมือ) คือ ภาพเคน เดอเดส (Ken Dedes) ซึ่งเป็นโบหน้าที่สร้างเลียนแบบราชินีองค์แรกของ ซิงหารารี (Singhasari) เป็นมเหสีของเคน อาร็อค (Ken Arok) เคน เดอเดส ได้รับฉายาในสมัยมัชปาหิตว่าเป็นผู้หญิงที่มีความงามสมบูรณ์แบบ ธนบัตรด้านหลัง (ขวามือ) คือ ภาพดอกไม้และสัตว์

ภาพ 4.5 ธนบัตร 25 รูเปียห์ ประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ 13 สิงหาคม ค.ศ. 1954 พิมพ์โดยบริษัทจอห์น เอ็นสเชเดอะ เอ็นไซเนิน ธนบัตรเป็นสีเขียว มีขนาดความยาว 143 มิลลิเมตร และความกว้าง 83

มิลลิเมตร ธนบัตรด้านหน้า (ซ้ายมือ) คือ ภาพต้นไม้กล้วยพฤกษ์ คือต้นไม้ที่ดลบันดาลทุกอย่างตามความประสงค์ ธนบัตรด้านหลัง (ขวามือ) คือ ภาพเรือตามแบบลายผ้าบาติก

ภาพ 4.6 ธนบัตร 50 รูเปียห์ ประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ 18 ธันวาคม ค.ศ. 1953 พิมพ์โดยบริษัทจอห์น เอ็นสเมเดอะ เอ็น โซเนิน ธนบัตรเป็นสีเขียว มีขนาดความยาว 143 มิลลิเมตร และความกว้าง 83 มิลลิเมตร ธนบัตรด้านหน้า (ซ้ายมือ) คือ ภาพลวดลายจิตรกรรมรูปต้นไม้และนก ธนบัตรด้านหลัง (ขวามือ) คือ ภาพลวดลายผ้าบาติก

ภาพ 4.7 ธนบัตร 100 รูเปียห์ เริ่มประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ 18 ธันวาคม ค.ศ. 1953 พิมพ์โดยบริษัทจอห์น เอ็นสเมเดอะ เอ็น โซเนิน ธนบัตรเป็นสีเขียว มีขนาดความยาว 143 มิลลิเมตร และความกว้าง 83 มิลลิเมตร ธนบัตรด้านหน้า (ซ้ายมือ) คือ ภาพเจ้าชายดิโปเนโกโร (Diponegoro, ค.ศ. 1785-1855) ผู้นำชาวพื้นเมืองลุกขึ้นสู้กับเจ้าอาณานิคมฮอลันดาในสงครามชวา (ค.ศ. 1825-1830) ในเวลาต่อมาได้รับการยกย่องเป็นอย่างสูงจากนักชาตินิยมอินโดนีเซียในฐานะวีรบุรุษของชาติ ธนบัตรด้านหลัง (ขวามือ) คือ ภาพนกคู่หันหน้าเข้าหากัน

ภาพ 4.8 ธนบัตร 500 รูเปียห์ เริ่มประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ 18 ธันวาคม ค.ศ. 1953 พิมพ์โดยบริษัท จอห์น เอ็นสเมเดอะ เอ็น โซเนิน ธนบัตรเป็นสีเขียว มีขนาดความยาว 152 มิลลิเมตร และความกว้าง 91 มิลลิเมตร ธนบัตรด้านหน้า (ซ้ายมือ) คือ ภาพศิลปะโบราณของอินโดนีเซีย ธนบัตรด้านหลัง (ขวามือ) คือ ภาพลวดลายผ้าบาติก

ภาพ 4.9 ธนบัตร 1000 รูเปียห์ 2 พฤศจิกายน ค.ศ. 1954 พิมพ์โดย จอห์น เอ็นสเมเดอะ เอ็น โซเนิน ธนบัตรเป็นสีเขียว/แดง มีขนาดความยาว 152 มิลลิเมตร และความกว้าง 91 มิลลิเมตร ธนบัตรด้านหน้า (ซ้ายมือ) คือ ภาพ พระวิษณุ เทพเจ้าฮินดู ธนบัตรด้านหลัง (ขวามือ) คือ ภาพ ลวดลายการแกะสลักไม้ศิลปะชวา

ธนบัตรทั้งหมดที่ผลิตและนำออกใช้ในช่วงปี ค.ศ. 1953-1954 ล้วนสะท้อนถึงอุดมการณ์แห่งชาติอินโดนีเซีย สามารถจำแนกรูปที่ปรากฏบนธนบัตรได้เป็น 3 กลุ่มคือ 1) รูปที่แสดงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของอินโดนีเซีย 2) รูปที่วาดด้วยประวัติศาสตร์รัฐจารีตของอินโดนีเซีย โดยเฉพาะอาณาจักรมัชปาหิต และ 3) รูปบุคคลที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์

รูปบนธนบัตรที่นำเสนอเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นการพยายามแสดงให้เห็นถึงลวดลายศิลปะและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติอินโดนีเซีย เช่น ลวดลายผ้าบาติก ศิลปะการแกะสลักไม้ ภาพจิตรกรรม ภาพต้นไม้กัลปพฤกษ์ซึ่งเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ต้นไม้นี้จะสามารถบันดาลทุกสิ่งที่คุณประสงค์ ขณะที่ในส่วนของรูปที่วาดด้วยประวัติศาสตร์รัฐจารีตของอินโดนีเซีย รัฐบาลซูการ์โนได้ทำการเชื่อมโยงอินโดนีเซียปัจจุบันเข้ากับความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรโบราณไม่ว่าจะเป็นอาณาจักรศรีวิชัย (คริสต์ศตวรรษที่ 7-13) และอาณาจักรมัชปาหิต (คริสต์ศตวรรษที่ 13-16) แต่จะเน้นอาณาจักรมัชปาหิตเป็นพิเศษ ธนบัตรราคา 1000 รูเปียห์ เป็นธนบัตรที่มีมูลค่ามากที่สุดในชุดนี้ มีรูปเทพเจ้าฮินดู คือ พระวิษณุ เป็นการย้อนกลับไปเชิดชูรัฐจารีตก่อนช่วงเวลาการเผยแพร่ศาสนาอิสลามและรัฐส่วนใหญ่ในหมู่เกาะอินโดนีเซียจะกลายเป็นรัฐอิสลาม ทั้งนี้ รัฐแบบฮินดูที่สำคัญที่สุดในทัศนะของนักชาตินิยมอินโดนีเซียคืออาณาจักรมัชปาหิต (Majapahit) ช่วงปลายปีคริสต์ศตวรรษที่ 14 ซึ่งได้รับการยก

ย่องว่าเป็นยุคทองของชาว⁹⁴ อิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในความคิดเรื่องอำนาจ มีคติในเรื่องอวตารของเทพเจ้าลงมาเป็นผู้ปกครอง ซึ่งส่วนมากมักจะอ้างว่าอวตารหรือสืบเชื้อสายมาจากพระศิวะหรือพระวิษณุ พงศาวดารของอาณาจักรมัชปาหิตอ้างว่ากษัตริย์ทุกพระองค์คือ อวตารของพระศิวะ⁹⁵ ขณะที่ธนบัตรราคา 10 รูเปียห์ เป็นภาพรูปปั้น ชื่อ เคน เดอเดส (Ken Dedes) ที่แสดงถึงความมั่งคั่งอย่างสมบูรณ์สร้างเลียนแบบใบหน้าของมเหสีของเคน อาร์โรค ผู้สถาปนาอาณาจักรซิงหารี คริสต์ศตวรรษที่ 11⁹⁶ ซึ่งสืบราชวงศ์มาจากกษัตริย์แห่งมัชปาหิตอ้างว่าตนเองคือ อวตารของพระวิษณุ ก็ยังแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่ออาณาจักรมัชปาหิตยิ่งกว่าอาณาจักรในยุคจารีตอื่นใดของประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย

การที่นักชาตินิยมอินโดนีเซียสถาปนาให้อาณาจักรมัชปาหิตเป็นต้นแบบของรัฐอินโดนีเซียเอกราชนั้น เนื่องจากภายใต้หมุ่เกาะอินโดนีเซียที่ประกอบไปด้วยรัฐต่างๆ จำนวนมากมายนั้น มัชปาหิตเป็นอาณาจักรที่ขยายอำนาจครอบครองเหนืออาณาเขตที่ใกล้เคียงกับอินโดนีเซียปัจจุบันได้มากที่สุด ชูการ์โนเคยแสดงความเห็นในประเด็นดังกล่าวนี้ไว้ในการพูดออกอากาศทางวิทยุเรื่อง "รัฐชาติ" (nation state) และหน้าที่ของเมืองหลวง (capital city) เมื่อ ค.ศ. 1946 ว่า เมืองหลวงนั้นเป็นเหมือนกับศูนย์กลางของอำนาจและความเป็นผู้นำ ไม่มีรัฐชาติใดที่จะอยู่ยืนยาวไปได้หากปราศจากความร่วมมือกัน และไม่มีรัฐใดที่จะดำรงตนอยู่ได้หากปราศจากการรวมศูนย์อำนาจ เขาอ้างว่าเช่นเดียวกับที่รัสเซียมีกรุงมอสโก สหรัฐอเมริกามีกรุงวอชิงตัน อังกฤษมีกรุงลอนดอนเป็นเมืองหลวง ขณะที่มัชปาหิตก็มีวิลโว ติคโต (Wilwo Tikto) การกล่าวถึงประเด็นดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นความต้องการของชูการ์โนที่จะนำเอาสาธารณรัฐอินโดนีเซียไปเชื่อมกับอาณาจักรมัชปาหิต ให้อาณาจักรแห่งนั้นเป็นต้นแบบความยิ่งใหญ่ของอินโดนีเซีย แนวคิดการเมืองเชิงวัฒนธรรมของชูการ์โน เกิดมาจากการคิดเรื่องศูนย์กลางอำนาจของอาณาจักรโบราณแห่งนั้น และจารีตของชูการ์โนเป็นจินตนาการอันเกิดจากภาพของ วิลโว ติคโต ศูนย์กลางของอาณาจักรมัชปาหิต⁹⁷

สำหรับธนบัตรที่ปรากฏรูปบุคคลที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์นั้น มีบุคคลเพียงแค่ 2 คน ผู้ชายหนึ่งคนและผู้หญิงหนึ่งคน ที่ถูกหยิบยกขึ้นมาปรากฏในธนบัตรชุดแรกนี้ คือ ธนบัตร 100 รูเปียห์เป็นภาพและเรื่องราวของทั้งสองคนนี้น่าจะเริ่มเป็นที่รู้จักในหมู่ประชาชนจำนวนมากขึ้นในสมัยของชูการ์โน เจ้าชายตีโปเนอโกโร ผู้เป็นบุตรชายคนโตของสุลต่านฮาเม็งกูโบโนที่สาม

⁹⁴ เอลซา ไชนูติน, *ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย*, หน้า 75.

⁹⁵ ทวีศักดิ์ เผือกสม, *อินโดนีเซียรายา: รัฐจารีตสู่ "ชาติ" ในจินตนาการ*, หน้า 20.

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

⁹⁷ Abidin Kusno, *Behind the Postcolonial: Architecture, Urban Space and Political Cultures* (London: Routledge, 2000), p. 62.

(Hamengkubuwono III) แห่งยอกยAKARTA⁹⁸ เจ้าชายดิโปเนอโกโรได้นำชาวพื้นเมืองลุกขึ้นก่อกบฏต่อต้านการปกครองของเจ้าอาณานิคมฮอลันดา การลุกฮือดังกล่าวได้รับการเรียกขานในฐานะ “สงครามชาวา” ขณะที่เจ้าชายดิโปเนอโกโรเองก็ได้รับการยกย่องโดยนักชาตินิยมในสมัยหลังว่าเป็นวีรบุรุษคนสำคัญที่สุดของชาติอินโดนีเซีย ผู้ต่อต้านชาวต่างชาติตั้งแต่สมัยอาณานิคม⁹⁹ และธนบัตรราคา 5 รูเปียห์เป็นภาพของระเด่น อาเจ็ง คาร์ติณี เป็นผู้หญิงที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์อินโดนีเซียตั้งแต่ยุคอาณานิคม ข้าราชการชาวดัตช์ในรัฐบาลอาณานิคมสร้างภาพคาร์ติณีให้เป็นปัญญาชนหญิงรุ่นแรกๆ ที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตก และเป็นผู้นำการศึกษาให้กับสตรีพื้นเมือง กลุ่มนักเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีได้ยกย่องคาร์ติณีในฐานะผู้นำการปลดปล่อยสตรีพื้นเมือง¹⁰⁰ กลุ่มนักเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีมีการสร้างภาพคาร์ติณีในฐานะแม่ของชาวอินโดนีเซีย ได้มีการสร้างสัญลักษณ์คาร์ติณีให้เป็นแม่ของประเทศ มีคำเรียกคาร์ติณีว่า อีบู คาร์ติณี (Ibu Kartini)¹⁰¹ และสุดท้ายกลุ่มนักชาตินิยมได้ยกย่องคาร์ติณีในฐานะผู้นำขบวนการชาตินิยม¹⁰² เมื่อถึงยุคของการเรียกร้องเอกราช โมฮัมหมัด ฮัตตา (Mohammad Hatta) บิดาแห่งการปฏิวัติอินโดนีเซียผู้มีบทบาทสูงต่อชาติอินโดนีเซียหลังได้รับเอกราช ยกย่องคาร์ติณีว่าเป็น “ผู้บุกเบิกไปสู่อิสรภาพของเรา”¹⁰³ แม้ช่วงเวลาดังกล่าว คาร์ติณีอาจจะเป็นที่รู้จักอยู่ในกลุ่มปัญญาชนนักเคลื่อนไหวทางการเมืองผู้รู้หนังสือ แต่คงเริ่มเป็นที่รู้จักของคนมากขึ้นในสมัยรัฐบารูการ์โน โดยเฉพาะเมื่อภาพของคาร์ติณีปรากฏอยู่บนธนบัตรใบละ 5 รูเปียห์ซึ่งสามารถสันนิษฐานได้ว่า ด้วยธนบัตรมูลค่าน้อยที่สุดเช่นนี้ ประชาชนทั่วไปมีโอกาสได้ใช้มาก อาจจะเป็นไปได้ว่าภาพของคาร์ติณีอาจจะผ่านตาประชาชนบ่อยกว่าภาพของเจ้าชายดิโปเนอโกโร ในขณะที่เดียวกันก็อาจจะตีความได้ว่ารัฐบารูการ์โนให้สถานะเจ้าชายดิโปเนอโกโรสูงกว่าคาร์ติณีก็เป็นได้ เพราะปรากฏอยู่บนธนบัตรใบละ 100 รูเปียห์ที่มีค่าสูงกว่า

ความสำคัญของคาร์ติณีที่สะท้อนถึง ความเป็นสมัยใหม่ผ่านการศึกษาเล่าเรียนจากตะวันตกและวัฒนธรรมดั้งเดิมของอินโดนีเซีย คือ ความรักแผ่นดินของตนเอง การนำเสนอภาพคาร์

⁹⁸ M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1200*, p. 115.

⁹⁹ Justus van der Kroef, “Prince Diponegoro: Progenitor of Indonesian Nationalism,” *The Far Eastern Quarterly* 8, 4 (August 1949): 424-450.

¹⁰⁰ Laurie J. Sears, ed., *Fantasizing the Feminine in Indonesia*, pp. 54-55.

¹⁰¹ Alisa Zainu'ddin, *A Short History of Indonesia* (Australia: Monash University Press, 1968), pp. 147-149.

¹⁰² George Mcturnan Kahin, *Nationalism and Revolution in Indonesia*, p. 64.

¹⁰³ Sitisoesmandari Soeroto, *Kartini Sebuah Biografi* [ประวัติคาร์ติณี] (Jakarta: Penerbit Gunung Agung, 1977), p. 404.

ตินี้ผ่านธนบัตรนอกจากจะสะท้อนให้เห็นอุดมการณ์ของชาติใหม่ภายใต้การนำของรัฐบาลซูการ์โนที่พยายามสร้างความเท่าเทียมกันทางเพศ บริบทของกระแสการยกย่องเชิดชูคาร์ตินีในฐานะวีรสตรีของชาติ ในสมัยแห่งการเขียนประวัติศาสตร์ของชาติ คาร์ตินีเป็นบุคคลสำคัญที่ได้รับการยกย่องและมีการอธิบายเกี่ยวกับคาร์ตินีอย่างหลากหลาย ได้มีการพยายามสร้างคำอธิบายเชื่อมโยงสายตระกูลของคาร์ตินีย้อนกลับไปถึง 14 รุ่นเพื่อสร้างความต่อเนื่องเข้ากับผู้ปกครองของอาณาจักรมัชปาหิต¹⁰⁴ ด้วยเหตุนี้การนำเสนอภาพคาร์ตินีในธนบัตรของสาธารณรัฐอินโดนีเซียจึงเป็นส่วนหนึ่งในคำอธิบายชาติอินโดนีเซียของนักชาตินิยมในยุคสมัยการปกครองของซูการ์โน ที่เชื่อมร้อยประวัติศาสตร์ต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยมีคาร์ตินีเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของประวัติศาสตร์ชาติอินโดนีเซีย

4.4.4 การสร้างวีรบุรุษและวีรสตรีแห่งชาติ

แม้ว่าผู้นำชาตินิยมในยุคทศวรรษ 1950 จะมั่นใจในแนวทางการปฏิบัติที่ทำมา แต่พวกเขาต้องทำให้ประชาชนทั้งหมดเชื่อมั่นเช่นเดียวกัน สิ่งแรกๆ ที่พวกเขาต้องทำ คือทำอย่างไรจึงจะนำรัฐที่มีความหลากหลายทางด้านพื้นที่ กลุ่มคน เชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม ตลอดจนผู้คนที่เคยอยู่ภายใต้ปกครองของเนเธอร์แลนด์ ญี่ปุ่น และกลุ่มต่างๆ ที่วางแผนการปฏิบัติที่ต้องการสร้างรัฐใหม่รวมไปถึงประชาชนราว 70 ล้านคน เพื่อมารวมกันเป็นหนึ่งเดียวกันในนามของประเทศอินโดนีเซีย¹⁰⁵ รัฐบาลของซูการ์โนได้เคยถกเถียงกันภายหลังการปฏิบัติประเทศอินโดนีเซียสิ้นสุดลงว่า อาณาเขตของอินโดนีเซียที่เกิดใหม่ควรจะกินอาณาเขตไปถึงบริเวณใด แนวความคิดในเรื่องอินโดนีเซียอันยิ่งใหญ่ (Greater Indonesia) จึงได้รับการหยิบยกขึ้นมาใช้ พวกนักชาตินิยมได้นำเอางานศึกษาของดัตช์ในเรื่องอิทธิพลของสุมาตราและชวาที่แผ่ออกไปอย่างกว้างขวางกินอาณาบริเวณไปถึงดินแดนที่ปัจจุบันคือ ประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ เพื่อนำเป็นหลักฐานในการเชื่อมโยงอินโดนีเซียใหม่กลับไปสู่ความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรมัชปาหิตอันรุ่งเรืองในอดีต (ค.ศ 1293-ค.ศ.1500)¹⁰⁶

ใน ค.ศ. 1953 มีการผลิตเอกสารเผยแพร่ชุดผู้นำเอกราชแห่งชาติอินโดนีเซีย จำนวน 36 หน้า เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการเฉลิมฉลองวันวีรบุรุษและวีรสตรีแห่งชาติ (Heroes Day) ซึ่งเอกสารชุดนี้มีอิทธิพลต่อการเกิดโครงการผู้นำเอกราชในช่วงเวลาต่อมา และในปีนี้ได้กำหนดให้ทุกวันที่

¹⁰⁴ Danilyn Rutherford, "Unpacking a National Heroine: Two Kartinis and Their People," *Indonesia* 55 (April 1993): 23-40.

¹⁰⁵ Adrain Vickers, *History of Modern Indonesia*, p. 115.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 138.

10 พุทธศักราชของทุกปี เป็นวันผู้นำชาติอินโดนีเซีย เพื่อเป็นการรำลึกถึงการต่อสู้ของชาวสุราบายาที่ต่อต้านการรุกรานของประเทศอังกฤษ ในเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน 1945¹⁰⁷ ปรากฏภาพดังนี้

ภาพ 4.10 รูปผู้นำเอกราชอินโดนีเซียและการจัดวางตำแหน่งของภาพ ค.ศ. 1953¹⁰⁸

เอกสารชุดผู้นำเอกราช ปี ค.ศ. 1953 ผลิตในปี ค.ศ. 1953 เขียนโดย นั้สรูน อา. เอส. (Nasrun A.S.) และ ดี.พี. ซาตี อาลิม (D.P. Sati Alim) เอกสารมีขนาด 24x34 เซนติเมตร ปรากฏภาพของบุคคลสำคัญ 17 คน เป็นผู้ชาย 16 คนและผู้หญิงเพียง 1 คนคือ คาร์ตีนิ เรียงตำแหน่งตามหมายเลขในภาพขวาข้างบน ดังนี้

1. เอ็ม ฮา ทัมริน (M.H. Thamrin, ค.ศ. 1884-1941) ชาวชวา สังกัดกลุ่มเบตาวิ ปารินดรา (Kaum Betawi Parindra) เป็นนักชาตินิยมเรียกร้องเอกราชให้กับอินโดนีเซีย
2. จิบโต มังกุนคุซูโม (Tjipto Mangunkusumo, ค.ศ. 1885-1943) ชาวชวาตัวแทนพรรคชาเรกัตอิสลาม (Sarekat Islam) และเป็นผู้นำหัวก้าวหน้า

¹⁰⁷ Jacques Leclerc, "The Political Iconology of the Indonesia Postage Stamp (1960-1970)," *Indonesia* 57 (April 1993): p. 42.

¹⁰⁸ ที่มาของภาพจาก *Ibid.*, pp. 42-43.

3. เก.เอส. เอส.เจ ราตุลันกี (G.S.S.J. Ratulangie, ค.ศ. 1891-1949) ชาวมินาฮาซา ตัวแทนกลุ่มเปอร์ซาตวน มินาฮาซา ปารินดรา (Persatuan Minahasa Parindra) เป็นกลุ่มที่เรียกร้องเอกราชให้กับอินโดนีเซีย
4. ระเด่น อาเจ็ง คาร์ตีนิ (ค.ศ. 1879-1904) ชาวชวา ผู้หญิงคนเดียวที่ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำขบวนการชาตินิยมในสมัยก่อนที่อินโดนีเซียได้รับเอกราช
5. ปะแงรัน ซูวาดี ซูร์โยนิงกรัต (Pangeran Suwadi Surjongrat, ค.ศ. 1912-1950) ผู้ก่อตั้งโรงเรียนตามัน ซิสวะ (Taman Siswa) ซึ่งเป็นโรงเรียนที่เผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับชาตินิยม
6. ปัตตีมูรา (Pattimura, ค.ศ.1782-1817) ชาวมาลุกู เป็นทหารคนหนึ่งในอัมบนผู้ต่อต้านอาณานิคมเนเธอร์แลนด์
7. วาฮิดิน ซูดีโรฮูซูด (Wahidin Sudirohusudo, ค.ศ. 1857-1917) นายแพทย์เชื้อสายมิงกะเบาจากโรงเรียนแพทย์ชวา เป็นคนแรกที่ได้รับการจารึกว่าเป็นผู้ริเริ่มให้เกิดองค์กรสมัยใหม่ของชนชั้นนำชวา และเป็นผู้ก่อตั้งองค์กรบุดีอุโตโม (Budi Utomo) องค์กรชาตินิยมแห่งแรกของอินโดนีเซีย¹⁰⁹
8. สุลต่าน ฮาซันุดดีน (Sultan Hasanuddin, ค.ศ.1631-1669) ชาวบูกิส
9. ฮา.โอ.เอส. โจโครามิโนโต (H.O.S. Tjokroaminoto, ค.ศ. 1883-1934) ชาวชวา สังกัดพรรคชาเรกัตอิสลาม (Sarekat Islam)
10. พี.แอรู. สุพรัตมัน (W.R. Supratman, ค.ศ. 1912-1950) ชาวชวา
11. คา.ฮา. ออเม็ด ดาห์ลัน (K.H. Ahmad Dahlan, ค.ศ. 1863-1923) ชาวชวา สังกัดพรรคโมฮัมหมัดดิยาร์
12. อิหม่าม บอนโจล (Imam Bondjol, ค.ศ. 1772-1864) ชาวมินังคาเบา ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำนักชาตินิยมรุ่นแรก
13. ปะแงรัน ฮิดาจัต (Pangeran Hidajat, ค.ศ. 1785-1855) เจ้าชายชวาผู้ต่อต้านการเข้ามาของรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีส
14. เซอเตียบูดี อี ดูเวส เดกเกอร์ (Setiabudhi หรือ E. Douwes Dekker, ค.ศ.1820-1887) เป็นอดีตข้าราชการรัฐบาลอาณานิคมในหมู่เกาะอินดีส ได้เขียนนวนิยายเรื่อง Max Havelaar เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการเปิดโปงภาพของการกดขี่ การฉ้อฉลคอร์รัปชั่นของพวกดัตช์ในชวา นวนิยายเรื่องนี้ได้กลายเป็นอาวุธอันทรงพลังของฝ่ายปฏิรูปในการต่อสู้กับอาณานิคมในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต่อมาเขาได้มาจัดตั้งพรรคอินดีส (Indies Party) โดยประกาศความคิดแห่งชาตินิยม มีส่วนในการเรียกร้องเอกราชให้กับอินโดนีเซีย¹¹⁰

¹⁰⁹ ทวีศักดิ์ เผือกสม, อินโดนีเซียรายา: รัฐจารีตสู่ “ชาติ” ในจินตนาการ, หน้า 86.

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

15. ปะแวงรัน ดิโปเนโกโร (Pangeran Diponegoro, ค.ศ. 1785-1755) เจ้าชายชาวผู้ต่อต้านการรุกรานของอาณานิคมเนเธอร์แลนด์จนนำไปสู่สงครามชวาใน ค.ศ. 1825-1830

16. แอรู. ซูโตโม (R. Sutomo, ค.ศ. 1888-1938) ชาวชวา ตัวแทนพรรคปารินรา (Parindra) เป็นกลุ่มชาตินิยม ใน ค.ศ. 1935 กลายเป็นพรรคที่มีอำนาจมากที่สุด ภายในสภาโวกสราด (Volksraad หรือ People's Council)¹¹¹

17. จี ดี ทิโร (Thji' di Tiro, ค.ศ. 1831-1891) ชาวอาเจะห์¹¹²

ต่อมาในปี ค.ศ. 1958 รัฐบาลชุการ์โนประกาศคุณลักษณะของวีรบุรุษและวีรสตรีแห่งชาติ แห่งประเทศอินโดนีเซีย (Indonesian National Heroes) ผ่านแถลงการณ์ในสมัยรัฐบาล ประธานาธิบดีชุการ์โนฉบับที่ 241 วีรบุรุษและวีรสตรีที่กล่าวถึงนั้นเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการต่อต้านอาณานิคมและการต่อสู้เพื่อเอกราชอินโดนีเซีย

ค.ศ. 1959 รัฐบาลชุการ์โนได้ออกแถลงการณ์ประธานาธิบดี (Presidential Decree) ยกย่องอับดุล มูอิส (Abdoel Mueis) อดีตหัวหน้าพรรคชาเรกัตอิสลามและนักเขียนคนสำคัญให้เป็นวีรบุรุษแห่งชาติของอินโดนีเซียคนแรก และคา.ฮา. เดวันตารา (K.H. Dewantara) เป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนตามัน ชิสวา ให้เป็นผู้นำคนสำคัญในที่นี่ด้วย¹¹³ ประกาศนี้ยังให้รัฐบาลสนับสนุนครอบครัวของอดีตผู้นำการเคลื่อนไหว รวมทั้งในช่วงแรกการคัดเลือกวีรบุรุษและวีรสตรีแห่งชาติ เป็นไปตามอารมณ์ของประธานาธิบดีชุการ์โนและมีกฎเกณฑ์ในการเลือกที่ชัดเจนขึ้นในช่วงยุคระเบียบใหม่ (New Order) และเป็นที่น่าสังเกตว่าผู้นำการต่อต้านรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์หลายคนกลายเป็นวีรบุรุษในสมัยรัฐบาลชุการ์โน จนกระทั่งช่วง ค.ศ. 1961-1962 เกิดโครงการผู้นำเอกราชในอินโดนีเซีย (Pahlawan Kemerdekaan) และส่วนหนึ่งของโครงการมีการผลิตแสตมป์ ซึ่งปรากฏภาพวีรบุรุษและวีรสตรีแห่งชาติ 12 คน โดย 8 คน เลือกมาจากเอกสารเผยแพร่ที่ผลิตในปี 1953 อีก 4 คน เป็นผู้นำทางการเมืองที่เสียชีวิตหลังปี 1953 และจากเอกสารชุดเดียวกันนี้เป็นกลุ่มบุคคลที่รัฐบาลชุการ์โนเลือกให้เป็นวีรบุรุษแห่งชาติอินโดนีเซียด้วยเช่นกัน¹¹⁴

แอนโทนี รีด (Anthony Reid) ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้ให้ความเห็นว่า การยกย่องวีรบุรุษแห่งชาติเป็นหลักการหนึ่งของประธานาธิบดีชุการ์โน ที่ริเริ่มการสร้างความทรงจำของชาติอินโดนีเซียขึ้นใหม่ภายใต้แก่นเรื่องของการปฏิวัติเพื่อกู้ชาติอินโดนีเซีย

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

¹¹² Suryanto Sastroatmodjo, *Tragedi Kartini* [โศกนาฏกรรมคาร์ทีนี] (Yogyakarta: Penerbit Narasi, 2005), p. 175.

¹¹³ Taufik Abdullah, *Indonesia: Towards Democracy*, p. 210.

¹¹⁴ Jacques Leclerc, "The Political Iconology of the Indonesia Postage Stamp (1960-1970)," pp. 42-43.

ประกาศต่างๆ ที่มีออกมาในระหว่าง ค.ศ. 1957 ถึง 1963 ชูการ์โนวางแผนอย่างเป็นทางการเป็นขั้นตอน เพื่อจะประกาศชื่อผู้ที่จะเป็นวีรบุรุษวีรสตรีของชาติของชาติ โดยเลือกคนที่มีความโดดเด่นในการต่อต้านอาณานิคมหรือทำการใดที่เป็นสาเหตุของการก่อกบฏ มีกรจ่ายเงินอุดหนุนให้กับทายาทของวีรบุรุษวีรสตรีเหล่านั้น และมีธรรมเนียมการระลึกถึงด้วยการสร้างอนุสาวรีย์ กำหนดวันที่ระลึกสร้างแบบเรียน ตั้งชื่อถนนให้เป็นเกียรติ¹¹⁵

รัฐบาลได้สร้างวีรบุรุษเป็นจำนวนมากที่สุดในช่วงระหว่าง ค.ศ. 1964-1965 ในส่วนของผู้หญิง คาร์ติณี เป็นคนหนึ่งในผู้หญิงที่ถูกเลือกมาไม่กี่ราย นอกจากนี้ยังมีผู้นำทางศาสนาและพวกอนุรักษนิยม ความหลากหลายของวีรบุรุษและวีรสตรีที่ถูกเลือกเป็นไปเพื่อสร้างความสมดุลในด้านผลประโยชน์ทางการเมืองและศาสนา¹¹⁶ ในปี ค.ศ. 1964 รัฐบาลได้ออกประกาศฉบับที่ 33 ค.ศ. 1964 ให้มีการสร้างอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญขึ้น การสร้างอนุสาวรีย์ นอกจากจะเป็นการเชิดชูวีรชนคนสำคัญแล้ว การสร้างอนุสาวรีย์คาร์ติณียังเป็นการแสดงถึงการยกย่องผู้หญิงให้ทัดเทียมกับผู้ชายอีกด้วย¹¹⁷

4.4.5 การสร้างภาพคาร์ติณีผ่านการสร้างอนุสาวรีย์คาร์ติณี

สิ่งรัฐบาลภายใต้การนำของประธานาธิบดีชูการ์โนทำคือ การสร้างภาพลักษณะอินโดนีเซียให้เป็นประเทศสมัยใหม่ที่มีความเจริญก้าวหน้าและขณะเดียวกันก็สามารถเชื่อมโยงกลับไปหาอดีตอันยิ่งใหญ่ของอาณาจักรโบราณที่เคยรุ่งเรืองในหมู่เกาะชวาและสุมาตราได้ ประธานาธิบดีชูการ์โนมองเห็นกรุงจาการ์ตาเป็นเหมือนกับสัญลักษณ์ที่จะสะท้อนวิสัยทัศน์ในการสร้างประเทศของเขา โดยทำให้จาการ์ตาเป็นศูนย์กลางของประเทศและของโลก ดังสุนทรพจน์ ในค.ศ. 1964 ที่กล่าวไว้ว่า

พี่น้องผู้มาจากจาการ์ตา เรามาสร้างจาการ์ตาให้เป็นนครที่ยิ่งใหญ่ มากเท่าที่เราจะทำได้ความยิ่งใหญ่ขนาดนั้นไม่ได้มาจากเรื่องวัตถุ ไม่ได้มาจากตึกสูงระฟ้า ความยิ่งใหญ่ขนาดนั้น ไม่ได้มาจากถนนที่กว้างขวางสวยงาม ไม่ได้มาจากอนุสาวรีย์อันงดงามที่มีอยู่ หากเป็นความยิ่งใหญ่ในทุกๆ ด้าน แม้จะเป็นบ้านหลังเล็กๆ ของพี่น้องผู้ใช้แรงงานในจาการ์ตา จำต้องรู้สึกได้ถึงความยิ่งใหญ่ที่วามัน มาทำให้จาการ์ตาเป็นสถานที่พิเศษในใจของชาวอินโดนีเซีย เพราะจาการ์ตาเป็นของพี่น้องชาวจาการ์ตา

¹¹⁵ Anthony Reid, "Writing the History of Independent Indonesia" in *Nation-Building: Five Southeast Asian Histories*, ed. Wang Gungwu (Singapore, IEAS Publications, 2003), p. 73.

¹¹⁶ Adrian Vickers, *A History of Modern Indonesia*, pp. 146-147.

¹¹⁷ Ibid.

จากรัตนาเป็นของชาวอินโดนีเซียทุกคน และมากกว่านั้นคือ จากรัตนาจะกลายเป็นไฟส่องทางให้กับมนุษยชาติทั้งหมด ไข่แล้วพี่น้อง เป็นไฟส่องทางของพลังที่บังเกิดใหม่¹¹⁸

โครงการสร้างเมืองของซูการ์โน เป็นการสร้างสัญลักษณ์เพื่อให้นครจากรัตนาเป็นเหมือนตัวแทนในการแข่งขันกับชาติอื่นในเวลานั้น การออกแบบเมืองจากรัตนาเป็นส่วนหนึ่งของแผนการทางการเมืองขนาดใหญ่ของซูการ์โน เพื่อจะเสริมอำนาจอันเบ็ดเสร็จของเขา เขาใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมของยุคสมัยใหม่อันที่เกิดในทศวรรษ 1950 เพื่อส่งเสริมความเป็นเอกภาพของชาติและสร้างเอกลักษณ์ของชาวอินโดนีเซีย เพื่อให้ชาวอินโดนีเซียมีความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง หลังจากตกอยู่ภายใต้การยึดครองของเนเธอร์แลนด์มาเป็นเวลานาน¹¹⁹ รัฐบาลภายใต้การนำของซูการ์โนจึงสร้างสถาปัตยกรรมใหม่ๆ เช่น อาคารรัฐสภา มัสยิด และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ สนามกีฬาสำหรับเอเชียนเกมส์ ครั้งที่ 4 ห้างสรรพสินค้าชื่อ ซารินะห์ (Sarinah) เป็นชื่อผู้หญิงรับใช้ที่คอยดูแลมารดาของซูการ์โนและคนที่ซูการ์โนรัก ห้างสรรพสินค้านี้ออกแบบโดยสถาปนิกชั้นนำของอินโดนีเซียชื่อ ซูดาร์โซโน (Soedarsono, ค.ศ. 1921-1989) เงินที่นำมาสร้างสถานที่เหล่านี้ นอกจากมาจากงบประมาณรัฐบาลแล้วยังได้มาจากการบริจาคของประชาชนอินโดนีเซีย¹²⁰

อนุสาวรีย์เป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งในการสร้างความภาคภูมิใจของชาติ การสร้างวีรบุรุษและวีรสตรีของประธานาธิบดีซูการ์โนเชื่อมโยงกับพื้นที่กับการให้คุณค่าของบุคคลสำคัญต่างๆ ที่ถูกสร้างโดยประธานาธิบดีซูการ์โนและทำให้กรุงจากรัตนาเป็นเมืองที่สะท้อนวิสัยทัศน์ในการสร้างประเทศของเธอ แคทเธอริน อี. แม็คเกรเกอร์ (Katharine E. McGregor) ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์อินโดนีเซียให้ความเห็นว่า ภายในเวลาไม่กี่ปีหลังจากการได้เอกราช รัฐบาลอินโดนีเซียภายใต้การนำของประธานาธิบดีซูการ์โน ได้สร้างอนุสาวรีย์ขึ้นหลายแห่งเพื่อเป็นอนุสาวรีย์ของชาติอินโดนีเซียที่บังเกิดใหม่ การสร้างอนุสาวรีย์ที่สำคัญคือ อนุสาวรีย์แห่งชาติ (National Monument, MONAS) สร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงวันประกาศเอกราชเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 1945 อนุสาวรีย์เป็นสัญลักษณ์แทนจิตวิญญาณการต่อสู้ของอินโดนีเซีย การออกแบบเน้นให้เป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่และอิสรภาพของอินโดนีเซีย เพื่อสร้างแรงบันดาลใจในความรักชาติให้กับชนรุ่นหลังได้ตระหนักถึงความเป็นชาติอินโดนีเซียร่วมกัน การสร้างอนุสาวรีย์อยู่ในลานที่เรียกว่า จตุรัสเมอร์เดกา “Merdeka Square” บริเวณแห่งนี้มีการออกแบบให้เป็นแหล่งพักผ่อน

¹¹⁸ Abidin Kusno, *Behind the Postcolonial: Architecture, Urban Space and Political Cultures*, p. 64.

¹¹⁹ Ibid, p. 50.

¹²⁰ Adrian Vickers, *A History of Modern Indonesia*, p. 147.

หย่อนใจของผู้คน¹²¹ และยังเป็นแหล่งรวมของสถาปัตยกรรมที่เป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้เพื่ออิสรภาพของอินโดนีเซีย รวมทั้งอนุสาวรีย์ของคาร์ตินีด้วย¹²²

ภาพ 4.11 โมนาส (Monas) อนุสาวรีย์แห่งชาติอินโดนีเซีย¹²³

การสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติตั้งอยู่ที่ใจกลางเมืองจาการ์ตา ตัวอนุสาวรีย์เรียกว่า โมนาส (Monas) หมายถึงอนุสาวรีย์แห่งชาติ สร้างเมื่อ 17 สิงหาคม 1961 เป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งเอกราชของอินโดนีเซีย ลักษณะของการออกแบบนั้นได้รับแรงบันดาลใจจากแนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ในศาสนาฮินดู แท่งเสาตั้งตรงกลางเป็นสัญลักษณ์ของศิวลึงค์วางอยู่บนฐานรูปทรงสี่เหลี่ยมซึ่งแทนเป็นฐานโยนี¹²⁴

อนุสาวรีย์อื่นที่สำคัญในกรุงจาการ์ตา คือ อนุสาวรีย์ยินดีต้อนรับ หรือ Welcome Monument (Selamat Datang Monument) ตั้งอยู่ที่ถนนทมริน (Thamrin) เป็นรูปห่มสาวยืนคู่

¹²¹ Sukawi, Tugu Monumen Nasional Sebagai 'Landmark' Kawasan Silang Monas [อนุสาวรีย์แห่งชาติในฐานะเป็น "หมุดหมาย" พื้นที่บริเวณอนุสาวรีย์แห่งชาติ] (Jurusan Arsitektur Diponegoro University, 2004).

¹²² Katharine E. McGregor, *History in Uniform: Military Ideology and the Construction of Indonesia's Past* (Singapore, NUS Press, 2007), pp. 8-10.

¹²³ ที่มาของภาพจาก "Merdeka Square Monas," [จตุรัสเมอร์เดกาอนุสาวรีย์แห่งชาติ] [Online]. Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Merdeka_Square_Monas_02.jpg [April 1, 2011].

¹²⁴ เอลซา ไชนูติน, *ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย*, หน้า 326.

กันโบกมือต้อนรับผู้มาเยือน เป็นสัญลักษณ์ในการต้อนรับนักกีฬาและผู้เดินทางร่วมมหกรรมกีฬาเอเชียนเกมส์ ครั้งที่ 4 ที่จัดขึ้นในกรุงจาการ์ตา ค.ศ. 1962 ออกแบบโดย เฮ็ง จันตุง (Henk Ngantung) รองผู้ว่ากรุงจาการ์ตาในช่วงนั้น และเอดี ซุนาร์โซ (Edhi Sunarso) ประติมากร¹²⁵ อนุสาวรีย์แห่งท้องฟ้า (Dirgantara Monument) ที่ถนนกราทอต ซูโบรโต (Gratot Subroto) สร้างตามคำสั่งของประธานาธิบดีซูการ์โน สร้างโดยประติมากรคนเดิม ก่อสร้างช่วงปี ค.ศ. 1964 เพื่อแสดงถึงแสนยานุภาพของกองทัพอากาศอินโดนีเซีย¹²⁶ และอนุสาวรีย์แห่งการปลดปล่อยอิเรียนตะวันตก ตั้งอยู่ที่จัตุรัสบันเต็ง (Banteng) เป็นสัญลักษณ์รูปชายที่กระซอกไซ่ตรวน ที่พันธนาการมือและเท้าทั้งคู่ของเขาขาดออกจากกัน แสดงถึงการได้รับเอกราชของอิเรียนตะวันตก สร้างโดยประติมากรอาดี ซุนาร์โซเช่นกัน ใน ค.ศ. 1963¹²⁷

อนุสาวรีย์ที่สร้างใหม่เหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของการบอกเล่าของการต่อสู้เพื่อเอกราชและความเป็นอินโดนีเซียสมัยใหม่ และประกาศตัวตนของชาติอินโดนีเซียที่เกิดขึ้นใหม่ เหมือนดังเช่นเมื่อครั้งรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ยังมีอำนาจก็จะสร้างอนุสาวรีย์เชิดชูคนที่ทำประโยชน์หรือเล่าเรื่องความภาคภูมิใจให้แก่เนเธอร์แลนด์เพื่อแสดงอำนาจของตนเองในการทำสงครามระหว่างอาเจห์กับเนเธอร์แลนด์ เช่นอนุสาวรีย์ เจน ปีเตอร์สซูน คูน (Jan Pieterszoon Coen) อนุสาวรีย์นายพลมิเชล (Michiels) ที่ถูกฆ่าเสียชีวิตในการสู้รบของทหารดัตช์บนเกาะบาหลีระหว่างค.ศ. 1849 และ 1865 อนุสาวรีย์ เย. เบ. ฟัน เฮิตซ (J.B. Van Heutsz) ผู้ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการในปี ค.ศ. 1904 เป็นต้น อนุสาวรีย์เหล่านี้ได้ถูกทุบทิ้งในสมัยของซูการ์โน อนุสาวรีย์ในอินโดนีเซียจึงเป็นการสื่อสารในอีกรูปแบบหนึ่งของรัฐบาลซูการ์โน ใช้เพื่อจะสื่อเนื้อหาสาระของอุดมการณ์แห่งรัฐออกไปสู่สาธารณชน ด้วยการเชื่อมโยงอดีตผ่านเรื่องราววีรบุรุษวีรสตรีในประวัติศาสตร์ นำพวกเขามาปรากฏอยู่ในโลกในขณะนั้น พร้อมทั้งสอดแทรกสาระของอุดมการณ์ของรัฐบาลในปัจจุบันลงไป เพื่อนำไปสู่สังคมแห่งอนาคตที่รัฐบาลอยากให้เห็น¹²⁸

¹²⁵ "Selamat Datang Monument," [อนุสาวรีย์ยินดีต้อนรับ] [Online]. Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/Selamat_Datang_Monument [April 22, 2011].

¹²⁶ "Dirgantara-monument," [อนุสาวรีย์แห่งท้องฟ้า] [Online]. Available from: <http://jepret-jakarta.blogspot.com/2010/06/dirgantara-monument.html> [April 22, 2011].

¹²⁷ "Indonesian Statues," [Online]. Available from: <http://www.asiafinest.com/forum/lofi-version/index.php/t19636.html> [April 22, 2011].

¹²⁸ Katharine E. McGregor, *History in Uniform: Military Ideology and the Construction of Indonesia's Past*, p. 8.

ในส่วนของการสร้างอนุสาวรีย์คาร์ตินี ริเริ่มจากการแถลงการณ์ของประธานาธิบดีซูการ์โน¹²⁹ ที่แต่งตั้งคาร์ตินีให้เป็นวีรสตรี มีข้อความระบุไว้ในประกาศแถลงการณ์ของประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐอินโดนีเซียฉบับ 108 วันที่ 2 พฤษภาคม ค.ศ. 1964¹³⁰ มีใจความสำคัญว่า “ระเด่น อาเจ็ง คาร์ตินี คือบรรพบุรุษผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศอินโดนีเซีย จึงขอแต่งตั้งให้คาร์ตินีเป็นวีรสตรีแห่งชาติอินโดนีเซีย”¹³¹ คำแถลงการณ์นี้แสดงนัยสำคัญทางการเมือง กล่าวคือ ประธานาธิบดีซูการ์โนต้องการใช้คาร์ตินีเป็นตัวแทนของคนที่ยุสละตัวเองเพื่อประเทศชาติ ต่อมาซูการ์โนได้มีคำสั่งให้สร้างอนุสาวรีย์คาร์ตินีขึ้นที่ถนนดิโปเนโกร (Jalan Diponegoro, Jakpus) ณ กรุงจาการ์ตา โดยประธานาธิบดีซูการ์โนเป็นผู้ร่างต้นแบบเอง เนื่องจากเคยเรียนทางด้านสถาปัตยกรรมมาก่อน และผู้ออกแบบคือ บัมบัง เออยุดฮาวัน (Bambang Eryudhawan)¹³² นับเป็นการสร้างอนุสาวรีย์ของผู้หญิงครั้งแรกในสังคมอินโดนีเซีย ประเทศญี่ปุ่นออกค่าใช้จ่ายในการจัดสร้างอนุสาวรีย์จนสำเร็จในปี ค.ศ. 1963¹³³ อนุสาวรีย์นี้ตั้งอยู่ที่เมอร์เดกา สแควร์ เป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดใหญ่ตั้งอยู่ใจกลางกรุงจาการ์ตา สถานที่แห่งนี้แบ่งออกเป็น 4 ส่วน¹³⁴ ดังนี้

ทิศเหนือ คือ สวนเอกราชทางทิศเหนือ (Taman Medan Merdeka Utara) ที่ตั้งของอนุสาวรีย์ ดิโปเนโกร (Diponegoro, ค.ศ. 1785-1855) ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่ต่อต้านการรุกรานของรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ ในท่งท่าซีมาและยังเป็นที่ตั้งอนุสาวรีย์ของกวีคนสำคัญของอินโดนีเซีย คือ คิริล อันวา (Chiril Anwar, ค.ศ. 1922-1949)

¹²⁹ สมัยประธานาธิบดีซูการ์โน มีการสร้างอนุสาวรีย์ของชาติ ตั้งแต่ช่วงปี ค.ศ. 1959 – 1965 ดูรายละเอียดใน Katharine E. McGregor, “Representing the Indonesian Past: The National Monument History Museum from Guided Democracy to the New Order,” *Indonesia* 75 (April 2003): 92-122.

¹³⁰ ในช่วงปี ค.ศ. 1964-65 มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งใหญ่ เนื่องจากอำนาจของประธานาธิบดีซูการ์โนถูกลิดรอนจากกลุ่มการเมืองอื่น ดูรายละเอียดใน Peter Christian Hauswedell, “Sukarno: Radical or Conservative? Indonesian Politics 1964-5,” *Indonesia* 15 (April 1973): 110.

¹³¹ Suryanto Sastroatmodjo, *Tragedi Kartini* [โศกนาฏกรรมคาร์ตินี], p. 175.

¹³² “Patung-patung di Jakarta, Siapa Punya,” [รูปปั้นต่างๆ ที่จาการ์ตา, ใครเป็นเจ้าของ?] *Tempo* 30 may 2005 [Online]. Available from: <http://majalah.tempointeraktif.com/id/arsip/2005/05/30/SR/mbm.20050530.SR114967.id.html> [March 1, 2009].

¹³³ Peter J. M. Nas, ed., *Urban Symbolism Studies in Human Society*, Vol 8 (Leiden, Brill Academic Publishers, 1993), p. 52.

¹³⁴ “Merdeka Square, Jakarta,” [จัตุรัสเมอร์เดกา, จาการ์ตา] [Online]. Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/Merdeka_Square_Jakarta [October 6, 2009].

ทิศตะวันออก คือ สวนเอกราชทางทิศตะวันออก (Taman Medan Merdeka Timur) ที่ตั้งของอนุสาวรีย์คาร์ตินี ผู้นำในการปลดปล่อยผู้หญิง และวีรสตรีของชาติ

ทิศใต้ คือ สวนเอกราชทางทิศใต้ (Taman Medan Merdeka Selatan) เป็นที่ตั้งจำลองย่อขนาดของ 33 จังหวัด เป็นเขตการปกครองส่วนท้องถิ่นของอินโดนีเซีย

ทิศตะวันตก คือ สวนเอกราชทางทิศตะวันตก (Taman Medan Merdeka Barat) เป็นสถานที่เล่นดนตรีกลางสวน

รูป 4.12 อนุสาวรีย์คาร์ตินี¹³⁵

ภาพที่ปรากฏด้านบนเป็นรูปปั้นคาร์ตินี มีความสูง 2.20 เมตร กว้าง 7x48 เมตร ใน 3 อิริยาบถ รูปปั้นแรก คือ รูปคาร์ตินียืน แต่งกายด้วยชุดประจำชาติเกอบายา ซึ่งเป็นสิ่งหนึ่งในสิ่งประดิษฐ์ทางการเมืองเชิงวัฒนธรรมเพื่อสร้างความรู้สึกชาตินิยมของซูการ์โน ชุดเกอบายาถูกนำเสนอให้เป็นชุดประจำชาติ โดยจะมีการแต่งกายในชุดนี้เมื่อมีการจัดวันคาร์ตินี รูปปั้นที่สอง คือ รูปคาร์ตินีรำยาว่า การที่จัดให้มีการปั้นรูปคาร์ตินีให้อยู่ในท่าทางการรำยาว่า เนื่องจากว่า การรำยาว่า เป็นอีกสิ่งประดิษฐ์ทางการเมืองเชิงวัฒนธรรมที่รัฐบาลซูการ์โนได้สร้างขึ้น การฟื้นฟูระบอบราชาที่เรียกว่า “ทารี เลนโซ” เพื่อให้เป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ รูปปั้นที่สาม คือ รูปคาร์ตินีนั่งอุ้มเด็ก สะท้อนถึงบทบาทของผู้หญิงที่ให้กำเนิดบุตรและเลี้ยงดูลูก เป็นการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์

¹³⁵ ที่มาของภาพจาก “Nasional Monument,” [อนุสาวรีย์แห่งชาติ] [Online]. Available from: http://www.streetdirectory.com/indonesia/jakarta/stock_images/preview/national_monument_monas/ind_11696935220791/248 [October 6, 2009].

ของรัฐบาลประธานาธิบดีซูการ์โน ที่ต้องการเชื่อมโยงผู้หญิงกับคุณค่าของความเป็นแม่ ดังที่เคยเปรียบประเทศอินโดนีเซียเป็นดังดินแดนแม่ (Mother Land) เพื่อเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงในการสร้างประเทศอินโดนีเซีย ดังที่มีการกำหนดให้มี วันแม่คาร์ตินี (Hari Ibu Kartini) ตรงกับวันที่ 21 เมษายน ของทุกปี¹³⁶ ดังนั้น อนุสาวรีย์ของคาร์ตินีจึงอยู่ในกลางจัตุรัสเมอร์เดการ์ เพื่อแสดงนัยยะถึงบทบาทของผู้หญิงในการสร้างชาติอินโดนีเซียอย่างกลมกลืนไปกับอนุสาวรีย์และสัญลักษณ์ทางการเมืองแบบชาตินิยมขึ้นอื่นๆ

การสร้างอนุสาวรีย์คาร์ตินีของรัฐบาลอินโดนีเซีย เพื่อให้ประชาชนอินโดนีเซียได้รับรู้คาร์ตินีอย่างเป็นทางการ เป็นวีรสตรีและมีความสำคัญเทียบเท่าดีโปเนอโกโรวีรบุรุษของประเทศ การสร้างอนุสาวรีย์จึงเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ซูการ์โนต้องการทำ เพื่อแสดงถึงความเป็นเอกภาพและสร้างเอกลักษณ์ของอินโดนีเซีย แนวคิดของซูการ์โนเกี่ยวกับการสร้างอนุสาวรีย์กับการสร้างภาพคาร์ตินีในฐานะวีรสตรีแห่งชาติอินโดนีเซียจึงสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น

4.4.6 การสร้างภาพคาร์ตินีผ่านการสถาปนาวันคาร์ตินี

รัฐบาลประธานาธิบดีซูการ์โนได้กำหนดวันสำคัญที่เรียกว่า วันแม่คาร์ตินี (Hari Ibu Kartini) ตรงกับวันที่ 21 เมษายน ของทุกปี¹³⁷ วันดังกล่าวนี้เป็นวันครบรอบวันเกิดของระเด่น อาเจ็ง คาร์ตินี ประวัติความเป็นมาของวันคาร์ตินีเกิดจากการประชุมสภาผู้หญิงครั้งที่ 1 ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1928 (ได้อภิปรายไว้ในบทที่ 3) ต่อมาประธานาธิบดีซูการ์โนได้จัดประชุมสภาผู้หญิงเป็นครั้งที่ 2 ใน ค.ศ. 1952 และได้ออกแถลงการณ์หัวข้อ ผู้หญิงอินโดนีเซียติดตามความเคลื่อนไหวในองค์กรแนวร่วมปฏิวัติอินโดนีเซีย “Wanita Indonesia selalu ikut Bergerak dalam Barisan Revolusioner” เพื่อให้ผู้หญิงที่มารวมตัวกันเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงในด้านต่างๆ ปัญหา ส่วนมากที่กลุ่มผู้หญิงร้องเรียนคือ การแต่งงานตั้งแต่อายุน้อย และการมีภรรยาหลายคน¹³⁸ ต่อมาได้มีการประกาศวันคาร์ตินีอย่างเป็นทางการเมื่อ ค.ศ. 1964

¹³⁶ Saraswati Sunindyo, “When the Earth Is Female and the Nation Is Mother: Gender, the Armed Forces and Nationalism in Indonesia,” p. 2.

¹³⁷ “Perpustakaan Nasional Republik Indonesia” [หอสมุดแห่งชาติอินโดนีเซีย] [Online], Available from: <http://www.pnri.go.id/Lists/List%20Hari%20Penting/DispForm.aspx?ID=42> / [April 15, 2011].

¹³⁸ Sukarno, “Wanita Indonesia selalu ikut Bergerak dalam Barisan Revolusioner” [ผู้หญิงอินโดนีเซียเข้าร่วมเคลื่อนไหวในแนวหน้าของการปฏิวัติเสมอ] (เอกสารในแถลงการณ์ของประธานาธิบดีซูการ์โน เรื่อง Pepinpim Wanita Indonesia เสนอที่จาการ์ตา เมื่อวันที่ 21 April 1952).

แคทเธอริน อี. แม็คเกรเกอร์อธิบายว่าการสร้างวันอนุสรณ์เป็นส่วนสำคัญของการหลอมรวมประวัติศาสตร์ของชาติ การกำหนดให้มีวันแม่คาร์ตินีเป็นส่วนหนึ่งของโครงการกำหนดวันอนุสรณ์ของประเทศอินโดนีเซียซึ่งได้ประกาศในปีเดียวกันคือ ค.ศ. 1964 ประกอบไปด้วย วันลุกขึ้นสู้แห่งชาติ (20 พฤษภาคม) วันประกาศเอกราช (17 สิงหาคม) วันแห่งปัญญาศีลาอันศักดิ์สิทธิ์ (1 ตุลาคม) วันกองทัพแห่งชาติ (5 ตุลาคม) และวันวีรบุรุษและวีรสตรีแห่งชาติ (10 พฤศจิกายน) และวันคาร์ตินี (21 เมษายน)¹³⁹ แม็คเกรเกอร์ยังได้อ้างถึงการให้ความหมายของวันอนุสรณ์ในทัศนะของทางการอินโดนีเซียว่าเป็น “การหยิบยกเหตุการณ์พิเศษเหล่านั้น ออกมาจากลำดับเหตุการณ์ธรรมดาในประวัติศาสตร์ซึ่งแสดงออก [อย่างน้อยก็ลำดับไปตามชุดความทรงจำอย่างเป็นทางการ] ถึงคุณค่าอันเป็นรากฐานอย่างลึกซึ้งของสังคมอินโดนีเซีย¹⁴⁰

รัฐบาลประธานาธิบดีซูการ์โนเป็นผู้กำหนดวันแม่คาร์ตินี ภายใต้แนวคิดที่ต้องการเชื่อมโยงผู้หญิงกับคุณค่าของความเป็นแม่ โดยการเปรียบประเทศอินโดนีเซียเป็นดังดินแดนแม่ (Mother Land) เพื่อเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการสร้างชาติ ไม่ได้จำกัดบทบาทนี้ไว้สำหรับผู้ชายเพียงฝ่ายเดียว¹⁴¹ ในวันคาร์ตินีได้ปรากฏเอกลักษณ์การแต่งกายของผู้หญิงที่เรียกว่า เกอบายา (Kebaya) เกิดขึ้นภายหลังรัฐบาลกำหนดวันแม่คาร์ตินี การใส่ชุดเกอบายาเพื่อแสดงให้เห็นถึงการรำลึกถึงการจากไปของคาร์ตินีในทุกๆ วันที่ 21 เมษายนของทุกปี

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹³⁹ “Heroes’ Day” [Online], Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/Heroes%27_Day [March 21, 2011].

¹⁴⁰ Katharine E. McGregor, *History in Uniform: Military Ideology and the Construction of Indonesia's Past*, pp. 9-10.

¹⁴¹ Saraswati Sunindyo, “When the Earth Is Female and the Nation Is Mother: Gender, the Armed Forces and Nationalism in Indonesia ,” p. 2.

รูป 4.13 การแต่งกายชุดเกอบายา (Kebaya)¹⁴²

จากภาพที่ปรากฏข้างต้น ชุดเกอบายาเป็นชุดที่ประกอบด้วยเสื้อผ้าสามชิ้น ชิ้นแรกคือ เสื้อตัวในมีลักษณะรัดรูป ชิ้นที่สองคือ เสื้อแขนยาว ชิ้นที่สามคือ ไส่ร่งยาว ทั้งสามชิ้นผลิตขึ้นจากผ้าบาติก การแต่งกายแบบเกอบายาแพร่หลายในเกาะชวาตั้งแต่ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 แต่รู้จักกันเฉพาะชาวชวาชั้นสูงและกลุ่มข้าราชการชั้นสูงที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกษัตริย์ ต่อมาราชามัมชปาหิตได้ดัดแปลงลวดลายของชุดเกอบายาขึ้นจนเป็นที่แพร่หลายถึงชนชั้นทั่วไป¹⁴³ แต่ยังคงเป็นสัญลักษณ์เฉพาะชาวมุสลิม จวบจนปัจจุบันชุดเกอบายากลายมาเป็นชุดประจำชาติของอินโดนีเซีย ผู้หญิงนิยมใส่ในช่วงเทศกาลสำคัญๆ และเมื่อมีการจัดวันคาร์ทีนีนีขึ้น กลุ่มผู้หญิงทั้งหมดได้แต่งกายด้วยชุดเกอบายา อาจกล่าวได้ว่าชุดเกอบายาได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของวันคาร์ทีนีนีด้วย

การจัดวันคาร์ทีนีนีโดยให้ผู้หญิงที่มาจากหลากหลายชาติพันธุ์แต่งกายด้วยชุดเกอบายาสะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลชวาร์โนประดิษฐ์สัญลักษณ์ทางการแต่งกายขึ้น เพื่อใช้เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความเป็นชาตินิยม การแสดงเอกลักษณ์ของชาติ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันผ่านชุดแต่งกายประจำชาติ นอกจากการกำหนดให้ผู้หญิงแต่งกายด้วยชุดเกอบายาในวันคาร์ทีนีนีเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว วันคาร์ทีนีนียังเป็น “วันแม่” มีชื่อภาษาอินโดนีเซียคือ Hari Ibu Kartini หมายถึง “วันแม่คาร์ทีนีนี” ในวันนี้รัฐบาลได้จัดงานเฉลิมฉลองขึ้น วันคาร์ทีนีนีมี

¹⁴² ที่มาของภาพจาก “Kebaya,”[เกอบายา] [Online]. Available from: <http://www.google.co.th/imglanding?q=Kebaya> [March 1, 2011].

¹⁴³ Ibid.

กิจกรรมเกี่ยวกับผู้หญิงมากมาย เช่น การจัดนิทรรศการเกี่ยวกับความสำคัญของคาร์ตินีในโรงเรียน การแข่งขันวาดรูปคาร์ตินี การประกวดชุดเกอบายา เป็นต้น เพื่อเป็นพื้นที่พบปะสังสรรค์ของเหล่าผู้หญิงอินโดนีเซีย แต่สิ่งที่รัฐบาลต้องการเน้นความหมายสำหรับวันนี้ คือต้องการให้ผู้หญิงทำหน้าที่ของแม่ที่ดี เพื่อเลี้ยงลูกให้เติบโตเป็นพลเมืองดีของชาติต่อไป และอีกความหมายหนึ่งคือ ต้องการอธิบายว่าคาร์ตินีคือแม่ผู้ต่อสู้เพื่อชาติอินโดนีเซีย¹⁴⁴

กล่าวโดยสรุป ภายใต้การปกครองของประธานาธิบดีซูการ์โนตั้งแต่ ค.ศ. 1945-1967 ประธานาธิบดีซูการ์โนต้องการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวให้กับประเทศอินโดนีเซีย ดังคำที่ว่า การสร้างเอกภาพท่ามกลางความหลากหลาย ขณะเดียวกันซูการ์โนต้องการรักษาอำนาจของตนโดยการสร้างความแตกต่างจากพรรคการเมืองอื่นๆ โดยการสนับสนุนการเคลื่อนไหวขององค์ผู้หญิงในเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาและการแต่งงาน รวมทั้งการสนับสนุนกิจกรรมของผู้หญิง โดยรัฐบาลซูการ์โนได้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าและการให้ความสำคัญกับผู้หญิงผ่านการสร้างภาพคาร์ตินีอย่างเป็นทางการได้แก่ การสร้างภาพคาร์ตินีให้สอดคล้องกับหลักปรัชญาสี่ลา การยกย่องคาร์ตินีเป็นแบบอย่างของสตรีอินโดนีเซีย การเสนอภาพคาร์ตินีผ่านธนบัตร การสร้างอนุสาวรีย์คาร์ตินีเพื่อยกย่องในฐานะวีรสตรีผู้ต่อสู้เพื่ออิสรภาพแห่งชาติอินโดนีเซีย และการกำหนดให้มีวันแม่คาร์ตินีที่เปรียบเหมือนวันแม่แห่งชาติ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁴⁴ Harry Aveling, "The Thorny Rose: The Avoidance of Passion in Modern Indonesia Literature," *Indonesia* 7 (April 1969): 73.

บทที่ 5

บทสรุป

การศึกษาคาร์ดินีในประวัติศาสตร์อินโดนีเซียสมัยใหม่ ค.ศ. 1904 – 1967 ในงานวิจัยชิ้นนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสร้างภาพและการรับรู้เกี่ยวกับ “คาร์ดินี” ใน 2 ยุค คือยุคอาณานิคม (ค.ศ. 1904 – ค.ศ. 1945) จนกระทั่งยุคเอกราช (ค.ศ. 1945 – ค.ศ. 1967) มุ่งศึกษาความสำคัญของคาร์ดินีในประวัติศาสตร์อินโดนีเซียสมัยใหม่ การศึกษากลุ่มต่างๆ ที่มีส่วนในการสร้างภาพและการรับรู้เกี่ยวกับคาร์ดินี และนัยยะทางการเมืองของการสร้างภาพและการรับรู้เกี่ยวกับคาร์ดินี ผลการศึกษาพบว่า คาร์ดินีมีความสำคัญต่อกลุ่มต่างๆ มาก โดยทั้งกลุ่มข้าราชการชาวดัตช์ กลุ่มนักชาตินิยม และกลุ่มผู้หญิง ได้สร้างภาพคาร์ดินีเพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างอุดมการณ์ของกลุ่มตน

ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีการประกาศใช้นโยบายจริยธรรมของรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีส ส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษาในประเทศอาณานิคม จนเกิดจุดเปลี่ยนที่สำคัญของชาวพื้นเมือง เมื่อชนชั้นสูงชาวได้เปิดโอกาสให้บุตรสาวคือ ระเบิด อาเจ็ง คาร์ดินี มีโอกาสเรียนหนังสือในโรงเรียนของชาวดัตช์ การศึกษาแบบตะวันตกได้มีส่วนสำคัญให้คาร์ดินีเขียนจดหมายติดต่อกับเพื่อนชาวดัตช์ในเวลาต่อมา

คาร์ดินีเขียนจดหมายถึงเพื่อนชาวดัตช์ ตั้งแต่วันที่ 25 พฤษภาคม ใน ค.ศ. 1899 จนกระทั่งถึงวันที่ 7 กันยายน ใน ค.ศ. 1904 เพื่อระบายความรู้สึกอัดอั้นตันใจที่ต้องทนทุกข์กับสภาพสังคมชายเป็นใหญ่ และการมีจารีตประเพณีที่ไม่เอื้อต่อผู้หญิง ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้คาร์ดินีมีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตบางอย่างของผู้หญิงให้สูงขึ้นคือ การศึกษา การแต่งงาน และการเลือกอาชีพ คาร์ดินีจึงคิดที่จะสร้างโรงเรียนเพื่อผู้หญิงพื้นเมืองขึ้น แต่ทั้งนี้ต้องไปเรียนต่อยังประเทศเนเธอร์แลนด์เสียก่อน เพื่อนำความรู้มาพัฒนาผู้หญิงพื้นเมืองในหมู่เกาะอินดีส ภายใต้การนำของรัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์ในหมู่เกาะอินดีส อย่างไรก็ตาม ความฝันที่จะสร้างโรงเรียนของคาร์ดินีก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะเธอได้เสียชีวิตเสียก่อนด้วยวัยเพียง 25 ปี แม้ว่า คาร์ดินีจะมีชีวิตอยู่ในช่วงเวลาสั้นๆ แต่ความคิดของคาร์ดินีที่ถ่ายทอดผ่านจดหมายเป็น

สิ่งที่น่าสนใจ แสดงให้เห็นถึงตัวตน ความคิด และความใฝ่ฝันของคาร์ดินี ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคม ชีวิตผู้คน ในหมู่เกาะอินดีสได้เป็นอย่างดี

ภายหลังจากที่คาร์ดินีเสียชีวิต ค.ศ. 1904 หลักฐานชิ้นสำคัญของข้าราชการอาณานิคมใช้เล่าเรื่องราวของคาร์ดินี ในสมัยอาณานิคม (ค.ศ. 1904 – 1945) กลุ่มข้าราชการชาวดัตช์ กลุ่มนักชาตินิยมและกลุ่มผู้หญิง สร้างภาพคาร์ดินีที่แตกต่างกัน กล่าวคือ กลุ่มข้าราชการชาวดัตช์สร้างภาพคาร์ดินีในฐานะ ผู้นำการศึกษาของผู้หญิงพื้นเมือง ข้าราชการชาวดัตช์ได้สร้างภาพคาร์ดินีผ่านการรวบรวมจดหมายคาร์ดินีที่ปรากฏใน ค.ศ. 1911 โดยใช้ชื่อว่า Door Duisternis Tot Licht (สิ้นความมืดพลันเกิดแสงสว่าง)

การตีพิมพ์จดหมายคาร์ดินีของอาเบนดานอนมีนัยยะสำคัญทางการเมืองคือ เพื่อรายงานถึงสิ่งที่เขาพัฒนาในหมู่เกาะอินดีสโดยเฉพาะการศึกษาแบบตะวันตกให้แก่ชาวพื้นเมือง ประเด็นสำคัญคือ เขาเปรียบเสมือนผู้ให้โอกาสหรือแสงแรกแห่งการศึกษาของคาร์ดินี การยกย่องคาร์ดินีในฐานะ ผู้นำการศึกษาของสตรีพื้นเมือง เท่ากับว่าเป็นการประกาศให้ประชาชนทราบถึงคุณค่าของระบบการศึกษาแบบตะวันตกที่ถ่ายทอดความคิดก้าวหน้าให้แก่คาร์ดินี ซึ่งการศึกษาแบบตะวันตกนี้เป็นส่วนหนึ่งในนโยบายจริยธรรมด้วย เท่ากับว่าการกระทำของอาเบนดานอนเป็นการเชิดชูนโยบายจริยธรรม ในขณะที่เดียวกันก็มีข้าราชการชาวดัตช์ที่ชื่อ เซ. เทฮา. ฟัน เดเวนเตอร์ สนับสนุนนโยบายจริยธรรมเช่นเดียวกัน เขานำระบบการศึกษาแบบตะวันตกมาเป็นข้ออ้างในการสร้างโรงเรียนสำหรับผู้หญิง ภายหลังจากที่คาร์ดินีเสียชีวิตแล้ว เขาได้สร้างโรงเรียนเพื่อระลึกถึงคาร์ดินีและเป็นการสนับสนุนการศึกษาให้กับผู้หญิงพื้นเมืองชาว

ในทศวรรษที่ 20 เกิดความคิดเกี่ยวกับขบวนการชาตินิยมขึ้นครั้งแรกในหมู่เกาะอินดีส มีการก่อตั้งองค์กรบูตี อูโตโม ซึ่งเป็นองค์กรที่เคลื่อนไหวทางการเมืองเป็นองค์กรแรก องค์กรบูตี อูโตโม ได้รับแรงบันดาลใจในการก่อตั้งองค์กรที่เน้นทางด้านการศึกษามาจากคาร์ดินี ผู้ก่อตั้งองค์กรคือ ดร. วาฮิดิน ซุติโรซุซุโต ได้เน้นบทบาทของคาร์ดินีในฐานะ ผู้ที่มีความคิดสมัยใหม่ และเป็นผู้หญิงพื้นเมืองผู้บุกเบิกแนวคิดเรื่องการศึกษาแบบตะวันตก ในระยะเริ่มแรกของการก่อตั้งองค์กรบูตี อูโตโม ได้สนับสนุนการศึกษาให้แก่ชาวพื้นเมือง แต่ต่อมาองค์กรบูตี อูโตโม ได้เคลื่อนไหวทางการเมืองมากขึ้น บรรดาน้องสาวของคาร์ดินี ได้แก่ ร็อกมินี คาร์ดินาร์ และซุมাত্রี

ร่วมเป็นสมาชิกในช่วงแรกของการก่อตั้ง อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวของขบวนการชาตินิยม มิได้จำกัดอยู่เฉพาะองค์กรบูดี คูโตโม เพราะมีองค์กรเคลื่อนไหวทางการเมืองอื่นๆ เช่น องค์กรชาเรกัต อิสลาม องค์กรโมฮัมหมัดดิยาห์ และกลุ่มเปอร์ฮิมปุนันอินโดนีเซีย กลุ่มต่างๆ เหล่านี้ได้มีส่วนร่วมสำคัญในการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องเอกราชให้กับอินโดนีเซีย นอกจากการเคลื่อนไหวที่เกิดจากองค์กรทางการเมืองแล้ว ยังมีโรงเรียนตามัน ซิสวา ที่เผยแพร่ความคิดให้กับนักเรียนชาวพื้นเมือง ต่อมาโรงเรียนตามัน ซิสวา ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายกลุ่มผู้หญิง และเมื่อมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองมากขึ้นกลุ่มเหล่านี้ สร้างคาร์ดินีในฐานะ ผู้ปลดปล่อยผู้หญิงพื้นเมือง

ใน ค.ศ. 1928 ได้เกิดการประชุมสภาผู้หญิงครั้งแรก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความเป็นหนึ่งของกลุ่มผู้หญิง มีชื่อองค์กรว่า เปอร์วาตี ซึ่งหมายถึงความเป็นหนึ่งของผู้หญิง และในช่วง ค.ศ. 1930-1935 ได้เกิดการรวมตัวของกลุ่มผู้หญิงกลุ่มต่างๆ รวมตัวกันเพื่อเรียกร้องสิทธิทางด้านการศึกษา การแต่งงาน และอาชีพของผู้หญิงมากขึ้น ในค.ศ. 1939-1945 ได้เกิดการตอกย้ำภาพคาร์ดินีผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ได้แก่ นิตยสารผู้หญิงชื่อว่า **เคออุตามาอัน อิสตรี** นิตยสารนี้ได้นำเสนอภาพคาร์ดินีในฐานะ *ความเป็นแม่* เพื่อนำเสนอให้เห็นถึงบทบาทของความเป็นแม่และภรรยาที่ดี และหนังสือพิมพ์ จาฮายา ได้นำเสนอภาพคาร์ดินีในฐานะ *แม่ผู้เสียสละเพื่อบ้านเมือง*

ในปี ค.ศ. 1945 - ค.ศ. 1967 เป็นช่วงที่ประเทศอินโดนีเซียอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลประธานาธิบดีซูการ์โน ซูการ์โนได้ประกาศเอกราช ให้กับอินโดนีเซียเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม ค.ศ. 1945 ภายหลังจากประกาศเอกราช อินโดนีเซียประสบกับปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาเรื่องความหลากหลายของแนวคิดผู้นำนักการเมืองกลุ่มต่างๆ ความหลายทางชาติพันธุ์ของผู้คน ปัญหาการเรียกร้องสิทธิของผู้หญิง สิ่งเหล่านี้ถือเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไข และเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งเดียวกันให้กับผู้หญิงอินโดนีเซีย รัฐบาลซูการ์โนได้สร้างแบบอย่างให้กับผู้หญิงผ่านการนำเสนอภาพคาร์ดินี ใน ค.ศ. 1945 เป็นต้นมา ซึ่งถือเป็นยุคของการสร้างชาติอินโดนีเซีย รัฐบาลซูการ์โนได้สร้างภาพคาร์ดินีผ่านหลักปรัชญา เพื่อแพร่กระจายแนวคิดชาตินิยมที่ปรากฏอยู่ในหลักปรัชญาให้เป็นที่ยอมรับของประชาชน การเผยแพร่แนวคิดแบบชาตินิยมมิได้อาศัยเพียงการรับรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาเท่านั้น

ใน ค.ศ. 1953-1954 แนวคิดชาตินิยมภายใต้รัฐบาลชูการ์โนสะท้อนให้เห็นจากการผลิตธนบัตรคาร์ตินี กล่าวคือ การผลิตธนบัตรคาร์ตินี เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติอินโดนีเซีย นอกจากนั้นธนบัตรชุดเดียวกันกับคาร์ตินีได้ปรากฏรูป พระวิษณุซึ่งเป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เจ้าชายดีโปเนอโกโร ผ้าบาติก ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมของอินโดนีเซียในอดีตทั้งสิ้น ใน ค.ศ. 1953 ได้มีโครงการการสร้างวีรบุรุษและวีรสตรีแห่งชาติอินโดนีเซีย ซึ่งโครงการดังกล่าวได้ปรากฏชื่อของคาร์ตินี จนกระทั่ง ค.ศ. 1964 รัฐบาลชูการ์โนสร้างอนุสาวรีย์คาร์ตินี พร้อมๆ กับการยกย่องคาร์ตินีให้เป็น วีรสตรีแห่งชาติอินโดนีเซีย และได้กำหนดให้ทุกๆ วันที่ 21 เมษายน ของทุกปี เป็นวันแม่คาร์ตินี (Hari Ibu Kartini)

กล่าวโดยสรุป การสร้างภาพคาร์ตินีของกลุ่มต่างๆ ตั้งแต่ยุคอาณานิคมจนกระทั่งยุคเอกราชนั้น นอกจากเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของคาร์ตินีแล้ว การสร้างภาพคาร์ตินีของกลุ่มต่างๆ ยังมีนัยยะทางการเมืองที่แตกต่างกัน กลุ่มข้าราชการชาวดัตช์ได้ดีพิมพ์จดหมายคาร์ตินีเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่กลุ่มตนเองและเพื่อเชิดชูคุณค่าของระบบการศึกษาแบบตะวันตก ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายจริยธรรมที่รัฐบาลอาณานิคมเนเธอร์แลนด์นำมาใช้ในการปกครองชาวพื้นเมือง กลุ่มนักชาตินิยม ได้สร้างองค์กรทางการเมืองเพื่อสนับสนุนการศึกษาให้กับชาวพื้นเมือง และขณะเดียวกันก็ถ่ายทอดแนวคิดชาตินิยมให้แก่ชาวพื้นเมืองด้วย รวมทั้งการดึงเอากลุ่มผู้หญิงเข้ามามีส่วนในขบวนการชาตินิยมกลุ่มต่างๆ การกระทำเหล่านี้มาจากแรงบันดาลใจที่ได้รับจากคาร์ตินี อย่างไรก็ตามการสร้างองค์กรทางการเมืองต่างๆ การผนวกกลุ่มผู้หญิงเข้ากับขบวนการชาตินิยม ล้วนเป็นการผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวของกลุ่มคน เพื่อนำไปสู่การเรียกร้องเอกราชในอนาคตของอินโดนีเซีย ส่วนกลุ่มผู้หญิง ได้สร้างภาพคาร์ตินีเพื่อต้องการปลดปล่อยตนเองจากสังคมของผู้ชายเป็นใหญ่ในชวา รวมทั้งการเรียกร้องสิทธิให้กับตนเองโดยเฉพาะเรื่องการศึกษา และเรื่องการเมืองหลายคนของผู้ชายซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวที่ทำผู้หญิงต้องการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการปลดปล่อยตนเองจากระบอบอาณานิคม ในยุคของการสร้างชาติสมัยประธานาธิบดีชูการ์โน เขาได้สร้างภาพคาร์ตินี เพื่อแสดงถึงความสำคัญที่รัฐบาลชูการ์โนมีให้กับกลุ่มผู้หญิง และมีส่วนทำให้ผู้หญิงมีบทบาทและได้รับโอกาสทางด้านการศึกษาและ

สิทธิมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันกลุ่มผู้หญิงเหล่านี้ก็เป็นฐานทางอำนาจการเมืองหนึ่งที่มีส่วนทำให้
รัฐบาลของชุกการีโนมีความมั่นคงขึ้นด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- ทวีศักดิ์ เผือกสม. **อินโดนีเซียรายา: รัฐจารีต สู่ “ชาติ” ในจินตนาการ**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547.
- ปราณี วงษ์เทศ. **เพศสภาวะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์)**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.
- ปราชญ์เดียม อนันตา ตูร์. **ผู้สืบทอด**. แปลโดย ภัทวดี วีระภาสพงษ์. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2544.
- ปราชญ์ พันแสง. **จดหมายรัก**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟรีฟอร์ม, 2552.
- ภูวดล ทรงประเสริฐ. **อินโดนีเซีย: อดีตและปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- ลีเฟอร์, ไมเคิล. **พจนานุกรมการเมืองสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**. แปลโดย จุฬาร เอื้ออรรถกุล. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.
- วิทยา สุจริตนารักษ์ และสุภาศพรพรณ ชันชัย. **อดีตและอนาคตของอะเจห์**. กรุงเทพฯ: โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค, 2546.
- อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. **วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2551.
- อรอนงค์ ทิพย์พิมล. **ขบวนการนักศึกษาอินโดนีเซียกับการสิ้นสุดอำนาจของประธานาธิบดีซูฮาร์โต**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.
- เอลซา ไชนุดีน. **ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย**. แปลโดย เพ็ชรี สุมิตร. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2523.
- ฮอลล์, ดี.จี.อี. **ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิสดาร, เล่ม 2**. แปลโดย วรณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทยและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2549.

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Alisjahbana, S. Takdir. **Indonesia: Social and Cultural Revolution**. Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1966.

- Anderson, David Charles. "The Military Aspects of the Madiun Affairs." *Indonesia* 21 (April 1976): 1-63.
- Aveling, Harry. "The Thorny Rose: Avoidance of Passion in Modern Indonesia Literature." *Indonesia* 7 (April 1969): 67-76.
- Beekman, E. M. "Kartini: Letters from a Javanese Feminist, 1899-1902." *The Massachusetts Review* 25, 4 (Winter 1984).
- Bell, Brian. *Insight Guides Indonesia*. Singapore: Hofer Press, 1997.
- Blackburn, Susan. *Women and the State in Modern Indonesia*. New York: Cambridge University Press, 2004.
- Blackburn, Susan and Bessell, Sharon. "Marriageable Age: Political Debates on Early Marriage in Twentieth-Century Indonesia." *Indonesia* 63 (April, 1997): 107-141..
- Christie, Clive J. *Southeast Asia in the Twentieth Century: A Reader*. London: I.B. Tauris, 1998.
- Dahm, Bernhard. *History of Indonesia in the Twentieth Century*. Translated by P.S. Falla. London: Pall Mall Press, 1971.
- Dick, Howard, Vincent J. H. Houben, J. Thomas Lindblad, and Thee Kian Wie. *The Emergence of a National Economy: An Economic History of Indonesia, 1800–2000*. Honolulu: Allen & Unwin and University of Hawai'i Press, 2002.
- Dobbin, Christine. "The Search for Women in Indonesia History." In *Kartini Centenary: Indonesian Women and Now*, edited by Ailsa Thomson Zainu'ddin. Cheltenham: Standard Commercial Press, 1980.
- Federspiel, Howard M. *Indonesia Muslim Intellectuals of the 20th Century*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2006.
- _____. "The Muhammadiyah: A Study of an Orthodox Islamic Movement in Indonesia." *Indonesia* 10 (October 1970): 57-79.
- Feith, Herbert. *The Decline of Constitutional Democracy in Indonesia*. Ithaca: Cornell University Press, 1964.
- Feith, Herbert and Daniel S. Lev. "The End of the Indonesian Rebellion." *Pacific Affairs* 36, 1 (Spring 1963): 32-46.
- Gin, Ooi Keat, ed. *Southeast Asia: A Historical Encyclopedia from Angkor Wat to East Timor*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2004.

- Hauswedell, Peter Christian. "Sukarno: Radical or Conservative? Indonesian Politics 1964-5." *Indonesia* 15 (April, 1973): 109-143.
- Kahin, George McTurnan. **Nationalism and Revolution in Indonesia**. Ithaca: Cornell University Press, 1952.
- Kartini. "Educate the Javanese," Translated with introduction by Jean Taylor. *Indonesia* 17 (April 1974): 83-98.
- Kosut, Hal, ed. **Indonesia: The Sukarno Years**. New York: Facts on File Press, 1967.
- Kroef, Justus M. van der. "Prince Diponegoro: Progenitor of Indonesian Nationalism." *The Far Eastern Quarterly* 8, 4 (August 1949): 424-450.
- _____. "Woman and the Changing Marriage Pattern of Indonesia." *The American Catholic Sociological Review* 18, 2 (June 1957): 113-127.
- Kusno, Abidin. **Behind the Postcolonial: Architecture, Urban Space and Political Cultures**. London: Routledge, 2000.
- Leclerc, Jacques. "The Political Iconology of the Indonesian Postage Stamp (1950-1970)." *Indonesia* 57 (April 1993): 15-48.
- Liow, Joseph Chinyong. **The Politics of Indonesia-Malaysia Relations: One Kin, Two Nations**. New York: Routledge, 2005.
- Martyn, Elizabeth. **The Women's Movement in Post-Colonial Indonesia: Gender and Nation in a New Democracy**. London: Routledge, 2005.
- McGregor, Katharine E. **History in Uniform: Military Ideology and the Construction of Indonesia's Past**. Singapore, NUS Press, 2007.
- _____. "Representing the Indonesian Past: The National Monument History Museum from Guided Democracy to the New Order." *Indonesia* 75 (April 2003): 92-122.
- Mrázek, Rudolf. **Engineers of Happy Land: Technology and Nationalism**. New Jersey: Princeton University Press, 2002.
- _____. "Let Us Become Radio Mechanics: Technology and National Identity in Late-Colonial." *Comparative Studies in Society and History* 39 (January, 1997): 3-33.
- Nas, Peter J. M., ed. **Urban Symbolism Studies in Human Society**, Vol 8. Leiden: Brill Academic Publishers, 1993.
- Niel, Robert van. "Christiaan Snouck Hurgronje: In Memory of the Centennial of His Birth." *Journal of Asian Studies* 4 (August 1957): 591-594.

- Nieuwenhuijze, C.A.O van. "Broadening Indonesian Horizons." *Pacific Affair* 25, 4 (December 1952): 399-401.
- Nieuwenhuys, Rob. *Mirror of the Indies*. Amherst: The University of Massachusetts, 1982.
- Penders, Chr. L.M. *Indonesia: Selected Documents on Colonialism and Nationalism 1830-1942*. St. Lucia: University of Queensland Press, 1977.
- Population Prospects: Comprehensive Tables Volume 1*. New York: Population Division, United Nations Publication, 2007.
- Ramage, Douglas E. *Politics in Indonesia: Democracy, Islam and the Ideology of Tolerance*. London: Routledge, 1995.
- Reid, Anthony. "Writing the History of Independent Indonesia." In *Nation-Building: Five Southeast Asian Histories*, ed. Wang Gungwu. Singapore, IEAS Publications, 2003.
- Ricklefs, M. C. *A History of Modern Indonesia since c.1200*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2008.
- Robinson, Kathryn. *Gender, Islam and Democracy in Indonesia*. London: Routledge, 2009.
- Rutherford, Danilyn. "Unpacking a National Heroine: Two Kartinis and Their People." *Indonesia* 55 (April 1993): 23-40.
- Sartono Kartodirdjo. *Indonesian Historiography*. Yogyakarta: Kanisius, 2001.
- Sears, Laurie J., ed. *Fantasizing the Feminine in Indonesia*. Durham: Duke University Press, 1996.
- Shiraishi, Takashi. *An Age in Motion: Popular Radicalism in Java, 1912-1926*. Ithaca: Cornell University Press, 1990.
- Steinberg, David Joel, ed. *In Search of Southeast Asia: A Modern History*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1987.
- Sunindyo, Saraswati. "When the Earth is Female and the Nation is Mother: Gender, the Armed Forces and Nationalism in Indonesia." *Feminist Review* 58 (1998): 1-21.
- Sutherland, Heather. "Notes on Java's Regent Families Part 1." *Indonesia* (October 1973): 113-147.

- Taufik Abdullah. *Indonesia: Towards Democracy*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2009.
- Vickers, Adrian. *A History of Modern Indonesia*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Vlekke, Bernard H. M. *Nusantara: A History of Indonesia*. Leiden: Netherlands: Ayer Co Publishing, 1943.
- Zainu'ddin, Ailsa. *A Short History of Indonesia*. Australia: Monash University Press, 1968.

เอกสารภาษาอินโดนีเซีย: หนังสือและบทความในหนังสือ

- Alfian. *Politik Kebudayaan dan Manusia Indonesia* [การเมือง วัฒนธรรม และประชาชนอินโดนีเซีย]. Jakarta: Penerbit Lembaga Penelitian, 1980.
- Armijn Pane. "Semangat Kartini dalam Tjerita Roman" [จิตวิญญาณของคาร์ตินีในนิยายเรื่อง "นิยายรักโรแมนติก"]. *Keotamaan Isteri* 2 (Mei 1940): 74.
- Blackburn, Susan. *Kongres Perempuan Pertama* [การประชุมสภาผู้หญิงครั้งแรก]. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia, 2007.
- Dri Arbaningsih. *Kartini dari Sisi Lain: Melacak Pemikiran Kartini tentang Emansipasi "Bangsa"* [คาร์ตินีจากด้านอื่นๆ: ความคิดของคาร์ตินีเกี่ยวกับการปลดปล่อยชาติ]. Jakarta: Kompas, 2005.
- Ediati Kamil. "Srikandi Indonesia yang Harum Namanya" [ศรีกานดีแห่งอินโดนีเซียผู้มีชื่อเสียง]. *Femina* 9-19 (Maret-April 1975): 33-39.
- Hamka. "Pembela Perempoean" [ผู้ปกป้องผู้หญิง]. *Keotamaan Isteri* 2 (Februari 1940): 14-23.
- Haryati Soebadio, *Satu Abad Kartini* [หนึ่งศตวรรษคาร์ตินี]. Jakarta: Penerbit Sinar Harapan, 1979.
- Hurustiati Subandrio. *Kartini* [คาร์ตินี]. Jakarta: Penerbit Djambatan, 1950.
- I Wayan Badrika. *Sejarah Nasional Indonesia dan Umum SMA* [แบบเรียนประวัติศาสตร์ชาติอินโดนีเซียระดับมัธยมศึกษาปลาย]. Jakarta: Erlangga, 2004.
- Kardinah Reksonegoro. "Introduction." In *Tiga Saudara: Kartini Roekmini Kardinah* [สามพี่น้อง : คาร์ตินี, ร็อบคมิณี, คาร์ดินะห์]. Rembang: PEM.KAB, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

- Maria. "Walanda Suara Wanita Sezaman" [เสียงของผู้หญิงแห่งยุคสมัย]. *Femina* 150 (10 April 1979): 67-72.
- Matroji. *Sejarah untuk SMP kelas VIII [ประวัติศาสตร์สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เล่มที่ 8]*. Jakarta: Erlangga, 2004.
- Njonja Dasoeki. "Semangat R.A. Kartini Semakin Hidoep" [จิตวิญญาณของคาร์ตินียิ่งนานวันยิ่งมีชีวิต]. *Keotamaan Isteri* 5 (Mei 1941): 73.
- P.B. "Hari Iboe" [วันแม่]. *Keotamaan Isteri* 1 (Januari 1939): 55-56.
- PPP. N.U Muslimat. *Ibu Kartini Seratus Tahun* [หนึ่งร้อยปีคาร์ตินี]. Jakarta: Penerbit Djambatan, 1979.
- Pramoedya Ananta Toer. *Panggil Aku Kartini Sadja: Sebuah Pengantar pada Kartini* [เรียกฉันว่าคาร์ตินีกีพอ: คำนำหนึ่งถึงคาร์ตินี]. Jakarta: Nusantara, 1962.
- Salam Solichin. *R.A. Kartini Seratus Tahun (1879-1979)* [ร้อยปีระเด่น อาเจ็ง คาร์ตินี, 1879-1979]. Jakarta: Penerbit Gunung Muria, 1979.
- Sitisoemandari Soeroto. *Kartini Sebuah Biografi* [ประวัติของคาร์ตินี]. Jakarta: Penerbit Gunung Agung, 1977.
- Soekarno. "Introduction." In *Sarinah: Kewajiban Wanita dalam Perdjoangan Republik Indonesia* [ซารินะห์: หน้าที่ของผู้หญิงในการต่อสู้เพื่อสาธารณรัฐอินโดนีเซีย]. Djakarta: Jajasan Pembangunan, 1951.
- _____. "Wanita Indonesia selalu ikut Bergerak dalam Barisan Revolusioner" [ผู้หญิงอินโดนีเซียเข้าร่วมเคลื่อนไหวในแนวหน้าของการปฏิวัติเสมอ] (เอกสารในแถลงการณ์ของประธานาธิบดีซูการ์โน เรื่อง Pemimpin Wanita Indonesia เสนอที่จาการ์ตา เมื่อวันที่ 21 April 1952).
- Sukawi. *Tugu Monumen Nasional Sebagai 'Landmark' Kawasan Silang Monas* [อนุสาวรีย์แห่งชาติในฐานะเป็น "หมุดหมาย" พื้นที่บริเวณอนุสาวรีย์แห่งชาติ]. Jurusan Arsitektur Diponegoro University, 2004.
- Sulastin Sutrisno. *Surat-surat Kartini: Renungan tentang dan untuk Bangsaanya* [จดหมายของคาร์ตินี: เรื่องราวเกี่ยวกับชาติและเพื่อชาติ]. Penerbit: Djambatan, 1979.
- Surat-surat Kepada Ny.R.M. Abendanon-Mandri dan Suaminya* [จดหมายคาร์ตินีที่เขียนถึงคู่สามี-ภรรยา ครอบครัวอาเบนดานอน]. Jakarta: Penerbit Djambatan, 1989.

Suryanto Sastroatmodjo. *Tragedi Kartini* [โศกนาฏกรรมคาร์ทีนี]. Yogyakarta: Penerbit Narasi, 2005.

Suti Ditto. *Pengabdian Pahlawan Nasional: Ibu Kartini, Kabupaten Rembang* [การเชิดชูวีรสตรีแห่งชาติ: คาร์ทีนี, อำเภอรემบัง]. Jakarta: Lembaga, 1945.

Suwarno. *Pancasila Budaya Bangsa Indonesia* [ปรัชญาศีลา วัฒนธรรม ชาตินิยมอินโดนีเซีย]. Jakarta: Kanisius, 1993.

เอกสารชั้นต้น: จดหมาย

Armijn Pane. *Habis Gelap Terbitlah Terang* [สิ้นความมืด พลันเกิดแสงสว่าง]. Jakarta: Balai Pustaka Press, 1938.

Raden Ajeng Kartini. *Letters from Kartini: An Indonesia Feminist, 1900-1904*, translated by Joost Cote. Melbourne: Monash Asia Institute, Monash University, 1992.

_____. *Letters of a Javanese Princess*, translated by Agnes Louise Symmers. New York: A.A. Knopf, 1920.

_____. *Letters of a Javanese Princess*, translated by Agnes Louise Symmers. Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1976.

_____. *On Feminism and Nationalism: Kartini's Letters to Stella Zeehandelaar 1899-1903*, translated by Joost Cote. Clayton Vic: Monash Asia Institute, 1995.

_____. *Realizing the Dream of R.A. Kartini: Her Sisters' Letters from Colonial Java*, translated by Joost Cote. Athens: Ohio University, 2008.

Sulastin Sutrisno. *Surat-surat Kartini: Renungan Tentang dan untuk Bangsaanya* [จดหมายคาร์ทีนี: เรื่องราวเกี่ยวกับประชาชน]. Penerbit: Djambatan, 1979.

_____. *Surat-surat Kepada Ny.R.M. Abendanon-Mandri dan Suaminya* [จดหมายคาร์ทีนีที่เขียนถึงคู่สามี-ภรรยา ครอบครัวอาเบนดานอน]. Jakarta: Karya University Press, 1989.

ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

“Banknotes of the Indonesian Rupiah,” [Online]. Available from http://en.wikipedia.org/wiki/Banknotes_of_the_Indonesian_rupiah [March 1, 2009].

“Dirgantara-monument,” [อนุสาวรีย์แห่งท้องฟ้า]. [Online]. Available from <http://jepret-jakarta.blogspot.com/2010/06/dirgantara-monument.html> [April 22, 2011].

“Heroes' Day.” [Online]. Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/Heroes%27_Day.

“Indonesian Statues,” [Online]. Available from <http://www.asiafinest.com/forum/lofi-version/index.php/t19636.html> [April 22, 2011].

“Kebaya,” [kebaya]. [Online]. Available from: <http://www.google.co.th/imglanding?q=Kebaya> [March 1, 2011].

“Letter: The True Fate of Kartini,” [Online] Available from: <http://www.thejakartapost.com> [April 6, 2011].

“Merdeka Square, Jakarta,” [จัตุรัสเมอร์เดกา, จาการ์ตา]. [Online]. Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/MerdekaSquare_Jakarta [October 6, 2009].

“Merdeka Square Monas,” [จัตุรัสเมอร์เดกาอนุสาวรีย์แห่งชาติ]. [Online]. Available from http://en.wikipedia.org/wiki/File:Merdeka_Square_Monas_02.jpg [April 1, 2011].

“Nasional Monument,” [อนุสาวรีย์แห่งชาติ]. [Online] Available from: http://www.streetdirectory.com/indonesia/jakarta/stock_images/preview/national_monument_monas/ind_11696935220791/248 [October 6, 2009].

“Pancasila,” [ปञจศีลา]. [Online]. Available from: <http://www.google.co.th/imglanding?q=Pancasila&imgurl> [March 1, 2011].

“Patung-patung di Jakarta, Siapa Punya,” [รูปปั้นต่างๆ ที่จาการ์ต้า, ใครเป็นเจ้าของ?]. [Online]. Tempo 30 may 2005. Available from: <http://majalah.tempointeraktif.com/id/arsip/2005/05/30/SR/mbm.20050530.SR114967.id.html> [March 1, 2009].

“Perpustakaan Nasional Republik Indonesia,” [หอสมุดแห่งชาติอินโดนีเซีย]. [Online]. Available from: <http://www.pnri.go.id/Lists/List%20Hari%20Penting/DispForm.aspx?ID=42/> [April 15, 2011].

“Selamat Datang Monument,” [อนุสาวรีย์อินดีต้อนรับ] [Online]. Available from http://en.wikipedia.org/wiki/Selamat_Datang_Monument [April 22, 2011].

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวสลิลทิพ แซ่ด่าน เกิดเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2527 สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (ภูมิภาคศึกษา) คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ในปีการศึกษา 2550 เข้าศึกษาระดับมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. 2550

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย